1-15 Şubat 1985 Sayı 15/ 150 Lira (KDV dahil)

YeniGündem

Baki Tuğ

12 Mart'tan DYP'ye

1985 Ekonomi'de kritik yıl • Halûk Bayülken, Hasan Esat Işık ve Ogan Soysal'la Dış Politika üstüne • Zülfü Livaneli: Çıkış yolu çağdaş müziktedir

Demokrasi nedir?

Yeni Gündem'in yayın hayatına dönüşü tüm okurları gibi beni de sevindirdi. İlerisi için kesintisiz gündemler diliyorum. Ancak, bu "zorunlu" aradan sonraki ilk sayısında, Sayın Murat Belge'nin dergiyi tanımlayan baş yazısındaki kimi görüşlerin bende uyandırdığı düşünceleri de açıklamak isterim.

Sayın Belge'nin yazısından, bundan böyle **Yeni Gündem**'de iki özelliğin öne çıkacağı anlaşılıyor: Kalın fakat net bir biçimde çizilmiş ilkeler çevresinde yürütülecek tutarlı bir muhalefet ile, aşağıdan yukarıya, katılımcı ve üst sınırı bulunmayan bir demokrasi anlayışı. Her iki anlayış birbiriyle ilişkili. Çünkü söz konusu demokrasi, muhalifliğin sınırını oluşturuyor. Kısacası, tanımlanan demokrasinin gelişme sürecine katkıda bulunacak girişimler karşısında, girişimler nereden gelirse gelsin, dergi muhalifliği bırakıp, durumu sempati ile karşılayacak. (Yazı boyunca muhaliflikten verilen en önemli ödün bu sempati... Dergi, destekleyeceği siyasetlerden tamamen ümidi kesmiş bir görünüm içinde. Muhalefet anlayışındaki bu katılık, kanımca, muhalifliğin sınırını çizen demokrasi anlayışının aynı "nitelikte" olmayışından kaynaklanıyor. Çünkü derginin muhalifliği bırakacağı noktadaki demokrasi, öncelikle, pek genel kavramlarla aşağıdan yukarıya biçiminde nitelenmiş. Öte yandan, ikinci nitelik olan katılımcılık, yerleşik anlamını oluşturan elitist demokrasi anlayışının karşıtı olarak, Türkiye'de de temsilcileri bulunan çağdaş demokratik siyasal görüşlerin önemli bir bölümünce de paylaşılan bir anlayış. Ancak dergi bunlara sempati duymak bir yana, velevki iktidar olsalar, muhalifliği sürdüreceğini şimdiden kuvvetle tahmin etmekte. Bu durumda derginin, yazıda açıklanmayan, gerçek katılımcılık gibisinden daha farklı bir anlayışa sahip olduğunu düşünmek ve bunun açıklanmasını beklemek gerek. Bu iki özelliğe, bir de söz konusu demokrasinin üst sınırının bulunmayışı eklenince, bu muğlak ve zaman içinde her şeyi içine alabilecek elastikiyetteki demokrasi kolayca ele geçip desteklenecek bir şey olmadığından, muhaliflik dergi için âdetâ bir yazgı durumuna gelmekte. Kuşkusuz dünyaya böylesine ödünsüz eleştirel bir gözle bakmak, yaratıcı düşüncenin önemli bir koşuludur. Ancak, bu tutumun başka düzeylerde, örneğin bilimde ve sanatta daha verimli olduğunu unutmamak gerekir. Güncel siyaset ağırlıklı bir dergi için ise, bu yaklaşım en azından lükstür. Kaldı ki, demokrasinin alt sınırının bulunup üst sınırının bulunmaması yolundaki sav, uyandırdığı romantik heyecanın ötesinde ne anlam taşımaktadır? Demokrasi, gelişiminin en üst aşamasında bile sadece; unutulmaması gereken sorumluluklar, titizlikle korunması gereken dengeler, içten bir saygıyla kollanacak güvenceler dünyasıdır. Dolayısıyla o, en olgun düzeyinde de yine kendisinden başka hiçbir şey vaadetmez. Üst sınırı olmayan ucu açık bir demokrasiden çıkılıp gidilebilecek hiçbir yer, hiçbir ideal düzen yoktur. Bu nedenle Sayın Belge'nin öne sürdüğü her düzende genişleme potansiyeli, demokrasi için henüz örneğine rastlanmamış bir özelliktir.

Kısacası, Demokrasi'yi ve gelişimini doğrusal bir gidiş olarak görmek yerine, sınırlarını oluşturan halkaların genişleyerek yükseldiği bir helezon olarak görmek daha doğrudur. Öyle ki, yine Sayın Belge'nin değindiği içerik zenginleşmesi ve derinleşme ancak bu helezonun iç alanında mümkündür. Sonuç olarak, benimkilere benzer düşünceler taşıyan okurların zihninde uyanan bu sorular yanıt bulmadıkça, **Yeni Gündem**'in çevresinde, demokratik bir dialog yerine, bir muhalifler topluluğunun hoşnutsuz homurdanmalarının işitileceğinden korkmaktayım. Bunu önlemenin yolu ise, belki de işe Demokrasi nedir? sorusuyla başlamaktan geçiyor. Tümüyle yanılmış olduğumu en kısa zamanda görmek dileğiyle.

Fadıl KOCAGÖZ/İZMİR

Tek çözüm: DSP!

İkisi kurulu ve biri de kurulmakta olan üç parti, merkez soldaki birikimi paylaşmak uğraşı veriyorlar. Kurulu partilerden HP (Halkçı Parti) TBMM'de 114 milletvekili ile temsil edilmenin gücü, SODEP, yerel seçimlerde aldığı % 20'lik oy desteği, DSP (Demokratik Sol Parti) ise, tarihsel birikime sahip çıktığı izlenimini veren moral güçle, "birleşme bende olsun" diyorlar.

Oysaki sorun, basit bir "birleşme" sorunu değildir.

Eğer birleşmeden kastedilen HP, SODEP ve DSP'yi tek bir parti olarak birleştirmek ise, bu birleşme, ilerdeki bölünmeleri içinde taşıyacaktır. Nedeni açık: HP ve SODEP'de yeralan kimi unsurları, DSP'nin kabul etmesi düşünülemez. SODEP'in ise, DSP'ye güç veren ve DSP'nin teorisini oluşturan çevreye tepki duyan bir üst yönetimi vardır. Kaldı ki, SODEP, tabanı topladığı savındadır. (Ancak SODEP'in topladığı, her ildeki adaylık meraklısı yarı profesyonel siyasetçi ve seçilme hevesli kişilerdir.) Bugün tabandaki seçmen kararsız beklemektedir.

Bu çerçeve içinde, birleşme mümkün değildir. Ama umutsuz olmamak gerekir. Birleşmenin olmaması ayrı şeydir, bütünleşmenin sağlanması ayrı bir olaydır. Evet, bu şartlarda, birleşme olmaz. Ama "bütünleşme" olacaktır. Bakınız nasıl: İlk genel seçimin süresinde olması akla yakın görünüyor. Belki bir yıl erkene alınıp; 1987'de yapılacak bir erken seçim düşünülebilir. Bu seçime kadar geçecek 2-3 yıllık sürede, bu 3 partiden hangisinin "mücadele partisi" olduğu görülecektir. Biz, bugün görüyoruz. Ama, tabandaki insanlar, bunu somut olarak görecek ve tercihini yapacaktır. Ve böylece tüm birikim bir partide bütünleşecektir. Çözüm budur. Bu çözümün dışında çözüm de yoktur. Bizce çözüm DSP'den gelecektir.

Abidin DAĞSEVEN/ALANYA

Oktay Akbal'a cevap

30 Aralık 1984 tarihli *Cumhuriyet*'te çıkan, Evet/Hayır yazınızda, "İnönü'yü Anarken", adını vermeksizin benden söz etmişsiniz. Geçen Ekim ayında Tarih ve Toplum dergisinde yayımlanan, (aslında, bir arkadaşımla birlikte) yaptığım bir araştırma, size göre beni "gülünç" düşürüyormuş. Amacım "Atatürk'ü ve devrimci atılımlarını küçümsemek"miş. "Solcu görünümlü 'yeni sağcı' birtakım araştırıcılar, sözde bilimciler" derken de, beni anlatmak istiyorsanız, zâhir.

Sayın Akbal, besbelli ki sizin Evet/Hayır, Siyah/Beyaz dünyanızda "belki"lerin, "ara tonlar"ın yeri yok. Ama, kafanızdaki o dünyanın da olumsallıklardan, griliklerden örülü olan gerçek dünyayla ilgisi yok.

Siz, ilericilik satan bir tutucusunuz! Bilmem niçin, hâlâ bir şeyler okumakla, kendinize beyhude eziyet ediyorsunuz? Açık kafalı olmadıkça, yeni bir şey düşünebilmek şöyle dursun, başkalarının düşündüklerini de anlayıp öğrenemezsiniz ki! "'Tarih' denen 'bilim'e inanmam. Hatta 'bilim' saymam ben" diyorsunuz. Zaten, kendinizi (herhalde Allah tarafından) her şeyin sırrına agâh kılınmış saydığınız için, siz bugünün gerçeğini olduğu gibi, dünün gerçeğini de kavrayamazsınız; eskiden bellediklerinizi yineler durursunuz.

Üstelik, tutarlı bir siyasal ahlâktan yoksunsunuz. Değerlendirmelerinizde çifte standart kullanıyorsunuz. Bizim incelememizde, 1933 Darülfünun Tasfiyesi'nin YÖK'ün yaptıklarıyla koşutluğu, Doğramacı'nın "şeçaat arzı"ndan ötürü değinilen, ikincil bir noktaydı. Ama, böyle bir benzerlik bulunduğu ölçüde, onun hakkını teslim ettik; farklılıkları da belirttik. Sizse, elli yıl arayla yapılmış iki bilim-adamı kıyımından birine alkış tutmaya devam ederken, ötekini yanlış saymaya kalkışıyorsunuz.

Sizce, 1983'te -örneğin- benim üniversiteden çıkarılmam, 1933'te -diyelim- Baltacıoğlu'nun Darülfünun'dan atılmasına oranla çok daha kötü. İlkine "evet", ikincisine "hayır" diyorsunuz. Oysa, ben vaktiyle Reşit Galib'e yaptırılan tasfiyeyle bugün Doğramacı'ya yaptırılan temizlik arasında koşutluklar olduğu ölçüde, her ikisine de karşı çıkacak medenî cesarete sahibim. Sizse, ezbere verilmiş yargılarınızı, "acaba yanılmış olabilir miyim" diye gözden geçirmeye korkarsınız. Maazallah sonra, dünyanız yıkılıverir.

Bence, günümüzde Atatürk'ün devrimci atılımlarını küçülten bir şey varsa, o da bunlara sizin avukatlık etmenizdir.

*Bu yazı kendi sütununda yayınlanması için Oktay Akbal'a gönderilmiş, ancak bu rica kabul edilmemiştir.

Mete TUNÇAY

İsmail Hakkı Baltacıoğlu: 1933'de Darülfünun'da tasviye edilmişti.

Merakınızı gidermek için

Sayın **Aydın Köymen**,

Yeni Gündem'in 14. sayısında DSP konulu yazınızı, daha çok tahminlere dayalı ve biraz da kırık, kimi umutların bir yansıması olarak ve üzülerek okuduk.

Ankara'dan, İstanbul'dan, siz seçkinlerin gözü ile manzara daha değişik görünüyor, ya da biz Anadolu'daki insanlar gerçeği hiç göremiyoruz. Size göre, açıkça yazmasanız bile, DSP konusunda temel sorun, merkezdeki kadroların durumuna bağlıdır. Merkezde anlı şanlı, prof'lu bir uygun kadro bulunursa, sorun çözümlenmiş olacaktır. Biz böyle düşünmüyoruz. Tam aksine, hareketi, merkez değil, taban belirleyeceği için, bizim için genel başkanın kim olacağı o denli önem taşımıyor. (Kaldı ki genel başkanlık konusunda, size yazamayacağımız önemli bir gerçek de vardır)

Biz şöyle düşünüyoruz. Merkezdeki sözcülerin değişmesi, değişmemesi, bunlar önemli değildir. Önemli olan temel 2 noktadır: 1) Demokratik sol düşüncenin kuramcısı doğal lidere süren saygı ve sevgimiz ve "siyasette vefa" yeminimiz. 2) Düşünceye ve demokratik sol eyleme olan bağlılığımız nedeni ile, izinli icazetli parti kuranlarla artık bir arada olamayacağımız gerçeği.

Anlatalım. Biz geçmişte liderin çevresinde pervane olup, şimdi SODEP'e kapılanan ve lidere saygısızlık yarışı yapanları tanıyoruz. Bunlar milletvekili olmak için doğmuş (!) mümtaz politikacılardır. Bunlar sadece aday olmak isterler, nefer olmazlar. Onlarla yolumuz artık ayrılmıştır. İkincisi de izin alarak, veto edilmemek için yalvararak, taviz üzerine taviz vererek politika yapanların, demokratik uğraşa katkıda bulunacaklarına inanmıyoruz. SODEP'in ve HP'nin dramı budur.

Şimdi gelelim, DSP merkezine. Düşünelim ki, DSP merkezindekiler, DSP'yi kurmaktan bile vazgeçtiler. Şuna inanınız, DSP, gene, tabandan kurulacaktır. DSP, yaşayan bir güçtür. Siz, Ankara'dan, İstanbul'dan bir şeyi farketmiyorsunuz, DSP tabanda özlemle, umutla bekleniyor. Gezdiğimiz her yerde, halkın kendiliğinden gelişen bir istekle DSP çevresinde toplandığını görüyoruz. SODEP'i korkutan da budur!..

Sayın Köymen,

Siz endişe buyurmayınız. DSP, kadrosu ile, inançlı tabanı ile, günü geldiğinde kurulacaktır. Merakınızı gidermek için yazalım; sandığınız gibi 1986 beklenmeyecektir.□

Ali Tüzel ve arkadaşları-ADANA

İÇİNDEKİLER

İÇ POLİTİKA

6 Serpil Bildirici: ANAP tarihi nasıl yazılacak?
7 Serpil Bildirici: Hikâye-i Özdağlar
8 Tanıl Bora: Toprak reformu mu, tarım reformu mu?
9 Tanıl Bora: Zirve sırası Türk-İş'te ama...
10 Baki Tuğ: 1971'de ne idiysem, 1985'te de O'yum
12 Erden Kuntalp: Medeni Kanun'da değişiklik zorunlu
13 Yahya Zabunoğlu: Atanlar, atılanlar ve YÖK

AÇIK OTURUM

14 Dış Politika: Hükümetin mi, devletin mi?: Halûk Bayülken, Hasan Esat Işık, Aydın Köymen, Ogan Soysal

TARTIŞMA

17 Kürşat Bumin: Boris Suvarin: Hakikat korkusunu yenen komünist
18 Mehmet Dülger: YÖK tartışmasında hatırlatılması gereken bir örnek: FRANSA

FIRÇA

19 Latif Demirci: TRT

TOPLUM

20 Osman Balcıgil: "Yazmalar uçun yayladan geçin..."

DIŞ POLİTİKA

22 Zeki Kuneralp: Son zirve Zürih'in tabiî bir devamıdır

DÜNYA'DA

23 Jülide Ergüder: Brezilya ve beş tarih
24 Yarının Gündemi: Polonya, Kamboçya, FBI, FKÖ

EKONOMİ

26 Seyfettin Gürsel: 1985: Ekonomi'de kritik bir yıl

İŞÇİ HAKLARI

28 Hans Engelberts: Türkiye'deki iş yasalarına karşıyız

İNSANLAR

30 Sadık Özben: THY korkusu
30 Gençlik: Müjde
31 Osman Balcıgil: Mezar soyguncularından cahil züppelere

KÜLTÜR/SANAT

32 Zülfü Livaneli: Çıkış yolu çağdaş müziktedir
34 Taha Parla: 1930'lardan 1985'e "resmî" dil
36 Ahmet Kuyaş: Çetin Yetkin'in "Serbest Fırka Üzerine"si
37 Cihan Oğuz: İktidarda olsam arabesk sanatçılarını ipe çekerim
38 Değinmeler
40 Nihat Tuna: Mezarlıkta hayat

YeniGündem

PERKA A.Ş./İletişim Yayınları adına
Sahibi: Zeki TÜRKKAN

Genel Yayın Yönetmeni: Murat BELGE
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Jülide ERGÜDER
Ankara Temsilcisi: Aydın KÖYMEN
Teknik Yönetmen: Turhan GÜNAY

Reklam ve halkla ilişkiler: Aslı YADA, Çiğdem ÖZKAYA

İstanbul: Osman BALCIGİL, Murat BELGE, Yiğit EKMEKÇİ, Jülide ERGÜDER, Kürşat İSTANBULLU, Alpay KABACALI, Hakan KENİ, Can KOZANOĞLU, Nihat TUNA

Ankara: Serpil BİLDİRİCİ, Tanıl BORA, Aydın KÖYMEN, Mehmet ŞENOL, Serdar TURGUT

Katkıda bulunanlar: Bürge İRTEL, Abdullah ONAY, Lütfü KUZU, Mümtaz SEZGİN

Dizgi ve teknik hizmetler: PERKA A.Ş. Ofset Tesisleri Klodfarer Cad. İletişim Han, Cağaloğlu-İstanbul
Tel: 520 14 53 - 520 14 54 - 520 14 55

Ankara Bürosu: Konur Sokak 24/4 Kızılay
Tel: 25 36 00 - 25 20 71

Baskı: Cumhuriyet Matbaacılık ve Gazetecilik T.A.Ş.
Dağıtım: GAMEDA

Fiyatı: 150 TL. (KDV dahil) KKTC'de 200 TL.
Abone koşulları: Yurtiçi: 6 aylık 1.800 TL., 1 yıllık 3.600 TL.
Yurtdışı: Avrupa 6 aylık 8.750 TL., 1 yıllık 17.500 TL.
İlan tarifesi:
Kapak içleri tam sayfa.....200.000 TL.
İç sayfalar.....150.000 TL.
Yarım sayfa.....75.000 TL.
1/4 sayfa.....40.000 TL.

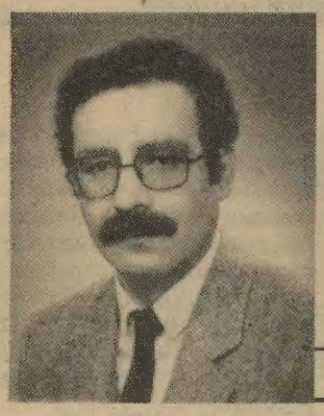

Sağda sorular

AYDIN KÖYMEN

Türkiye tarihinde terimin evrensel anlamında **liberal** "sağ" denebilecek bir bağımsız politik kümelenme olmadı. Şematik tarihî genellemeler çok zaman yanıltıcı olmakla birlikte böyle bir genelleme pek yanlış sayılamaz: "liberalizm" tipik bir burjuva ideloojisidir, ama belirli tarihî koşullara da bağlıdır. Kendi gelişme süreci içinde anti-feodal bir mücadele vermemiş bir burjuvazi liberal bir ideoloji üretemez. Türkiye'de burjuvazinin böyle bir geçmişi olmadığı gibi, devletle ilişkisinde ürettiği ideolojinin liberal olması da mümkün değildi.

Liberalizm Türkiye'da ancak belirli seçkin çevrelerde taraftar bulabildi. Bu çevrelerin de, belirli toplumsal bunalım dönemlerinde, geleneksel olarak devlet güçlerinin çözümü baskıda aradıkları anlarda, liberalizm adına bir ilke mücadelesi verdikleri pek görülmedi. Ancak, liberal çerçevede kalmaya çalışanların Türkiye güçler dengesinde yer aldığı kesim 1960'dan bu yana çeşitli darbelere uğradı. İlk deneylerde yeniden toparlanma ve iktidarı elde etme çabasına giren sağ kesim içindeki liberaller geleneksel ittifaklarını tehlikeye düşürebilecek ilkesel bir farklılık göstermek istemediler ya da zaten böyle bir ihtiyaç duymadılar. Çünkü koşullar, oldukça arızasız bir "geri dönüş"e imkân veriyordu.

Böylece, parlamenter sistemin kesintiye uğramasına rağmen, parlamenter politik mücadele mantığına göre oluşmuş bir sağ iktidar bloku bütünlüğünü, içsel ittifaklarını koruyabildi. Normal parlamenter işleyişte, belirli kararların alınmasında, sınıfın ekonomik temsilcileri ya da politik sözcüleri olmaya çalışan kesimin tercihleri yürürlüğe girebiliyordu. Ancak yetmişlere doğru, bu sefer bir müdahale de olmaksızın, geleneksel sağ iktidar bloku toplumsal değişimin zorladığı çelişkilerle içinden sarsılmaya başladı. O zamana kadar özerkleşememiş çeşitli eğilimler ayrı politik örgütlenmelerini kurdular. Bu koşullarda sağ blokun yeniden toparlanması için uygun görülen politik strateji, zaten hiçbir zaman kitlesel dayanağı olmayan liberalizmin iyiden iyiye terkedilmesini gerektirdi.

Elli öncesinden yetmişlere kadar devam eden "kitle partisi" kurma potansiyeli, Türkiye'de sağın kolay kolay unutamadığı bir rüya gibi. Oysa bugünün koşulları en azından kısa vadede böyle bir bloklaşmaya pek fazla imkân tanımıyor. Burada bunun teorik tartışmasına girmeden, kanıtlayıcı nitelikte birkaç somut örnek saymakla yetinelim. Örneğin Celâl Bayar, eski iktidar blokunun yeni bir kitle partisi oluşturma yolunda güveneceği bir kişiydi. Ama kırk altı ruhunun temsilcisi, seksenlerin "politik liberalizm" savunucularıyla ilkesel düzeyde anlaşamadı. Şu anda, kurcalanmayan bir aile ilişkisi olarak durduğu yerde duruyor bu ilişki. Bir başka örnek, şu anda DYP içinde bulunanlardan hiç değilse bazılarının, ilk partilerin kurulması aşamasında kendilerine genel başkan adayı ararken Turgut Sunalp adını da ölçüp biçmiş olmalarıdır. Elle tutulmaz, gözle görülmez **ilkesel nedenler** böyle bir beraberliği de imkânsız kıldı. Ama DYP-MDP birleşmesi iki taraftan da belirli bireylerin bir ihtimal olarak ciddiyetle üstünde durdukları bir olay. Zaten iş bireylere geldiğinde, sağ blok içindeki ilkesel çizgiler hiçbir zaman yeterince netleşmediği için, örneğin Baki Tuğ'un MDP'de değil de DYP'de, Murat Sökmenoğlu'nun niçin DYP'de değil de MDP'de olduğu çok belli değil.

Bugünkü koşulların Türkiye'de sağın bir "kitle partisi" çerçevesinde bloklaşmasına imkân tanımadığının diğer bir kanıtı da ANAP'taki son gelişmeler. Arıkan'lar olayı, Gülecek'in Meclis kürsüsünden kendi partisinin iktidarına karşı yönelttiği sert eleştiriler ve hatta Özdağlar olayı, bir siyasal parti içinde her zaman karşılaşılabilecek olağan sürtüşmelerin ya da yapılabilecek olağan hataların birer ürünü değil. Öyle görülüyor ki, ANAP içinde yer alan "eğilimler"arasındaki mücadele, artık partinin bir iç gündem maddesi olmaktan çıkıp, kimi gün Arıkan'lar olayı, kimi gün ise Gülecek'in eleştirileri ile politikanın genel gündemine getiriliyor. Özdağlar'ın ta başından beri, eski MHP çizgisini 12 Eylül'den sonra da inatla ve azimle sürdürmeye çaba gösteren "Düşünce"dergisinin yoğun, sert hücumlarına hedef teşkil ettiğini unutmamak gerekiyor. Aynı derginin, ANAP'ın kuruluşundan bu yana Halil Şıvgın ve Mustafa Taşar'a övgüler düzdüğü, kendilerinden "Anavatan'ın milliyetçi evlâtları" diye söz ettiği, buna karşılık Mehmet Keçeciler'i sürekli bir biçimde eleştirdiği ise dikkatlerden kaçırılmaması gereken bir diğer hususu oluşturuyor. Geçerken belirtelim, "Düşünce" dergisi şimdi de Milli Eğitim ve Gençlik Spor Bakanı Vehbi Dinçerler'i diline dolamış durumda...

Acaba 6 Kasım seçimlerindeki ANAP başarısı, sağda bir bloklaşmanın hâlâ geçerliliğini koruduğunun bir kanıtı olarak gösterilemez mi? Yoksa 6 Kasım'da bir bloklaşmaya imkân verecek özel koşullar söz konusuydu da, o günden bu yana mı hızlı bir değişim yaşandı? Belirtelim ki, ANAP'ın 6 Kasım seçimlerindeki başarısı, Özal'ın 12 Eylül öncesinde varolan dört eski siyasî eğilimi bünyesinde toplayan "sihirli parti" formülüne indirgenemez. 6 Kasım seçimlerinin sonuçlarını değerlendirirken, galiba her şeyden önce, toplumun o tarihlerde belirgin bir sivilleşme eğilimi içinde olduğunu hatırlamak gerekiyor. Toplumun bu eğilimine, o günün sınırlandırılmış seçenekleri içinde sadece ama sadece ANAP'ın cevap verebildiği ise bir gerçek. Kaldı ki ANAP'ın bir siyasî sentez olmadığı, Özal'ın hiçbir zaman böyle bir kaygu taşımadığı da bir başka gerçek. O'nun düşüncesi, her fikirden teknokrat bir kadronun ve iyi hazırlanmış, anlaşılır, açık bir ekonomik programın hem parti olmada, hem de partiyi başarıya ulaştırmada yeterli olacağı yönündeydi. 6 Kasım'da, siyasetin sınırlandığı bir ortamda, bu düşüncenin doğru olduğu ortaya çıkmıştır. Ama işte bugün Özal, siyasetin nisbî olarak serbestleşmesiyle birlikte, "siyasetsiz bir siyasi parti"nin karşılaşması kaçınılmaz olan sorunları, böyle bir partinin genel başkanı olarak hergün biraz daha yoğun ve yıpratıcı bir biçimde yaşamaya başlamıştır.

Bütün bu çalkantıların içerisinden Türkiye'de sağ, liberalizmi keşfedebilecek mi, liberal sağ ilkeli, tutarlı, net bir siyasî hareket, bir siyasî parti oluşturabilecek midir? Bu soruya kesin bir cevap verebilmek bugün için imkânsız. Ama bu sorunun cevaplanmasına olanak tanıyacak oluşumların kilit noktalarında bulunanların, aynı zamanda Türkiye'de demokrasinin geleceğinden de sorumlu olduklarını unutmamaları gerekiyor. Türkiye'deki liberallerin "hür ve demokrat Türkiye" iddiası, liberallerin kendilerini bir iktidar alternatifi değil, ama aynı zamanda da bir yönetim felsefesi alternatifi olarak görmelerinde yatıyor. □

FUTBOL BİZİM ATA SPORUMUZ

TRT halkımız tarafından pek bilinmeyen bir gerçeği daha ortaya çıkardı. Birçok alanda olduğu gibi futbolda da Türk milleti tüm dünyaya öncülük etmiş, bu oyun ilk olarak Orta Asya Türkleri tarafından oynanmıştı.

Kaşgarlı Mahmut Divan-ı Lûgat-it Türk adlı eserinde *tepük* kelimesini şöyle açıklıyor: *"Kurşun eritilerek iğ ağırşağı şeklinde dökülür, üzerine keçi kılı veya başka bir şey sarılır, çocuklar bunu teperek oynarlar."* Futbol olayını dünya genelinde, tarihî perspektifiyle veren bu açıklamadan her şey anlaşılıyor. Hatta sunucunun *"görüldüğü gibi ilk biz oynamışız"* türünden yorumları bile gereksiz kaçtı. Ayrıca belirtmeye ne hacet? İlkçağlarda Çinliler, Yunanlılar ve Romalıların çeşitli adlar altında futbola benzer oyunlar oynadıkları ya da cisimleri tekme atarak hareket ettirmenin içgüdüsel bir davranış olduğu, birçok toplumun tarihinde bu türden eğlencelerin görüldüğü biçimindeki "temelsiz" iddiaları ciddiye alamayacağımıza göre, Kaşgarlı'nın sözlüğü olayı tüm açıklığıyla gözler önüne seriyor.

Futbol konusundaki Türk tezini çürütmek için İngiliz ve Arap atlarının bu oyunu "tepme" ya da "çifte" adıyla çok eski çağlardan bu yana insanlarla oynadıklarını söyleyenler bile var. Ancak, kim ne derse desin futbol bizim "ata sporumuz". Atalarımız Orta Asya'dan Anadolu'ya göç ederken tepükleri tepe tepe dere tepe düz gitmişler, fakat malzemelerin hatasıyla yanlarına az sayıda tepük almaları ve ellerindeki son tepüğün de Hazar kıyısında düzenlenen bir turnuva sırasında gölün sularına gömülmesi nedeniyle bu oyunu bir süre oynayamamışlardır. Anadolu'ya vardıklarında ise tesis ve altyapı yetersizliği gibi bir sorunla karşılaşmışlar, böylece tepük yüzyıllarca "tepersem duvara yapışırsın", "döşünü deperim" gibi sözlerle halkın dilinde yaşamıştır.

Yirminci yüzyılın başlarında bu kez ithal malı olarak İngiltere'den gelen futbol, anayurdunda hasretle kucaklanmış, tepük geleneğimiz canlanmış, buna bağlı olarak güreşe gösterilen ilgi azalmıştır.

Ne yazık ki futbolun Türk hayatına ithal malı olarak dönmesi bazı sorunlar yarattı. Kurşundan dökülmüş ağır toplara alışan Türk ayağı küçücük meşin yuvarlağa kalenin bir metre önünden dokundu mu, top on metre üstten dışarı çıkıyordu. Bunun üzerine oyuncular topa o kadar yumuşak temas ediyorlardı ki top kaleye yetişmiyordu. Kısacası bir türlü denge bulunamıyor, buna uzun bir süre futbola ara verilmiş olması da eklenince sık sık başarısızlıklarla karşılaşılıyordu. Söz konusu olumsuzluklar seksen yıldır çözüme kavuşturulamadı. Ne olursa olsun, neredeyse iki bin yıllık tepük geleneğimizle, şunun şurasında taş çatlasa iki yüzyıldır futbol oynayan İngilizler'den sekiz gol yememiz, millî maçlarda sürekli yenilmemiz çok acı. Malûm, Türk'ün aklı geç gelir, ama bu kez biraz fazla gecikti galiba. □

AMAÇLAR VE ARAÇLAR

Özdağlar olayının tozu dumanı arasında "teyp" kullanımı sorunu gereğince dikkat çekmedi. Daha doğrusu, dikkat çekti, ama yetkililerin olayın bu yanıyla ilgili açıklamaları yeni bir vehamet kaynağı oldu. Örneğin Özal'ın sözleri: "Açık olan kimse için teybin hiçbir korkusu olamaz. Her şeyimiz doğru ve açık olduktan sonra niye korkacaksınız?"

Buna benzer açıklamalar, polisin ev arama yetkilerini genişleten yasa maddeleri hazırlanırken de yapılmıştı. O zaman da "bu yasalar suçlular için, siz suçlu olmadığınıza göre niye gocunuyorsunuz" denmişti. Gene Özdağlar olayına ilişkin İçişleri Bakanı'na telefonların dinlenip dinlenmediği sorulunca, cevabı, "yarası olan gocunur" oldu. Ve ekledi: "Türkiye açık rejimdir". Bir başka bakan, Cemal Büyükbaş da bir yandan kendi alnının açık olduğunu vurgularken, Türkiye de açık, bakanlar da açık olduğu halde, her yerlerde dinleme cihazları olabileceği kuşkusunu pekiştirdi: "Hem hadi odayı aradım, mikrofonu buldum, ne olacak? Koydularsa gece ben gidince bir daha yerleştirirler."

Ayrıca **Güneş** gazetesinin bildirdiğine göre Milli Eğitim Bakanı Vehbi Dinçerler "genel müdürlerini kapalı devre televizyon sistemi ile denetlemeye karar verdi." On dör-

TÜSİAD'DA "BAYILTAN DEMOKRASİ"

Hareketli başlayan bir genel kurul öncesini, TÜSİAD, sakin ve sessiz geçen genel kurulla noktaladı. "Bütün sanayici, meslek, bilim ve işadamlarının demokratik hukuk devletini ve hür teşebbüsü korumak ve güçlendirmek" amacıyla kurulduğu tüzüğünde açıklanan TÜSİAD'da Yüksek İstişare Kurulu'nun açıklamasıyla tartışmalar sona erdirildi ve bu Kurul'un "önerdiği" liste, tartışmasız 219 üyeden 125'inin katıldığı genel kurulda kabul edildi. Zaten genel kurul öncesi, hükümetin izlediği politikaya karşı görüşleri olduğu bilinen Ömer Dinçkök Yüksek İstişare Kurulu'nun açıklamasıyla birlikte sessiz kalmayı yeğlemiş ve yönetim için adaylıktan vazgeçmişti. O halde TÜSİAD içinde "demokratik" bir genel kurul için engel kalmamıştı. Belki de bu genel kurulu en iyi açıklayan TÜSİAD üyesi Güler Sabancı oldu: Sabancı'nın ince bir eleştiriyi de içinde taşıyan "şu demokrasiye bayılıyorum" sözleri gerçekten TÜSİAD'ın geride kalan bir genel kurulu için söylenebilecek "tek" sözdü.

Şahap Kocatopçu'nun yeni yönetim kurulu başkanı seçilmesiyle sonuçlanan genel kurul geride kalırken, şimdi "Kocatopçu'yla başlayan ara dönemin ne kadar süreceği" henüz cevaplanmamış bir soru olarak TÜSİAD'ın gündeminde bulunuyor. İkinci önemli soru ise ara dönemlerin özellikleri ile ilgili, "Acaba TÜSİAD'da kimler, niçin ara dönem istediler?" Bu soru da cevaplanmış değil. Ancak bilinen, kendi açıklamasıyla bütün ara dönemlerin "tarafsız" bakanı, eski Paşabahçe Şişe Cam'ın "zecrî tedbirlerle başarılı" yöneticisi Şahap Kocatopçu'nun bir "ara dönem başkanı" olduğunu açıklaması ve TÜSİAD içindeki tartışmaların bir süre için ertelendiğidir. □

TUSİAD Genel Kurulu'ndan

TRT'NİN DİL HAREKÂTI

MEHMET ŞENOL

1984 yılının Kasım ayında Başbakan Özal yayınladığı bir genelgede resmî yazışma ve yayınlarda kullanılacak dil ile ilgili "devlet politikası"na şöyle açıklık getirmişti: *"Kamu kurum ve kuruluşlarınca yapılan resmî yazışmalarda ve yayınlarda güzel Türkçemizin aşırılıklardan kaçınılarak kullanılması; yapı, imlâ ve kelimelere dikkat edilmesi zorunludur. Bu itibarla Türk dili konusunda yapılan ilmi çalışmalar sonuçlanıncaya kadar, kamu kurum ve kuruluşlarının her türlü yazışmalarda ve yayınlarda Anayasa dilini ölçü olarak kabul etmeleri uygun görülmüştür."*

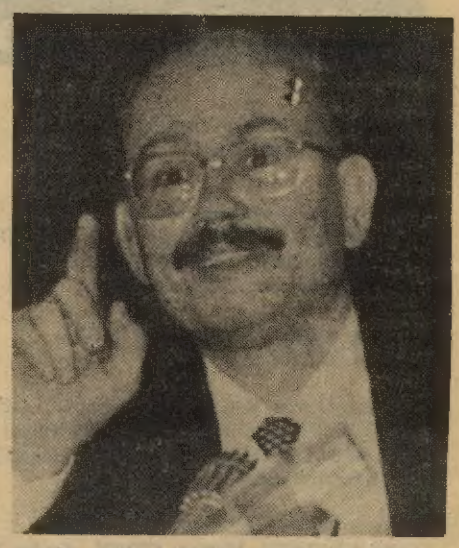

Bu genelgeyle başlanan "güzel Türkçemizin aşırılıklardan korunması" harekâtı geçtiğimiz günlerde TRT'de uygulanmaya başladı. Kitle iletişim aracı olma özelliğiyle kilit bir mevkide bulunan TRT, Özal'ın genelgesini uygulamaya başlarken, genelgedeki "ölçüyü" kullandı mı, kullanmadı mı? Gelen tepkilerden de bilindiği gibi, TRT'nin yasakladığı kelimeler arasında Anayasa'da geçenler de var. O zaman Anayasa dili nedir, bir bakmak gerekiyor.

Anayasa dili diye bir dilin varlığı konusunda çeşitli görüşler var. Bunlardan birincisi Anayasa'da kullanılan öztürkçe kelimeleri temel alıp,Anayasa'nın öztürkçeye yeşil ışık yaktığını, dolayısıyla Anayasa dili diye bir dil olamayacağı için, bunun öztürkçenin kullanımı olarak anlaşılması gerektiğini savunuyor.

İkinci görüşe göre, Anayasa dili yaşayan Türkçe'nin dili demektir ve bu ikisi aşırılıklardan korunmak için başvuracağımız birer süzgeçtir. Genelge'de kullanılan ölçü, yaşayan Türkçeye uygun bir ölçüdür. Evet, bazı öztürkçe kelimeler Anayasa'da yer almış olabilir; hatta yasaklananlar arasında bunlardan bazıları da bulunabilir. Bu bir çelişkidir ama çelişkinin kaynağını TRT'de aramak yanlış olur. Esas yanlış Anayasa'ya böyle birtakım öztürkçe kelimelerin gözden kaçıp girmiş olmasıdır, düzeltilmesi gereken budur. O halde, TRT Özal'ın genelgesini doğru yorumlamıştır.

Sonuç olarak iki görüş de aynı temelden (Anayasa'da kullanılan dilden) yola çıkıp tamamen farklı iki sonuca vardı. Genelgede sözü geçen "ilmi çalışmalar" henüz sonuçlanmadığı için kullanılacak "ölçü"nün sonuçları hakkında ancak TRT'nin uygulamasına bakarak konuşma imkânına sahibiz. Genelgeyi yayımlayan makamdan da *"genelge yanlış anlaşılmıştır"* diye bir tepki gelmediğine göre, TRT'nin uygulaması

düncü sayımızda haberini verdiğimiz Halk Ekmek Fabrikası kapalı devre sistemi demek ki artık bürokrasi için de kullanılacak. Çeşitli toplumsal sınıflar arasında böyle **gözetlenme eşitliğinin** sağlanması bu eşitsizlik dolu toplumda kutlanası bir olay olmalı.

Bütün bunlar aslında biz "iyi yurttaş"ları ilgilendirmiyor. Kötü yola sapanları ilgilendiriyor. Onun için donatmalı her yeri teypler, mikrofonlar, kapalı devrelerle. Aynı mantıkla işkence de yasallaştırılmalı ve itiraz eden münafıklara "Yarası olan işkenceden gocunur. İtiraf edecek suçun yoksa ne korkuyorsun?" denmeli.

"Makyavelizm" diye tanınan siyasî ahlâk bozukluğu, "amaçlar araçları meşru kılar" anlayışıyla nitelenir. Türkiye'de öteden beri yaşanan bir gerçekliktir bu. Örneğin işkence suçtur. Örneğin teypin kanıt sayılamayacağı mahkeme kararlarıyla da kesinleşmiştir ve çağdaş ses kayıt tekniklerindeki ilerlemeler sonucu böyle olması gereklidir. Ama nasıl bir düzeyde "adamı söylettik ya, biraz işkence olduysa ne sakınca var" tutumu bir başka düzeyde de, "suçu tesbit ettik ya, telefon dinlemenin, teyp kullanmanın bir zararı olamaz" mantığıyla tamamlanıyor.

Türkiye'de bozuk giden çok şey var. Ama hiçbir zaman doğru yerine konmamış olan sorun "insan hakları". İnsan haklarına gerekli içeriği kazandıramamış bir toplumda, işlerin bir türlü düzelememesine de şaşmamak gerek. □

HATASIZ KUL OLMAZ

Prof. Dr. Tunca Toskay'ın TRT Genel Müdürü olmadan önce İ.Ü.İktisat Fakültesi öğretim üyesi olduğu ve Türkiye'de turizm alanına çok "kafa yorup", "turizm bilimi" alanında bir boşluğu görerek, bir tuğla olur düşüncesiyle "Turizm Olayına Genel Yaklaşım" adlı bir de kitap yazdığı birçok kişinin malumudur.

Toskay TRT'de bazı sözcüklerin kullanılmasını yasaklamadan önce, yazdığı kitaba şöyle bir baksaydı herhalde Genel Müdür olarak yayınladığı genelgeyi kitabına uydurur ve "turizm alanındaki" engin bilimsel bilgileriyle turizm bilimine "bir katkı" olan bu kitabı ile genelge arasında kalmazdı. Böyle yapmayınca biz de ne yapalım kitabına uymayan "Genelge" ile Toskay'ın "Turizm Olayına Genel Yaklaşım" kitabına bir bakalım dedik. "Ulemadan" Toskay'ın yayınladığı genelgesinde yasaklar kapsamında bulunan sözcükleri çıkardık: "kurumsal, yaklaşım, karmaşık, bilim, bilimsel, bilgi, gözlem, toplumsal, tanım, yorum, olağan, kavram, kavramak, uluslararası, oluşum, doğal, varsayım, bünyesel (cümlede kullanıldığı yere bakılırsa herhalde yapısal demek istiyor), soyut, görünüm, eğilim, gelişim, ulaşım, yönelme, kültürel, öğrenim, olağan, olağanüstü, geleneksel, yaşantı, yöntem, yerleşim, kırsal, tarımsal, sayısal, dikey", örnek...

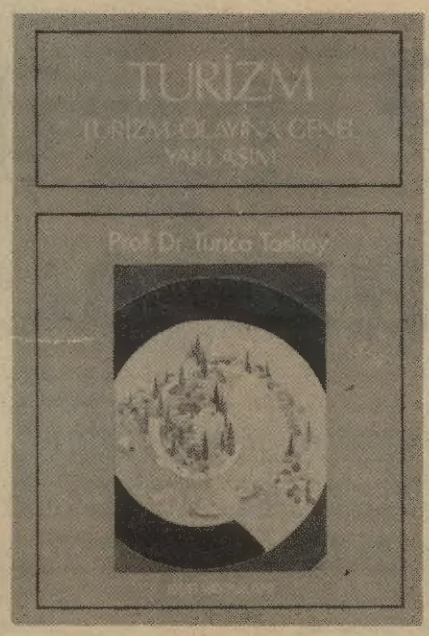

Toskay'ın "fonsiyonel ve kurumsal yaklaşımın turizm olayının karmaşıklığını çözememesinden dolayı değişik bir yaklaşımla", "... bilimsel biçimde gözleyerek... elde ettiği bilgilerden turizm teorisi oluşturmak" amacıyla "turizm bilimi" alanında yazdığı kitabını "Genelge"ye göre ancak 145. sayfasına kadar "denetleyebildik". Bu sıkıcı işe daha fazla dayanmak mümkün olmadı, 272 sayfa olan kitabın geri kalan sayfalarını Toskay'ın denetimine bıraktık. Ancak Toskay'ı, bulduğumuz ve de Toskay'ın bulacağı yüksek kelimeler karşısında kalacağı zor durumdan kurtaracak bir de yol düşündük.

Toskay TRT'de bazı sözcüklerin söylenmesini yasaklayan "Genelge"sini bu kitabına önsöz olarak koyarak, genelgenin altına da şöyle bir dipnot ekleyebilir: "Hatasız kul olmaz!" □

"İÇ İŞLERİMİZ..."

Türkiye'de demokrasi eksikliğini ileri sürme cüretinde bulunanlara "iç işlerimize karışmayın" deme alışkanlığımızın bir uzantısı olabilir: açık oturumda Özal, Teoman Erel'i azarlayıverdi, iç işlerimize karışmayın diye. Basın zaten Türk devletinin iç işlerine karışamıyor, dış işlerine karışamıyor, içli dışlı ilişkilerine hiç karışamıyor. Şimdi, partilerin de iç işlerine karışamayacağı anlaşıldı. "Demokrasi" üstüne sorulara cevap veren başbakanın bu çıkışından sonra, basın artık kayıplara karışmalı. Ama bir kısım basın bu kararı daha önceden vermişti galiba... □

HABERLER

Televizyon, daha doğrusu TRT, haber programlarında "haber" sayılabilecek her şeyi ortadan kaldırdı. Toplumlar ve toplumları temsil eden bireyler tarafından yapılan birçok şeyden hoşlanmıyoruz. Hayat bir türlü istediğimiz gibi yürümüyor — ya da bizim istediklerimiz mümkün değil. Böyle olunca, yani hoşlanmadığımız bir olayın **olmasını yasaklayamayınca**, hiç değilse **haberini** yasaklıyoruz. Dolayısıyla da haber olarak dünyanın ilgisini çeken pek çok şey TRT'de söz konusu bile edilmiyor ya da yalnızca bizim **razı olabildiğimiz** kadar yanıyla söz konusu ediliyor.

Bu "toplumsal" haber eksikliğini her türlü "doğal" afet haberiyle, bir de trafik facialarıyla gidermeye çalışıyoruz. Bu son konu, yani trafik kazaları bakımından Türkiye toplumu TRT'yi habersiz bırakmamak için zaten elinden geleni yapıyor.

TRT'nin bu kaza haberlerini verme biçimi bile bir tuhaf. Kurumun, "haber" denen şeyi nasıl gördüğünün bir başka kanıtı: "Ankara'dan Samsun'a gitmekte olan 06 AZ 324 plakalı otobüs..." Kaza yapan bir otobüsün plaka numarası kimi ilgilendirebilir? Böyle söylemekle, otobüsün **kimliği** anlatılmış oluyor herhalde. Ama bir otobüsün kimliği dahi farklı olabilir; plakası, yalnızca **devletin** o otobüsü tanımasının biçimidir. Plaka numarası değil de markası bile söylense, dinleyeni daha çok ilgilendirebilir: "Vay canına, Mercedes kaza yapmış", der insan, hiç değilse; oysa "06 AZ 324" konusunda herhangi bir şey düşünmek imkânsız. Şüphesiz, otobüsün "firma"sı daha da bir "haber" olurdu; ama onun söylenmesi **tabu!** Çünkü özel teşebbüsün ticarî itibarına leke düşürüyor. Falan şirketin kaç kere kaza yaptığını öğrenen insanlar, maazallah canlarını kurtarmak için o şirketin otobüslerine binmeyiverirler. Zaten kaza olduğunda, kaza yerine gelen şirket personelinin ilk işi firma adının üstünü gazete kâğıtlarıyla vb. örtmek olmuyor mu?

Demek ki başka çare yok. TRT'nin tek özgün haber biçimi olan trafik kazalarında, "06 AZ 324"ün başına gelenleri öğrenmekle yetineceğiz. Bir başka türlü haberciliğin de mümkün olduğunu düşünmeyeceğiz bile. □

SUNALP NE DEMİŞ?

MDP Genel Başkanı **Turgut Sunalp**, *"Benim liderliğim manga komutanlığından başlar"* demiş. Bize göre Sunalp'ın sorunu tam da burada. Manga komutanlığıyla başlayan o tür liderlik, en çok ordu komutanlığıyla da biter. Ama bunun sivil siyasî liderlikle bir ilgisi yoktur. Çünkü sivil siyasette lider "tayin edilmez" ve önderlik etmesi için, vereceği emirlere kesinlikle boyun eğmekle yükümlü bir grup insan onun komutasına teslim edilmez. Siyasî lider kendi kişisel özellikleriyle seçilerek ve kendini sevdirerek bu konuma **ulaşır.** Ve sivil siyasetin kuralları içinde girişilen bir siyasî mücadelede bu "iki liderlik kavramı" birbirine karıştırılırsa, sonuç Turgut Sunalp'ın bugünkü durumu gibi olur. □

Turgut Sunalp: Manga komutanlığından, toplum komutanlığına

"doğru yorum"dan kaynaklanıyor olsa gerek.

Türk diline yüzyıla yakındır yapılan müdahalelerden birisiydi TRT'nin yasaklamaları. Türk diline yaklaşımın nerdeyse bir politik tavır haline geldiği ülkemizde, emirle, konuşulan dilin içinde yer alan bazı sözcükleri yasaklamak zaten sorun olan iletişim kopukluğunu daha da artıracak. Daha doğrusu, şimdiye dek bir iki uç örnek dışında hiç olmazsa dil konusunda pek sorunumuzun olmadığı TRT de aldığı tavırla bir grubu sevince boğdu. Ama sadece o grubun iletişim kopukluğunu gidererek, kendisini konuşulan Türkçeden soyutlaştıracağa benzer.

Sözünü ettiğimiz genelgeyi diğer kamu kurum ve kuruluşları nasıl yorumlayıp uyguluyor ya da uyguluyor mu? Bunu öğrenmek için yaptığımız araştırmalardan ortaya çıkanları aşağıya aktarıyoruz. Umarız açıklık getirir...

Turizm Tanıtma Müd. Evrağı: İmlâ kuralları ile ilgili 1984'te bir genelge geldi. Biz de çoğaltıp imza karşılığı şubelere dağıttık ve dosyalayıp kaldırdık. Genelgede yazılanlar nasılsa, öyle uyguluyoruz.

Turizm Tanıtma Genel Müd.: Valla kardeşim öyle bir genelgeyi ne duydum, ne de gördüm. Siz Evrak bölümüne bir sorun bakalım, onlar ne diyor...

Gıda Tar. Hay. Bak. Bitkisel Üretim Dai. Baş.: Genel Müdürlüğümüzün yeniden düzenleme çalışmaları şu an sürmekte. Bizim adımız da Bitki Üretimi olarak değiştirilecek.

Gıda Tar. ve Hay. Bak. Hayvansal Üretim Dai. Baş.: Basına beyanat mahiyeti taşıyan bilgi veremeyiz. Ama bir değişiklik mevzuu bahistir. Çalışmalar devam etmektedir.

Ankara Radyoevi *Yurttansesler:* İsmimizi değiştirmeyi hiç düşünmedik. Niye düşünelim? Bu isim 1940'lı yıllardan bu yana kalma bir mirastır. Böyle bir şey aklıma bile gelmedi. İnşallah olmaz...

TRT *Dışalımlar* Dai. Baş.: İsmimizin değişip değişmeyeceği konusunda biz karar veremeyiz. Takdir yetkisi Genel Müdürlüğümüzdedir.

TEK *Kırsal* Şebekeler Müd.: Bizim ismimiz daha önceden Köy Elektrifikasyon Şebekeleri idi. İki yıldır bu ismi kullanıyoruz. Bu, ancak sözde bir değişiklik, çünkü biz yazışmalarda hâlâ öncekini kullanıyoruz. Eğer emir gelirse bu pürüzü de halledebiliriz.

Kültür Turizm Bak. *Uluslararası* İlişkiler Baş.: Bizim ismimiz giremez. Üç, dört senedir adımız zaten Dış İlişkiler. Genel Müdürlük şemasında da adımız öyle geçer. Rehberde olabilir, bir yanlışlık eseridir...

Bunlar ne zaman yasaklanacak?

Yargıtay
Danıştay
Sayıştay
Uyuşmazlık Mahkemesi Başkanlığı
TBMM **Tutanak** Müdürü
TBMM **Donatım** Müdürlüğü
Danıştay **Özlük** İşleri Müdürlüğü
A.Ü. Diş Hekimliği Fak. Döner Sermaye Sorumlu **Sayman**ı
A.Ü. SBF Geliştirme ve **Toplum** Araştırmaları Merkezi
A.Ü. Gn. ve **Deneysel** Pat Kürsüsü
A.Ü. Ziraat Fak. Dil Öğretim ve Eğitim Birimi Bşk. **Okutmanlar**
Başbakanlık **Kamu Yönetimi** Yeniden Düzenleme Koord. Başk.
TRT Başbakanlık Yüksek **Denetleme** Kurulu Bürosu
TRT **Vericiler** Dairesi Başkanlığı
Başbakanlık Toprak ve Tarım Reformu Müsts. **Kamulaştırma** ve **Dağıtım** Dai. Baş.
DPT Kalkınmada **Öncelikli** Yöreler Bşk.
TÜBİTAK **Uygulayıcılarla İlişkiler** Ünitesi
Meteoroloji Genel Müdürlüğü Tarım**sal** Meteoroloji D. Bşk.
Genelkurmay Başkanlığı **Sav** Araştırma Daire Bşk.
Enerji ve T.K. Bak. **Doğal Yapı** Gereç Mühendisliği
MTA **Tüketim** Kooperatifi
TEK **Üretim** Planlama Şb.
TEK **İletim** Planlama Şb. Müd.
Maliye Bakanlığı **Yerel Yönetim** Kadro Şubesi
MEGSB **Örgün** Yüksek Öğretim D. Bşk.
Sanayi ve Tek. Bak. **Uluslararası** Sanayi **İlişkileri** D. Bşk.
PTT EBİM **Veri Akım** Servisi

ANAP tarihi nasıl yazılacak?

Özal, hiçbir zaman siyasi iktidara sahip olmayı düşünmemişti. O'nun düşüncesi, her fikirden teknokrat bir kadroyla "memleket ekonomisi"ni yürütmekti.

SERPİL BİLDİRİCİ

12 Eylül 1980 Harekâtı'yla başlayan uzunca bir aradan sonra siyasî yaşamımızın yeniden renklenmeye başladığı günlerdi. Kamuoyunda "banker faciası"nın faili olarak tanınan Başbakan eski yardımcısı Turgut Özal da işte tam bu günlerde "fazla kilolarını" atmak için gittiği Amerika'dan döndü ve bir siyasî parti kuracağını açıkladı. Ayağının tozuyla, hiç vakit kaybetmeden "partisini" kurmak için çalışmalara başladı. Turgut Özal, parti kurma faaliyetini yoğun bir biçimde sürdürürken, Başkent kulislerinde de yoğun bir tartışma sürüyordu. Özal, banker skandalından sonra, bir parti kurabilse bile nasıl oy toplayacaktı? Siyasî çevrelerde egemen kanı, Özal'ın partisinin Türk siyasî yaşamında etkin bir yeri olamayacağı yolundaydı. Özal'ın başarısı için, bir mucize, bir sihirli formül gerekliydi.

Geçen zaman Özal'ın Türkiye koşulları için gerçekten sihirli sayılabilecek formülünü ortaya çıkardı. 12 Eylül öncesinde varolan dört eski siyasî eğilimi bünyesinde toplayacak bir parti formüle etmişti Özal. Çevresinde teknokrat bir kadro ile, yardıma hazır bir sermaye grubu toplamayı da başarmıştı. Anavatan Partisi'nin kuruluş çalışmaları tamamlandı ve 20 Mayıs 1983 günü Türk siyasî yaşamında yerini "resmen" aldı.

Buraya kadar, atılan her adım pürüzsüz sayılabilecek bir rahatlık içinde katedildi Özal ve ANAP için. Ancak, asıl sorun bundan sonra başlıyordu. Çeşitli siyasî görüşlerdeki ANAP'lıların aynı çatı altında kavgasız gürültüsüz barınmasını nasıl sağlayacaktı Özal? Bunun tek koşulu ANAP Genel Başkanı'nın parti içinde tek adam olması idi. Ancak, bu sükunet uzun süre devam ettirilemedi partide.

6 Kasım Yolunda İlk Çatlak

"... siyasî faaliyetin müsamaha ve olgunlukla, kavgadan uzak, medeni bir şekilde yürütülmesini düstur ittihaz ederiz."

ANAP programının girişinde yer alan bu cümlelerle, Özal 6 Kasım'a başarıdan emin adımlar atarak yürüdü. Ancak, bu düsturla her gezide biraz daha "oy" toplarken, partililer arasındaki çekişme giderek büyüyordu.

ANAP kurucuları arasında, büyük ölçüde sermayesinden aldığı güç sayesinde sol liberalleri temsil eden Muzaffer Atılgan ile eski MHP çizgisi arasında, daha seçim gezileri yapılırken, çekişme başlamıştı. O günlerde, Atılgan ekibi tarafından kurulan Ankara İl Başkanlığı'nın, Barlas Doğu ve ardından yine aynı ekipte yer alan Ogan Soysal'ın milletvekili adayı olarak ardarda istifa etmek zorunda kalmaları yüzünden boşalması üzerine bir anda Mehmet Demirel'in Ankara İl Başkanı olması havayı gerginleştirmişti. Demirel, ANAP'taki radikal sağ eğilimi temsil eden Mustafa Taşar ve Halil Şıvgın'a yakınlığı ile tanınıyordu. Ve Atılgan kendi kurduğu örgütün başına Demirel'in getirilmesine bir hayli içerlemişti. Sonunda iş, parti tabelasının indirilmesine ve Atılgan ekibinin partiden istifa tehditlerine kadar vardı. Bu arada seçim gezilerini sürdüren Turgut Özal, durumdan haberdar edilince, ortalığı "birleştirici kişiliği" ile yatıştırdı. Ama Atılgan, yapılanı unutmamıştı. Hop oturup, hop kalkıyordu. Partide de yüksek sesle bağırıyordu:

"Benim param olmasa, seçim bölgelerinde, propaganda yapamayacak adamlar... benim kurduğum örgüte benden habersiz adamlarını getiriyorlar. Olacak şey değil bu. İş kaba kuvvete kalırsa, hepsi günlerini görürler."

Kavga sadece Ankara'da kalmıyordu üstelik. Seçim gezilerinde parti ekibi içinde değişik siyasî görüşler birbirine giriyordu. Devlet eski Bakanı İsmail Özdağlar ile Genel Sekreter Mustafa Taşar bir ilçe merkezindeki konuşmalardan sonra, girdikleri bir lokantada kapışıyor ve yumruklaşmaları son anda engellenebiliyordu.

Özal siyasî iktidara talip miydi?

Özal, 12 Eylül koşullarını yaşamış Türkiye için, dört eski siyasî eğilimi birarada toplayıp, "siyasetsiz bir siyasî parti" formüle ederken, sanırız, önemli bir noktayı gözden kaçırmıştı. Kendisi, zaten hiçbir zaman siyasî iktidara sahip olmayı düşünmemişti. O'nun düşüncesi, her fikirden teknokrat bir kadroyla "memleket ekonomisi"ni yürütmekti. Ama, ANAP'lılar, açıkça belli etmemekle birlikte, genel başkanları ile hemfikir olmadıklarını yavaş yavaş ortaya koymaya başlamışlardı. Özellikle, genel merkezdeki bazı yöneticiler için, ANAP'ın siyasî çizgisi parti içi mücadeleyle belirlenecekti. Ve bu gidişin doğrultusunu belirlemek için, her görüş kamplaşmaya ve ucundan kıyısından parti içinde bir yerlerin sahibi olmaya çalışıyordu. 6 Kasım'a kadar binbir aksaklıkla, sorunla gelen Turgut Özal, iktidara geldikten sonra, ANAP'lıları birleştirecek, yeni bir formül buldu; ANAP'lılaşmak. Evet, herkes buraya kadar, çeşitli siyasî görüşleri taşıyarak gelmişti. Ama bundan sonra başarı ANAP'lılaşmanın gerçekleştiği ölçüde gelecekti. Sanırız, Özal'ın yeni ilkesi, ANAP içinde en fazla sol liberal olarak adlandırılan kesimde etkili oldu. Atılgan ve ekibi, gerçekten, dünü bir tarafa bırakıp, ANAP'lılaşmaya başladılar. Ancak, seçim öncesinde özellikle, MHP ve Atılgan grupları arasında yaşanan çekişme, bu defa da, ağırlıkla MHP-MSP eğilimliler arasında devam etti. Ve giderek Özal'ın tek adamlığı da sadece görüntüden ibaret olmaya başladı. Çünkü Özal, ekonomide iktidarını sürdürebilmek için her gün bir başka gruba taviz vermek zorunda kalıyordu.

Başbakan Özal, kabineyi oluştururken, parti içi dengeleri koruma konusunda büyük bir titizlik göstermişti. Hükümette yer alan partililerden boşalan Genel Merkez görevlerini de, yine dengeli bir biçimde dağıttı. Ancak, bu denge durumu uzun süre muhafaza edilemedi. Çünkü, eski MHP eğilimli grubun lideri durumundaki Genel Sekreter Mustafa Taşar ile Genel Başkan Yardımcısı Halil Şıvgın, her gün yeni bir taviz koparabilmek için kıyasıya bir mücadele veriyorlardı. Taşar grubu, başbakanlarının ekonomi liderliğine karışmıyor ve onu bu noktada gerçekten tek adam olarak kabul ediyordu. Özal, gerek kabine ve gerek genel merkeze aldığı liberallerin hırçınlıklarından —biraz da Taşar grubunun kışkırtmalarına kapılarak "el aman" dedikçe, radikal sağ grubun yeri biraz daha sağlamlaştı.

Taşar grubu ilk tartışmasız başarısını da Vural Arıkan'ın tasfiyesi ile elde etti. Bir partili, Arıkan'ın tasfiyesiyle gerçekleştirilen kabine değişikliklerinden sonra, yeni bakanların özgeçmişlerinin Taşar tarafından basına dağıtılmasını, *"Taşar, basına değişikliğin hangi doğrultuda olduğunu anlamaları için ipucu veriyor"* şeklinde yorumluyordu.

Ve ANAP'lıları birarada tutacak bir siyasi ilkeliliğin olmaması, geçen her dakikayı ANAP Hükümeti'nin aleyhine işletiyordu. Nitekim, Arıkan'ın tasfiyesinden çok kısa bir süre sonra, ekonomide de istediği başarıyı elde edemeyen Özal, bakanlarından bazılarının "söz dinlemez" tutumları ile başa çıkamayınca ANAP Genel Kurulu sonrasına kadar ertelediği kabine değişikliğini hiç beklenmeyen bir zamanda gerçekleştirdi. Gerçi, yolsuzluk söylentilerinden yola çıkılarak yapıldı kabine değişikliği. Ancak, parti içinde de yaygın olarak paylaşılan görüşe göre, Özal bir taşla iki kuş vurarak, istemediği bakandan da kurtulmuş oldu.

Peki, daha bir senesini henüz doldurmuş ANAP kabinesinde yapılan değişiklikler ne ölçüde istikrar sağlayabilir partiye? Tüm bu değişikliklerin çözüm olmadığı, geçtiğimiz günlerde Meclis kürsüsünde ANAP Ankara milletvekili Necat Gülecek'in konuşmasıyla bir kez daha açıkça görüldü. Gülecek, Meclis kürsüsünde partisini, muhalefete taş çıkartan bir konuşmayla eleştirdi. Gülecek'in kürsüden yüksek sesle söylediği bu sözler, birçok ANAP'lı tarafından paylaşılan görüşlerdi. ANAP'ı 12 Eylül'ün hemen sonrasında "ideal" olarak değerlendirip, partiye gönül verenler, iktidar olmanın getirdiği büyük sorumluluk karşısında, Başbakan'dan ve kadrosundan ayrıldıkları konuları giderek daha yüksek sesle ifade etmeye başladı. Özal'ın "tek karar organı, tek adam" formülüne dayanan ekonomi iktidarı da böylece sallanmaya başladı.

Tüm bunlar olup biterken, radikal sağ grubun ANAP'ın teklemesini pek önemli bulmadıkları da görüldü. Bu yaklaşımın, en açık ifadesi Mustafa Taşar'dan geldi. Devlet eski Bakanı İsmail Özdağlar'ın istifa ettirilmesi, yolsuzluk iddiaları, gerek kamuoyunu, gerek ANAP'lıları başka hiçbir şey düşünceye meydan vermeyecek bir biçimde meşgul ederken, ANAP Genel Sekreteri Taşar'ın tüm ilgisi "Yenimahalle Kongresi" üzerinde yoğunlaşmıştı. Taşar, boşluktan faydalanıp, Yenimahalle Kongresi'ndeki seçimlerde kendi listesinin kazanmasını kavgasız gürültüsüz başarıverdi.

Yaprak dökümünden önce Özal Hükümeti; güvenoyundan sonra Cumhurbaşkanı Kenan Evren'le

Hikâye-i Özdağlar ya da Güleriz ağlanacak halimize

SERPİL BİLDİRİCİ

Devlet eski Bakanı İsmail Özdağlar'ın istifasıyla başlayıp gelişen olayları polisiye bir film gibi izledik. Türk kamuoyu, dünya kamuoyu, basın, muhalefet partileri... hep birlikte. İşin tuhaf tarafı, ANAP'lılar, hatta, "eski bakan arkadaşları" hakkında soruşturma açılması için verilen önergeye imzalarını atan milletvekilleri bile, olayı "herkesle" birlikte izledi. Hiç kimsenin neler olup bittiği konusunda bir bilgisi yoktu. O kadar ki, ANAP'lı imzacılar, olayın giderek büyümesinden duydukları endişe yüzünden imzalarını geri çekmeyi bile düşündüler. Şaşkınlıklarından bu düşüncelerini açık a ifade etmekteki mahzurları da göremediler. Evet, bir bakan "yolsuzluk yaptığı" iddiasıyla istifa ettiriliyor, soruşturma açılıyor, Başbakanlarından aldıkları direktifle soruşturma önergesine imzalarını atanlar, "vicdan azabı" çekiyordu.

Basın da, her gün bir başka ihtimal çerçevesinde oturtuyordu olayı. Özdağlar, bir gün suçlu, bir gün mazlum ilân ediliyordu. Üstelik şaşkın olan sadece, basın ve ANAP'lılar da değildi. Soruşturma önergesinin gerekçesinde, "ihbarcı" olarak adı geçen UM Denizcilik'in sahibi Uğur Mengenecioğlu da, şaşkındı. Her gün bir başka türlü ifade veriyordu. İlk günlerde, Özdağlar' ı ihbar ettiğini şiddetle reddeden ve kanıt olarak, Özdağlar'ın bakanlığı ile ilgili "sadece bazı şikayetlerini" içeren teleks notunu gösterebileceğini belirten Mengenecioğlu, aniden ortaya çıkarılan banttan sonra, "Adnan Kahveci'den teyp aldığını ve gerekeni yaptıktan sonra, teslim ettiğini" söylüyordu. Bu haliyle olay, sanki, bazı gelişmeler bekleniyor ve daha sonra, "neyin, ne kadar" açıklanacağına karar veriliyor izlenimi uyandırdı.

İlk günlerde, Özdağlar'ın suçluluğuna karar verip, eski bakanın ODTÜ'deki öğrencilik yıllarında "tiyatroculuk" yaptığını açıklayarak tezini kanıtlayan **Tercüman** gazetesi bile —Özdağlar'ın suçsuz olabileceğini hiç düşünmese de— sonraki günlerde, en azından, olayda bir terslik olduğunu vurgulamaya başladı.

"Yolsuzluk olayı"nın, Özdağlar'dan sonraki en renkli siması Turgut Özal da ifadelerinde, Mengenecioğlu kadar çelişkili idi. Özal, "oğlu gibi sevdiği bakanı Özdağlar"ın suçluluğuna kaniydi. "Delil olarak gösterilen ses bandını, defalarca dinledim, biz yolsuzluk yapan babamız olsa affetmeyiz" diyordu. Ama, her nasılsa birden o da bir adım geri çekildi. Hiçbir şekilde Özdağlar'ı suçlamadığına, tüm bunların "basının marifeti" olduğuna karar verdi. Suçlu, daha önce birçok kez olduğu gibi yine basındı. Neyse ki Özal'ın bu suçlaması basını derleyip toplamaya yetti. Başbakanın ifade değiştirip, basını suçlamasıyla, tüm basın, bir yandan "yine mi" diye feryat edip, bir yandan da olaya daha geniş bir perspektif içinde bakmaya başladı.

Sahnede bu kez de Kahveci

Olayın ikinci sahnesinde Mengenecioğlu'nun araladığı perdeden sahneye Kahveci çıktı. Elektronik aletlere olan merakına yenilen Kahveci, Başbakanlık Danışmanı olduğunu unutup, birden hafiyecilik oynamaya başlamıştı. Adnan Kahveci. "benim en iyi arkadaşım İsmail'dir, çocuklarını çocuğum gibi severim" diyordu. Diyordu demesine ya, bu dostluk, Özdağlar'ın kuyusunu kazmamaya yetecek kadar derin değildi demek.

Bu arada, basında çarşaf çarşaf yayınlanan ses bandı deşifresi, olayı aydınlatacak yerde, biraz daha karanlığa gömdü. Banttaki konuşmadan, oldukça "iyi ilişkiler" içinde oldukları anlaşılan Mengenecioğlu ile Özdağlar'ın arası, ne olmuştu da bozulmuştu. Banda göre, Özdağlar, Mengenecioğlu için "koca bir filoyu devirmeyi" göze alıyordu. Oysa Mengenecioğlu, menfaatlerine zarar geldiği için Özdağlar'ı ihbar ettiğini söylüyordu. Bu çelişkiler yüzünden, petrol taşımacılığı yapan diğer şirketin sahibi Cerrahoğlu'nun Londra seyahatine çıkmadan önce, Mengenecioğlu'nun kulağını çektiği yolundaki söylentiler, ağırlık kazandı. Bir görüşe göre, Londra'dan Türkiye'ye kulak veren Cerrahoğlu, Mengenecioğlu işi ağırdan alınca, Ankara'ya bir telefon etmişti.

Günler geçtikçe, olay biraz daha karanlığa gömüldü. Kopan bunca gürültüye karşın, "koskoca bakan"a yöneltilen suçlamaların tek delili, hukuken delil olarak kabul edilmeyen bir ses bandı idi. Bu konu basında yavaş yavaş kurcalanmaya başlarken, bu kez Kahveci, "Başbakan başka delilleri olmasa, bu işe girer mi?" deyip ortaya yeni soru işaretleri attı. Başbakan kendisine yöneltilen sorulara, "başka delil yok, bana bandı getirdiler, iddiaları ciddi gördüm, hükümetin şaibeli duruma düşmesini engellemek için soruşturma açılmasını istedim" cevabını veriyordu. Tabiî Başbakanın bu cevapları olayı açıklamaya yetmiyordu.

Özdağlar ve Demircililer

Olayın başından itibaren, en "net" tavır, herkesin üzerinde çeşitli fikirler yürütüp, yorumlar yaptığı Özdağlar'dan geliyordu. Özdağlar, yolsuzlukla suçlandığını öğrenip ilk şoku atlattıktan sonra, son derece tutarlı bir biçimde, kendini savundu: "Bu olay, bir komploydu". Ve "aklanması için ne gerekiyorsa, yapılmasını" istiyordu. Özdağlar, Başbakan konusunda son derece ılımlıydı. Kimlerin baskı yaptığını, neler olup bittiğini öğrenmeden başbakanını suçlamak istemedi.

Şüphesiz, olaya Özdağlar kadar net bakan bir de Demircililer vardı. Demircililer, bağırlarından çıkan bakanlarını yine eskisi gibi bağırlarına basıyor, Özdağlar'ın suçsuzluğunun eninde sonunda ortaya çıkacağına inanıyorlardı.

Özdağlar gerçekten kötü bir şekilde köşeye sıkıştırılmıştı. Ama, Yüce Divan'a giden yola, yanında birkaç "partili arkadaşı"nı alarak çıkmasına gerek kalmadı. Çünkü, olaydaki çelişkiler, tüm ANAP'ı kamuoyunda şaibeli bir duruma düşürdü. Ve Adnan Kahveci de en az Özdağlar kadar zararlı çıktı bu işten. Özdağlar'ın ifadesiyle, "ihbarı sevmesi" ve elektroniğe merakı koltuğunun sallanmasına neden oldu.

Devlet eski Bakanı İsmail Özdağlar'ın yolsuzluk yapıp yapmadığı konusu hâlâ bir açıklık kazanmadı. Ancak, Özal'ın araladığı kapı, hükümetin diğer üyeleri üzerindeki bazı iddiaların kamuoyuna yansımasına yol açtı. Her gün yeni bir isim yolsuzlukla suçlanıyor şimdi. Sonuç olarak denilebilir ki, bu işten Özal'ın da pek kârı olmadı. □

Toprak reformu mu, tarım reformu mu?

TANIL BORA

Türkiye'de şimdiye kadar "tarafsız" ve "teknik" bir tarım reformu hiçbir zaman tartışılmadı. Çünkü reformun adını nasıl koyduğunuz bile, böyle bir tartışmada sizi bir taraf haline getiriyor. Ziraat Mühendisleri Odası'na, Ziraatçiler Derneği'ne ve birçok uzmana göre, Türkiye'de toprak reformu gerek. Yani toprakla insan arasındaki ilişkileri yeniden düzenleyen yapısal bir değişiklik yapmak, topraktaki mülkiyet ilişkilerine müdahale etmek gerek. Türkiye'de çiftçilerin meslek kuruluşu olan, fakat daha çok büyük toprak sahiplerinin baskı grubu işlevi gören Ziraat Odaları Birliği'ne göre Türkiye'ye toprak değil, **tarım reformu** lazım. Yani, tarım arazilerindeki yapısal bozuklukları iyileştirmek için gerekli teknik önlemleri almak gerekiyor. Toprak reformundan yana olanlar sosyal adalet, topraksız çiftçiye toprak dağıtımı ve tarımda feodalizmin tasfiyesi düşüncelerinden yola çıkıyorlar. Reformun toprak dağılımına ilişmeyen bir tarım reformu niteliğinde olmasını savunanlar, **yanlış** bir reformun *"köye anarşiyi sokup, tapuyu deleceğinden"* endişe ediyorlar. Cumhuriyetin başından beri yoğun ve sert tartışmalara yol açan tarım ve toprak reformu konusunun **tarafları**, son birkaç yıldır sorunu daha teknik yönleriyle de ortaya koymaya başladılar. Ziraat Odaları Birliği, verimli çalışan işletmeleri toprak dağıtımı yoluyla bozarak verimsiz cüce işletmeler yaratmanın ekonomi açısından getireceği zararları anlatıyor. Ziraat Mühendisleri Odası ise, 1980 Dünya Bankası raporunu kaynak göstererek, Hindistan ve Brezilya'da sulu tarım yapılan bölgelerde yürütülen araştırmalardan çıkan sonucu aktarıyor:

"Bu çalışmalar, büyük işletmeler elindeki arazinin küçük işletmelere bölünerek (yani toprak reformu yapılarak) yeniden dağıtılmasının, birçok durumlarda, üretim ve iş olanaklarını ve doğal olarak da sosyal adaleti artıracağını göstermektedir."

Adı reform ama...

1963'de % 9.1 olan topraksız çiftçi ailesi oranının 1978'de % 24.9'a ulaştığı, çiftçi ailelerinin % 73'ü toprakların % 26.3'ünü işlerken, % 1.1 oranındaki büyük toprak sahiplerinin toprakların % 22.2'sinden yararlandığı ülkemizde bir ay kadar önce sessiz sedasız, adı *"reform"* olan bir kanun çıktı: "Sulama Alanlarında Arazi Düzenlemesine Dair Tarım Reformu Kanunu". Kanun, sıradan ve *teknik* bir konu gibi yürürlüğe girdi, iki *tarafın* açıklamaları da kamuoyunda hiçbir yankı yapmadı. Ziraat Odaları Birliği (ZOB) bile bu kanun hazırlıklarından haberdar edilmemiş olmaktan rahatsız oldu. Son olarak bir yıl kadar önce **İlhan Öztrak**'ın reform tasarısının *kadük* olması için yoğun bir çaba göstermiş olan ZOB, bu kez isteklerini Meclis'e son anda ulaştırabildi. ZOB'un temel isteği, *kiracılık-ortakçılık* statüsünün tanımlanarak topraksız çiftçilerin varlığının *meşruiyet* kazanmasıydı. Ziraat Mühendisleri Odası (ZMO) Başkanı **Sami Doğan** ise yaptığı açıklamada kiracılık-ortakçılık ilişkilerinde yenilik getirilmemesini eleştiriyor, toprak dağıtımına yönelik hükümlerin de son derece belirsiz olduğunu söylüyordu. Eski Toprak ve Tarım Reformu Müsteşarı Prof. Dr. **Saim Kendir,** bu kanunun toprak sahiplerini muhtemel bir toprak reformuna karşı güvenceye aldığını belirterek, *reformu* reformdan saymayanlara katılıyordu.

Tarafların bile açıkça ciddi ve yaygın bir tartışma içinde boy gösterememelerinde, şimdiye kadarki reform tasarılarının genel ve kapsamlı nitelikte olmalarına karşın, bu kanunun oldukça *teknik* görüntüsünün payı büyük. Birçok hüküm, gerçek içeriğine ancak kanunda öngörülen 17 yönetmelik çıktığı zaman kavuşacak. Kanunun adının **Tarım Reformu** olması ve içeriğinin *tapuyu delme* tehlikesinden uzak görülmesi, *sükunetin* bozulmamasının bir başka nedeni.

Urfalı ağalar

Yasanın en açık (hatta yegane açık) hükümleri, 1978'de Anayasa Mahkemesi'nde iptal edilene kadar 4 yıl uygulanan "Toprak ve Tarım Reformu" uyarınca kamulaştırılan arazilerin, eski sahiplerine geri verilmesi ya da topraksızlara dağıtılan bölümleri karşılığında ödeme yapılması ile ilgili. 1973-1978 arasındaki reform döneminde, Urfa bölgesinde 1.690.000 dönüm toprak kamulaştırılmış, 1.166.000 dönüm toprak da tapulama işlemiyle Toprak Tarım Reformu Müsteşarlığı'nın (Özal Hükümeti, Başbakanlığa bağlı bu müsteşarlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı'na bağlı genel müdürlük haline getirdi) kullanımına geçmişti. Bu toprağın ancak 176 bin dönümü topraksız çiftçiye dağıtılmıştı. Geri kalan toprak, müsteşarlık tarafından kiralama yoluyla (büyük çoğunlukla da eski sahiplerine) kullandırılıyordu. Yeni kanundaki *geri verme* hükmüne göre, o bölge için saptanan ve 1984 yılı fiyatlarıyla yılda en az 1 milyon TL. gelir sağlayacak olan arazinin 10 katı, eski sahiplerine geri verilecek. Eski re-

SEÇMELER...

• Mazhar Müfit
(CHP milletvekili)

"Bu reform meselesi pek çetin bir mesele. Ağalara toprak reformunu anlatmak imkânsız. Bu reformu ele almak, ağalarla eşrafı kaybetmek demektir. Şimdilik toprak reformu defterini kapadık." (1923)

• Mustafa Kemal Atatürk

"Toprak reformunun bir neticeye varmasını kamutayın yüce himmetlerinden beklerim. Her Türk çiftçi ailesinin, geçineceği ve çalışacağı toprağa malik olması, behemahal lazımdır. (...) memlekette topraksız çiftçi bırakılmamalıdır." (1936)

• İsmet İnönü

"Toprak, mahsulünü bir şartla verir. Bu da toprağı, işleyenin malı olmasıdır. (...) Köylüyü ebediyen topraksız bırakamayız." (1936)

• Cavit Oral
(CHP milletvekili, büyük toprak sahibi)

"Hükümetin getirmiş olduğu, bağı ve bahçeyi parçalayan, kültür ziraatini 30 dönümlük hadde kadar indiren, toptancı bir zihniyetle ziraatimizi şekillendirmek ve memleket realitesine uymayan bir ocak sistemi ihya etmek isteyen ve ziraate hiç doğru olmayan mutaassıp bir müdahalecilik sistemine giden bu hükümler..." (1945)

• Adnan Menderes
(CHP milletvekili)

"Çiftçiliği meslek haline koymak fikri de, modern iktisadi hayatın gerektirdiği bir işbölümü mefhumu ile izah olunamaz. Bunlar nasyonal-sosyalist rejimin iskân toprak kanunu olan Erhoff Kanunu'ndan hemen aynen iktibas olunmuş düşünce ve hükümlerdir." (1945)

form, 1971 fiyatlarıyla 15 bin TL. gelir sağlamaya yeterli toprağın 10 katının sahibine bırakılacağını hükme bağlamıştı.

Reformla açılan yeni ufuklar

Yeni reformun "Sulama Alanlarında Arazi Düzenlemesi" adını taşıması, konuyla ilgili herkesin aklına 1990 yılında devreye girmesi beklenen Güneydoğu Anadolu Sulama Projesi'ni (GAP) getiriyor. Bu projenin gerçekleşmesi, yöre toprağından yılda 2-3 ürün alınmasını mümkün kılacak ve bölgenin çehresini değiştirecek. Fakat toprak yapısındaki bu dönüşümün getireceği sonuçlar rahatlıkla oluruna bırakılacak gibi değil; çünkü bir dönüm araziyi sulamak için, bugünün fiyatlarıyla 200 bin TL. yatırım yapmak gerekiyor. 1.8 milyon hektar alanı sulayacak olan GAP'tan yeterli verimi alabilmek için, en uygun tarımsal örgütlenmeyi gerçekleştirmek gerekiyor. Bu nasıl olacak? Oluşacak dev potansiyeli kim, nasıl değerlendirecek? "Sulama Alanlarında Arazi Düzenlemesine Dair Tarım Reformu" adı, bu noktada anlam kazanıyor. Kanun, *öncelikle* sulama alanlarında, kamulaştırma, toprak toplulaştırması yapma yetkisini Bakanlar Kurulu'na veriyor. Peki bu yetki ne yönde kullanılacak? Bunu bugünden kesin olarak bilmek imkânsız. ZMO Başkanı Sami Doğan, *"özel kaynaklardan öğrendiğine göre, yabancı sermaye ortaklı büyük Türk şirketlerinin bu sulama bölgesinde geniş toprak alımlarına hazırlandıklarını"* söylüyor. Toprak ve Tarım Reformu Genel Müdürlüğü, *"böyle bir olayın bilgi dahilinde olmadığını"* açıklarken, DPT Yabancı Sermaye Dairesi Başkanı **Namık Kemal Kılıç**, "bu bölgede proje bazında olmayan hiçbir toprak alımının mümkün olmadığını, şu anda da herhangi bir proje tanımlamanın mümkün olmadığını" belirtiyor. Öne sürebilecek en kesin tahmin, herhalde, kamulaştırılan topraklarının önemli bölümünü geri alacak veya bu topraklar dağıtıldı ise kendilerine yeni toprak önerilecek olan büyük toprak sahiplerinin, sulama projesinin sağlayacağı avantajlardan büyük ölçüde yararlanacakları. Toprak ve Tarım Reformu Genel Müdürü **Metin Kumal**, makam sahibi olarak değil, bir ziraatçı olarak kişisel görüşü itibariyle, *"sulu ziraatte büyük, plantasyon tipi işletmelerden yarar sağlamanın mümkün olmadığını, işletme büyüklüğünü belli bir optimal ölçekte sınırlamak gerektiğini"* söylüyor. GAP'ın varacağı yer gerçekten merak konusu. □

SEÇMELER...

• Cavit Oral

"Yıllardır bir toprak reformu demagojisi içinde yaşıyoruz. İşleye işleye o hale getirdiler ki insan oturduğumuz sandalyeyi ne zaman alacaklar endişesine kapılıyor. Olgun bir toprak reformu getirilmiş olsaydı hava başka türlü olurdu. Biz mileti birbirine düşürecek değil, bağlayacak bir toprak reformu taraftarıyız." (1971)

• Atilla Karaosmanoğlu
(Toprak Reformu Ön Tedbirler Kanun Tasarısı'nı hazırlayan komisyonun başkanı)

"Yapılan değişiklikler ile toprak reformu uygulanması imkânsız hale geldi." (1971)

• Bülend Ulusu

"Hükümetimizin gündeminde bulunan toprak ve tarım reformunun ana amacı tarım toprağı üzerinde mülkiyetten kaynaklanan haklara saygı göstererek çiftçinin gelirinin yükseltilmesi ve dolayısıyla yaşama koşullarının iyileştirilmesi olduğunun tekrar edilmesinde yarar görüyorum. Sosyal patlamalara neden olabilecek doktriner bir toprak reformu uygulanmasının Türkiye için geçerli olamayacağının baştan bilinmesinde yarar vardır." (1982)

• Sami Doğan
(Ziraat Mühendisleri Odası Başkanı)

"Mevcut Tarım Reformu Yasası, sadece isminde REFORM olan bir yasadır." (1984)

• Turgut Özal
(Başbakan)

"Bu tasarı bir reform kanunudur. Bizim hükümetimiz de reform hükümetidir." (1984)

Zirve sırası Türk-İş'te ama...

TANIL BORA

"İnsan ancak bir şeye ulaşamadığı zaman zirvede buluşur. Eskiden başbakandan bakanlara kadar herkese rahatça ulaşabiliyorduk. Şimdi ulaşamıyoruz, zirve oluyor..."

Ziraat Odaları Birliği yönetim kurulu üyesi Güngör Kaya, Başbakan Özal'ın meslek kuruluşlarıyla yaptığı **zirve** toplantılarını böyle yorumluyor. Ziraat Odaları, Esnaf-Sanatkârlar Konfederasyonu, Odalar Birliği gibi meslekî kuruluşlar, geçmişteki sağ siyasal iktidarla içiçe olmuşlar. Bu kuruluşların yöneticileri arasında aynı zamanda parti üyesi olanlar, milletvekilliği yapanlar var. Böyle olunca, hükümet-meslek kuruluşu ilişkisi kurumsallaşarak, belli ilkelere bağlanarak değil, kişisel/siyasal ilişkilerle bağlantılı olarak yürüyegelmiş; mantığı bakımından "tesadüfî" yollarla, ama Türkiye'ye özgü bir "istikrar" içinde. Zirve'nin adı bile, bu kendiliğinden akışı bozan bir sonun çıktığı izlenimiyle birleşiyor bu kuruluşların gözünde. Örneğin 1979 yılında Esnaf-Sanatkâr Konfederasyonu'nun Ecevit Hükümeti'yle **zirve** yapmasının nedeni, konfederasyonun 2 Nisan 1979 günü hükümetin ekonomik uygulamalarına karşı "kontak kapatma-kepenk indirme" kararı almış olmasının yol açtığı gerginlikti.

Özel toplantılara sıkışan diyalog tarzına alışkın olmayan bu "istikrar", Bülend Ulusu dönemindeki hükümet-meslek kuruluşu ilişkisinde yürürlükten kalktı. Ziraatçiler, esnaf teşkilâtçıları, Odalar Birliği yöneticileri Bülend Ulusu'ya büyük saygı besliyorlardı; zirve toplantılarında cisimleşerek kurumsallaşan yeni "diyalog tarzını" da tam anlamıyla olumsuz karşıladıkları söylenemezdi. Bürokratikleşme düzeyi görece düşük olan Esnaf- Sanatkârlar Konfederasyonu için, Ulusu'nun kendilerini zirveye çağırması şaşırtıcı olduğu kadar onore edici olmuştu. Ama alışılagelen geleneksel diyalog tarzının bu kesimlerin nezdinde zirveyle ikame edildiği söylenemez. Odalar Birliği Başkanı Mehmet Yazar, 12 Kasım 1982 günkü zirvede *"iki yıldan beri sürdürülen bu toplantıların son derece yararlı olduğunu, ancak gündemi önceden belirlenen bu periyodik toplantılar dışında, özel sektörden görüş alınmasını gerektiren başka konularda da, karar aşamasından önce diyalog kurulmasının yararlı olacağını"* söylerken bu sıkıntıyı "kibarca" dile getiriyordu. Belki kurumsallaşma/bürokratikleşme düzeyi görece yüksek olan Odalar Birliği için değil, ama gerek örgütlenme, gerek siyasal, geleneğe bağlılık açısından eski tür istişari ilişkileri yeğleyenler için (özellikle de Ziraat Odaları için) **teknokratik** diyalog tarzının 6 Kasım seçimlerinden sonra da sürmesi can sıkıcı oldu.

Ama gene de hayat sürüyor ve hükümetle bir biçimde ilişki kurmak gerekiyor. Bu açmaz içerisinde, söz konusu meslek kuruluşları hasb-el-kader biraz daha bürokratikleşiyor, ekonomistler vb. uzmanlar çalıştırmaya başlıyorlar. 80 öncesinin hamasî üsluplu raporları ile, Ulusu'ya ve hele şimdi Özal'a sunulan teknik raporlar arasında önemli bir farklılaşma var. Diyalog tarzının zorladığı bu yenilikler, bu meslek kuruluşlarının bünyelerine daha bir ciddiyet getiriyor. Ama bu alışılmadık teknokrasi, geleneksel üsluba çok aykırı.

Türk-İş zirveye bir türlü tırmanamıyor

Ziraat Odaları Birliği yönetim kurulu üyesi Güngör Kaya, Başbakan Özal'ın meslek kuruluşlarıyla yaptığı **zirve** toplantılarını böyle yorumluyor. Ziraat Odaları, Esnaf- Sanatkârlar Konfederasyonu, Odalar Birliği gibi meslekî kuruluşlar, geçmişteki sağ siyasal iktidarla içiçe olmuşlar. Bu kuruluşların yöneticileri arasında aynı zamanda parti üyesi olanlar, milletvekilliği yapanlar var. Böyle olunca, hükümet-meslek kuruluşu ilişkisi kurumsallaşarak, belli ilkelere bağlanarak değil, kişisel/siyasal ilişkilerle bağlantılı olarak yürüyegelmiş; mantığı bakımından "tesadüfî" yollarla, ama Türkiye'ye özgü bir "istikrar" içinde. Zirve'nin adı bile, bu kendiliğinden akışı bozan bir sonun çıktığı izlenimiyle birleşiyor bu kuruluşların gözünde. Örneğin 1979 yılında Esnaf-Sanatkâr Konfederasyonu'nun Ecevit Hükümeti'yle **zirve** yapmasının nedeni, konfederasyonun 2 Nisan 1979 günü hükümetin ekonomik uygulamalarına karşı "kontak kapatma-kepenk indirme" kararı almış olmasının yol açtığı gerginlikti.

Türk-İş'li sendikacılar, Ulusu ile yapılan toplantılarda bir iyi niyet unsurunun bulunduğunu söylüyorlar. Özal'la yapılan zirve için ise aynı düşünce paylaşılmıyor. Bir sendikacı *"eskiden hep hükümetler Türk-İş'le görüşmek isterdi; şimdi sanki Türk-İş hükümetle görüşmeye çalışıyormuş gibi bir hava yaratılıyor"* dedi.

Son başkanlar kurulu toplantısında, Türk-İş yönetiminin hükümetle zirve yapmaya gönüllü olması, yoğun eleştiri konusu oldu. Aslında zirve büyük ölçüde Özal'ın inisyatifiyle gerçekleşiyor. Meclis'teki bütçe konuşmaları sırasında Türk-İş hakkında ileri geri konuşarak ilişkileri sertleştiren Çalışma Bakanı Mustafa Kalemli'nin bu hatası önce **küçük zirve** ile, sonra da **esas zirve** vaadiyle örtüldü. Türk-İş genel teşkilatlandırma sekreteri Orhan Balaban bu taktiği şöyle yorumluyor: *"Kamuoyunda bu zirvelerin çok olumlu etkisi var. Birtakım konular en üst düzeyde konuşuluyor, tartışılıyor gibi gözüküyor. Ama aslında konuşulan konularda hiçbir şey halledilmiyor. Ne oluyor? Yalnızca kamuoyu ve teşkilat oyalanmış oluyor. Geçen zirvede getirdiğimiz konular çözüldü mü ki biz şimdi beş ay sonra zirve yapıyoruz?"*

Başkanlar kurulundaki yoğun tartışmalar, zirvenin reddedilmesi sonucuna varmadı. Ama, Türk-İş'in hükümete sunacağı raporun fazla ayrıntıya inmeyen, bazı şeyleri kesin ifadeyle ortaya koyan **sert** ve **kısa bir şey** olması kaçınılmaz hale geldi. Türk-İş üç yeni müessesenin, yani verili koşullarda toplu iş sözleşmesi yapmanın, arabuluculuğun ve grevin işlerliğini yitirdiğini açıkça söyleyecek. Tabiî gene de uygun bir dille.

Ancak Türk-İş bünyesinde, yönetim de dahil olmak üzere, birçok kişide bu zirvenin tek işlevinin *"zirvelerin bir işe yaramayacağının herkes tarafından anlaşılmasını sağlamak"* olacağı düşüncesi hakim. Zirveden hemen sonra yapılacak başkanlar kurulu toplantısında *"bundan sonra ne yapılabileceği"* konuşulacak. Geçen başkanlar kurulu toplantısında gündeme getirilen *"açık hava toplantıları, meseleyi işçiye anlatma"* gibi öneriler, *"DİSK'e benzemeyelim"* gerekçesiyle dikkate alınmamıştı. Fakat *"hep 'sorumlu' davranan, ama bu sorumluluğu giderek 'ihmalkârlık' olarak algılanmaya başlanan"* Türk-İş'in bazı konularda sert konuşması halinde, kimsenin bu kuruluşu rejim düşmanlığıyla suçlayamayacağı düşüncesi yaygınlık kazanıyor. *"Türk-İş bundan sonra hükümetle zirve için değil, gerçekten güçlü olduğu için ve mümkün olan konularda masaya oturmalıdır"* diyenler "haklılıklarını ispat" için zirvenin aradan çıkmasını bekliyorlar. Ama zirve bir türlü aradan çıkamıyor. Zira Özal, önceden 25 Ocak-1 Şubat tarihleri arasında toplanabileceğini söylediği zirveyi, işlerinin çokluğu nedeniyle ertelemekte bir sakınca görmedi. Şimdi zirvenin Şubat'ın ilk haftasında toplanması bekleniyor. □

Eski 12 Mart Savcısı, yeni DYP Genel Başkan Yardımcısı

Baki Tuğ: 1971'de ne idiysem 1985'te de oyum

— Sayın Tuğ, uzunca bir süreden beri, adınızın belirli bir siyasi düşünce ile birlikte anıldığından herhalde haberdarsınız? Bunun temelinde özellikle 12 Mart dönemindeki siyasi etkinliğiniz yatmakta. Örneğin, bir Mümtaz Soysal davası, bir Dev-Genç davası, bir Töb-Der davasındaki tavırlarınız oldukça çarpıcı idi. Siz 12 Mart hareketine sahip çıkmış, onun en önde gelen uygulayıcılarından biri olmuştunuz. Bugün ise, gündemdeki en acil sorunun demokrasi olduğunu söyleyen bir partinin Genel Başkan Yardımcısı oldunuz. Geçmişte savunduğunuz görüşleri terk mi ettiniz, yoksa yukarıda sonuçlarını örneklediğimiz siyasi görüşleriniz, yönetiminde olduğunuz partinin demokrasi anlayışı ile her yönüyle uyumlu mudur?

— 12 Mart 1971 tarihindeki görevim milletimin ve devletimin bana tevdi ettiği bir görevdir. Görev anlayışımın gereklerine uygun olarak bu görevin gereklerini yerine getirdim. Hizmet anlayışımda tavize yer olmadığından o günün şartlarında yapılan tavizsiz görevi, toplum bünyesinde bulunan bazı ekipler yadırgamışlardır. Neden yadırgamışlardır? O güne kadar, genel hava içinde Türkiye'de hangi devlet kurumuna gitseniz, o devlet kurumunda bazı işleri yaptırma imkânı vardı. Hatıra binaen vardı, baskı yapmak suretiyle vardı, ideolojik nedenlerle vardı. İşte bu tür bir ortamda bizim tavizsiz görev yapmamızı, bazı arkadaşlarımız kabul edememişlerdir. O günün yüzbaşısı Tuğ, hatalı hiçbir hareket yapmamıştır, eğer yaptı diyen çıkarsa ben onun elini öperim.

— O dönemde tabiî siz görev yaptınız, savcı yardımcısıydınız. Ancak görevi yaparken ki üslubunuz, görevinizin doğal bir sonucu muydu, yoksa sizin tercihinizin sonucu muydu? Örneğin, Mümtaz Soysal davasında onu Uluslararası Komünist hareketten yardım almakla suçlamıştınız. Başka bir örnek, TÖS'den kitap toplatıyorsunuz, mahkeme kararı olmasına rağmen bu kitapları yaktırıyorsunuz...

— Bunlar ne şahsi tercihimdir, ne de başkalarının tercihidir. Bunları ben mizacım gereği yaptım. Sert yapılı, sert mizaçlı bir insanım. Bu Tanrı vergisidir, Tanrı vergisi olduğu için de benim değiştirmem söz konusu değildir. Bu hiç değişmeyecektir, bugün de aynıdır.

— Burada bir çelişki yok mu acaba? Demokrasi gündemdedir diyen bir partide, böyle bir mizaç.

— Hayır, bilakis benim üslubum demokrasi ile bağdaşır. Demokrasi bir başıboşluk rejimi değildir. Bir disiplin rejimidir. Yani herkes hukuku bilecek, nizamı bilecek. Zaten bilmediği takdirde, Türkiye'de demokrasi konusunda adım atmaya imkân yoktur.

— Yani kitap yaktırma demokrasinin sınırları içinde midir sayın Tuğ?

— Hayır, şunu açıklayayım; kitap yakma konusu o günün şartlarında ortaya getirilen bir hususdur. Kitaplar nasıl yakılmıştır? Önce şunu söyleyeyim ki, kitaplar yakılmamıştır. Sonuçlanmış olan bir davada, görevli olan bir savcı olarak yapmam gereken bir hizmet vardır. Ben 3 Numaralı Askeri Mahkeme'den talepte bulundum. Söz konusu kitapların imhasına karar verildi. Bir hafta içerisinde karara itiraz edilmediğinden karar kesinleşti. Karar kesinleştikten sonra, sıkıyönetim kitapların imhasına taraftar olmadı. Ben Sıkıyönetim Komutanlığı'na yazı yazarak kitaplar hakkında ne gibi işlem yapılması gerektiğini sordum ve kitapların, yakılma işlemine tâbi olmamaları için, devletin zarar görmemesi için, kağıt yapımında kullanılması için SEKA'ya gönderilmesini istedim. O günün şartlarında toplatılan kitapların bir kısmı SEKA'ya gönderilir, bir kısmı da imha edilirdi. Bu nedenle ben de kitapları SEKA'ya gönderdim. Bunların kanıtları vardır, hepsi dava dosyasında mevcuttur. İstenildiği takdirde incelenebilir. Yani kitap yakma diye bir şey söz konusu değildir.

— Uğur Mumcu 'Suçlular ve Güçlüler' adlı kitabında aynı belgelere dayanarak farklı bir iddiada bulunuyor.

— Yanlış bir iddia. Doğru yazmamıştır. Hatta Halit Çelenk ve 12 arkadaşı Altındağ Asliye Hukuk Mahkemesi'nde aleyhimde tazminat davası açmışlardır. Mahkeme sonuçta "savcı görevini yapmıştır" dedi. Davayı temyiz ettiler, Umumi Yargıtay'a gitti. Umumi Yargıtay da "savcı görevini yapmıştır" dedi ve kanunsuzluk yoktur şeklindeki hükmü kesinleştirdi. O dönemden sonra gerek **Politika** gazetesi olsun, gerek **Aydınlık** ve **Cumhuriyet** gazeteleri hakkımızda bir sürü neşriyat yaptılar. Ben bu gazetelerin hepsi hakkında hem ceza hem de tazminat davası açtım. Bu davaların hepsinden Politika ve Aydınlık gazeteleri mahkûm olmuşlardır.

— Cumhuriyet?

— Pardon, Cumhuriyet hakkında açmamıştım dava. Çünkü o yaz burada yoktum.

— Şimdi tabiî burada siyasi bir sorun var. Bu tür etkinlikleriniz Doğru Yol Partisi'nin demokrasi anlayışı ile uyumlu mudur? Eğer uyumlu diyorsanız, bu anlayışı tanımlar mısınız?

— Buna cevap verirken, solun Türkiye'deki yapısını incelemekte yarar var. Ortada kurulmuş sosyal demokrat nitelikte bir parti var. Hatta kurulma hazırlığı içinde olan bir de Demokratik Sol Parti var. Bu demektir ki Türkiye'de bir sol parti olacak. Bu partiye de körü körüne karşı olmanın bir anlamı yoktur. O partinin kurulmasına anayasamız da açıktır.

— Anayasamız eskiden de açıktı bu tür bir partinin kurulmasına. Ancak siz kendi yorumunuzda her türlü sol düşünceyi yasak kapsamı içinde görmekteydiniz. Sizi meşhur eden yukarıda değindiğimiz davaları hatırlarsanız...

— Arzedeyim onları. Mümtaz Soysal'ı adalet önüne ben getirmedim. Ben savcı olarak iddianameyi hazırladım. Bugün de olsa aynı iddianameyi hazırlar, altına imzamı basarım. Ben Mümtaz Soysal'ı eylemleri nedeniyle adalet önüne çıkardım.

— Uluslararası Komünist hareketten yardım almakla suçlamadınız mı?

— Yardım almak diye bir şey söz konusu değil. Öyle değildir o. Orada bir cümle halinde. Komünist Partisi'nin prensiplerini Türkiye'de uygulamıştır dedik. O gün de doğruydu, bugün de doğrudur bu. Mümtaz Soysal'ın kitabını okumanızı tavsiye ederim. **Anayasaya Giriş** adlı kitabını. Okuyun da ondan sonra bu konuyu tartışalım. Ancak eğer o karşıma sanık olarak gelmeseydi, ben dışarıda onunla gayet iyi arkadaş da olurdum. Tartışırdım onunla, gerçeği bulmanın yolu karşılıklı tartışmadır.

— Yani demokrasi anlayışınız bu mudur?

— Evet, gerçeği bulmanın yolu budur..

— Şunu mu söylüyorsunuz: siz bundan sonra böyle bir tartışma ortamına girmeye niyetlisiniz, yani tavrınız eskisi gibi olmayacak, bir değişme söz konusu.

— Tartışacağım tabiî, ancak bir değişme söz konusu değil. O zaman insanlar karşıma sanık olarak geldikleri için bir tartışma söz konusu değildi. Ben bir savcı olarak görevimi yaptım.

Zor üstüne

— Siz 12 Mart'a sahip çıktınız, önde gelen uygulayıcılarından biri oldunuz. Bunu her zaman da gönül rahatlığı ile ifade ediyorsunuz.

— Tabiî gönül rahatlığıyla.

— Günümüzün 12 Mart döneminden farklılığı nedir acaba?

— Günümüzde görevli değilim.

— Sadece görevde olmanızdan dolayı mı sahip çıktınız 12 Mart'a?

— Tabiî, o zaman devletin bir görevlisi idim, devlet bir görev vermişti, onu uyguluyordum. Günümüzde de devlet görevinde olsam ve devlet bana görev verse, aynı uygulamaları yapardım.

— Seçimlere sokulmamış, parlamentoya girme şansı elinden alınmış, "muhalif" konumda olan bir partide yer aldığınız halde, siyasi düşüncenizde ve tavırlarınızda bir farklılık olmadığını söylüyorsunuz. Yani geçmişte ne iseniz şimdi de O'sunuz.

— Tabiî öyleyim. Yalnız bu demek değildir ki bugün yapılan haksızlığı da kabulleniyorum. Bunu da belirtmeliyim. Ben zorlayıcı her harekete karşıyım, zoru kabullenmiyorum, eşitsizliği kabullenmiyorum, kesin şekilde kabullenmiyorum.

— Genelde değil de, sanki sadece kendinize yapıldığı zaman kabullenmiyormuş gibi bir havanız var.

— Hayır, sadece kendime değil. Kime yapılırsa yapılsın kabul etmiyorum. Hakkı, hukuku, eşitliği sadece şahsım için değil, milletim için, milletimin de ötesinde dünya vatandaşları için ortaya getiriyorum.

— Peki, ordudan istifa etmemiş olsaydınız, hâlâ 12 Mart dönemindeki gibi bir uygulayıcı olur muydunuz?

— Olurdum. Ben devletin kamu görevlisiyim. Kamu görevlisi olarak bir görev verildiği takdirde o görevi yaparım, görev anlayışım budur. Bu anlayışımın hiçbir dönemde tavizi yoktur ve olmayacaktır. Partim de bana

Baki Tuğ: "Savcı görevini yapmıştır".

bır görev tevdi ettiği takdirde, o görevi de tavizsiz olarak yürüteceğim. Onun için bu, sadece bir görev anlayışı meselesidir. Ben görevde ciddiyet istiyorum.

— İstifa etmek her insanın özgürce karar verebileceği bir eylemdir, bunu siz de kabul edersiniz. Nitekim, 12 Eylül'den sonra size bir görev verildiği halde istifa ettiniz. Dolayısıyla 12 Mart döneminde de istifa yolu size açıktı. Yoksa istediğiniz türde bir görev alamadığınızdan mı istifa ettiniz?

— 12 Mart döneminde devlet, siyasi iktidar bana bir görev vermişti. Bunun gereklerini yerine getirdim. Ben askeri hâkimliği çok seven bir insandım. Hayatımın en verimli bir çağında bu işi yaptım. O nedenle askerî hâkimlikten ayrılmayı hiçbir zaman düşünmedim. Çünkü seviyordum mesleğimi.

— Peki, niye ayrıldınız?

— 12 Eylül'ü takiben, sizlerin de bildiği gibi, Kıbrıs'a atandım.

— Siz şark görevi yapmamıştınız, bu da tartışma konusu olmuştu.

— Yaptım.

— Ne zaman, nerede?

— 1973-77 yılları arasında yaptım, Ankara'daydım.

— Ankara'da şark görevi yaptınız...

— Bu durumda sadece ben yoktum, benim gibi 18 tane daha askerî hâkim de aynı konumdaydı. Sadece Yüzbaşı Baki Tuğ değildi, 18 kişi daha vardı. Ankara'da bulunup, şark görevi yapmış sayılıyorlardı.

— Peki Kıbrıs'a atanmanızı nasıl yorumluyorsunuz? Türkiye'de de görev almaya hazırdınız.

— Tabiî, rahatça görev yapabilirdim.

"Bakın ne güzel insanın istediği gibi konuşması, evinde rahat uyuması. Evinizde yatıyorsunuz, aldılar, götürdüler sizi. Sizin çektikleriniz pek önemli değil, bir de geride bıraktıklarınızın durumunu düşünün."

— Peki, sizce neden vermediler?

— O günkü basının bizim hakkımızdaki davranış şekli malûmdur. Gazete sütunlarında hakkımızda bol bol, manşet manşet yazılar yazılıyor. O günlerde cezaevinden İsa Armağan ve soyadını hatırlayamadığım Mustafa adında bir şahıs kaçmışlardı. Aydınlık gazetesi hiç sıkılmadan, yani hiç vicdan muhasebesi yapmadan, bunların kaçırılmasında dahi benim sorumlu olduğumu yazmıştı. O ortamda, 12 Eylül'ü yapanlar siz olsanız, hakkında bu tür yazılar çıkan bir kişiye görev verir misiniz?

— 12 Mart'ta da hakkınızda türlü söylentiler vardı. Ancak o dönemde size çeşitli görevler verdiler. Öyle ki, İsmet İnönü sizin hakkınızda Cumhurbaşkanı'na bir şikâyette bulunmuştu. Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı size arka çıktı, diğer savcılar da sizi desteklediklerini belirttiler.

— Onu arzedeyim efendim. Bizim hakkımızda sayın İnönü'nün ortaya getirmiş olduğu konular yanlıştır. Biz Dev-Genç iddianamesinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin, kanuni sola değil, kanuni olmayan sola pencere açtığını söyledik. Cumhuriyet Halk Partisi ve yönetimi bize iddianamedeki bir cümle nedeniyle yüklendi ve İsmet Paşa'ya da gidip bizi yanlış tanıttılar. Nitekim İsmet Paşa'nın şikayetini takiben sayın Koçak beni ve bir hâkim yarbay arkadaşımı çağırdı. İki buçuk saat konuştuk, görüşlerimizi sayın Koçak da aynen paylaştıklarını ifade ettiler. Demek ki bizim o olayda da yanlış bir tutumumuz yoktur.

— Ne var ki, ayrılma nedeninizi hâlâ anlamış değilim.

— Ayrılma nedenim çok açıktır. Ben Ankara'dan çok uzağa tayin edilip gittiğim zaman, müracaat edip emekliliğimi istedim. Hatta dilekçemde gerekçemi açıkça yazdım. Tayinim Isparta'ya çıktı. Çocuklarım Ankara'da okuyordu, Isparta'dan Ankara'ya gidip gelme imkânım yoktu.

— Yani sadece ailevi birtakım nedenlerle istifa ettiniz, bir tatminsizlik söz konusu değil.

— Tatminsizlik söz konusu. Ben Albay rütbesiyle tümende savcılık yapacak değildim herhalde. Ben hâkimlik şahsiyetimi incitmem.

— Yukarıda da belirttim. Sizin hakkınızda birtakım önyargılar var. Örneğin Büyük Türkiye Partisi kurucusu olduğunuzda bir dergide "Truva'ya kurt düştü" yorumu yapıldı. Siz bunu yorumlar mısınız?

— Yorumlarım tabiî. Basındaki arkadaşlarımız bizi tanımadan yazdıkları için belki kendi açılarından haklı olabilirler. Beni tanımadan yazdıkları için haksızdırlar

Düşünce görevin dışındadır

— Bunlar geçmişinizdeki birtakım olaylardan kaynaklanmıyor mu?

— Tabiî, tabiî. Görev tavrımdan kaynaklanıyor. Bu kurt imajı doğru olamaz. Bir siyasi partide her düşünceyi, her görüşü temsil eden kişiler bir arada bulunabilir. Ben temelde Milliyetçi düşünceye gönlünü vermiş, bu düşünceyi yaşamış bir insanım. Milliyetçi düşünceden de tavizim yoktur. Bu düşünceyi dün olduğu gibi bugün de savunuyorum. Ancak görev anlayışımda, düşünce ile görevi bir araya getirmem söz konusu değildir. Düşünce, görevin çok dışındadır.

— Bu olabiliyor mu?

— Gayet tabiî, hiç şüpheniz olmasın.

— Doğru Yol Partisi'nin demokrasi anlayışıyla sizin milliyetçilik anlayışınız uyum içinde diyor musunuz?

— Evet.

— Yani, hiçbir anlaşmazlık yok mu?

— Hayır, katiyen yoktur. Kaldı ki milliyetçi düşüncenin temeli, demokratik düşünce anlayışına dayanır. Milliyetçi düşüncenin esasında insan sevgisi vardır.

— Her düşünceden insana.

— Evet, her düşünceden insana sevgi vardır. Benim milliyetçilik anlayışım budur.

— Sizde bu sevgi eskiden beri var mıydı?

— Vardı.

— "Sevgi" kavramı uygulamalarınızla yadsınmamış mıydı?

— Öyle bir şey olmamıştı. O gün insan sevgim neydiyse bugün de odur. Türkiye'de milliyetçi düşünceyi, milliyetçi felsefeyi yanlış değerlendirme vardır. Kişilerin, siyasi partilerin inhisarında görme hastalığı vardır. Milliyetçi düşünce Türk milletinin müşterek değeridir.

Değişen hiçbir şey yoktur

— Eskiden sizin milliyetçi düşüncenizin pratiğinde demokrasi boyutu hemen hemen hiç yoktu. Şimdi bundan sonra bu boyutu da içeren bir uygulama mı olacak diyorsunuz? Örneğin, sol düşünceye karşı eskiden demokratik bir anlayışınız olduğundan söz edilemez.

— Yoo! Neden olmasın, gayet tabiî vardı. Hemen şunu arzedeyim. Bir defa okuma alışkanlığı olan bir insanım. Halen okuyan bir insanım. Okuyan insanlar kendilerini hiçbir düşünceye karşı ilan etmezler. Gerçeği bulmanın yolu nedir? Karşılıklı tartışmadır. Milliyetçi düşünceyi savunan insanlar olarak biz sol düşünce içinde olan insanlarla bir noktada anlaşamazsak, belirli bir noktada bütünleşemezsek zaten insan sevgisi olamaz.

— Ben yine de sizin tarihinize baktığımda uygulamaya yönelik bir fark görüyorum ve şöyle bir sonuç çıkarıyorum: Baki Tuğ değişmediğine, eskiden ne ise şimdi de o olduğuna göre değişen koşulların zorlamasıyla gerçekleşen bir tavır değişikliği söz konusudur.

— Değişen hiçbir şey yoktur. Değişen değerlerdir, nasıl değerlerdir değişen bakın. Ben eskiden ne isem 1985'te de oyum, hiç değişmedim.

Baki Tuğ: Sivil günler

Mümtaz Soysal, 12 Mart'ta mahkemede

— Onu kabul ettik efendim.

— O günkü düşüncemle aynıyım. Bunun dışında başka bir şey düşünemiyorum.

— Bu birçok insanı endişelendirebilecek bir şey Sayın Baki Tuğ.

— Neden?

— Sizin hakkınızda bir önyargı var diyelim.

— Olabilir.

— Bunun üstüne gitmek, bunu ortadan kaldırmak gibi bir çabanız olmayacak mı Sayın Tuğ? Siz "gündemdeki en acil sorun demokrasidir" diyen bir partinin Genel Başkan Yardımcısı'sınız. Demokrasi anlayışınızı açıklarken hoşgörü temasını işleyeceksiniz herhalde... Bu önyargıyı ortadan kaldırma çabası, hoşgörü ortamını oluşturmanın kaçınılmaz bir parçası değil mi?

— Hoşgörü anlayışı gayet tabiî işlenecek. Yalnız benim demokrasi anlayışım, hürriyet anlayışım dün ne ise bugün de odur. Kendimi inkâr edemem, mizacım buna müsait değil. Yalnız, o gün görevim nedeniyle konuşma imkânım yoktu. Karşı taraf bizi hedef seçmiş ver yansın ediyordu. Yarası olan gocunur misali, bizim de yaramız olmadığından gocunmadık. Fakat bugün ortam değişmiştir, devlet görevi bir kenara bırakılmış, şimdi rahat konuşma imkânım vardır.

— Şimdi bir varsayım yapalım. Diyelim ki DYP ileride iktidara geldi, siz de İçişleri Bakanı oldunuz. Bu görevinizde sizi yönlendirecek ilkeler neler olacaktır, üslubunuz ne olacaktır?

Ne güzel şey evinizde uyumak

— Türkiye Cumhuriyeti'nin yasaları neyi emrediyorsa o yapılacaktır. 1971'deki davranışım ne ise, o söylediğiniz günde de öyle olacaktır.

— O gün yasaları değiştirme imkânı da teorik olarak elinizde olacağı için, kişisel tercihleriniz yine önemli olabilir.

— Hakka, hukuka, eşitliğe uymayan bir yasa söz konusu ise gücümüz yettiği takdirde kaldıracağız.

— Siz Doğru Yol Partisi'nin diğer yöneticileri ile her konuda tam bir anlaşma ve uyum içinde misiniz sayın Tuğ?

— Tabiî, kesinlikle. Bunun da aksi olamaz zaten. Yani DYP benim felsefemi yaşar, benden istifade eder. Bu nedenle burdayım.

Şunu da ilave ederek bitireyim: parlamenter demokratik sistemi biz sonuna kadar savunuyoruz. Bakın ne güzel şey insanın istediği gibi konuşması, evinde rahat uyuması. Evinizde yatıyorsunuz, aldılar, götürdüler sizi. Sizin çektikleriniz pek önemli değil, bir de geride bıraktıklarınızın durumunu düşünün.

— Siz Sıkıyönetim Savcı Yardımcısı olduğunuz dönemlerde kimseyi götürtmediniz mi sayın Tuğ?

— Hayır, hayır, kesinlikle. Zaten savcının görevi, "onu, bunu götürün" demek değildir. Davası ile ilgili olan kişiler varsa, bunlar için komutanlığa yazıp ifadeye çağırmak, ifadeye çağırdıktan sonra da delilleri tesbit edip, mahkemeden talepte bulunmaktır. Örneğin Halit Çelenk Bey'in —ki sanıyorum beni bu bey fazla sevmez— kızı hakkında takipsizlik kararını ben verdirmişimdir. □

SERDAR TURGUT

Erden Kuntalp: Medeni Kanun'da değişiklik zorunlu

*Geçen sayımızda "Bir haftada 'medeni kanun' hazırlanır ama..." demiş, AÜ Hukuk Fakültesi öğretim üyesi Doç. Dr. **Hikmet Sami Türk**'ün ve Türk Hukuk Kurumu Başkanı **Muammer Aksoy**'un görüşlerine başvurmuştuk. Bu sayımızda, tartışmaya devam olmak üzere, Türk Medeni Kanun Öntasarısı'nı hazırlayan 15 kişilik uzmanlar komisyonun üyesi Doç. Dr. **Erden Kuntalp**'le yaptığımız bir röportajı sunuyoruz. Erden Kuntalp "tasarının tartışmaya açılması gereği"ni vurguluyor.*

— Sayın Kuntalp, Adalet Bakanlığı'nca Medeni Kanun'da değişiklik yapmak amacıyla oluşturulan komisyonun bir üyesi olarak, değişikliğe gidilmesinin gerekçelerini lütfen açıklar mısınız?

— Medeni Kanun'da değişiklik yapma gereği iki açıdan ortaya çıkmıştır. Birincisi, elli yılı aşkın bir zamandan beri uygulanan Medeni Kanun'un toplumumuzun bazı gereksinimlerine tam yanıt veremediği, bu bakımdan eksik kaldığı düşüncesi ortaya çıkmıştır. Ayrıca Medeni Kanun'un ilk tercümesi sırasında yapılan bazı tercüme hataları vardı, bunların da düzeltilmesi gerekmekteydi. Dahası kanunun dili de halkın anlayacağı bir dil olmaktan hayli uzaklaşmıştı. İkinci olarak, toplumun sosyo-ekonomik gelişimleri karşısında ileri yıllarda bu kanun yeterli olmayacak, bir başka deyişle Türk toplumunun gelecekteki sosyo-ekonomik gereksinimlerine yanıt veremeyecekti. Yani bu kanunda toplumun gelişme dinamiği açısından bazı geri kalmış hükümler vardır ki, bunların kesinlikle değiştirilmesi gerekiyordu. Bir örnek vermek gerekirse, bugün Türkiye'de zilyedlik çok yaygın uygulanan bir düzenlemedir. Özellikle kırsal alandaki arazilerin çok büyük bir kısmının daha henüz tapuya bağlanmamış olması ve bunlarda zilyedlik hükümlerinin uygulanır bulunması, böylece bu arazilerde sadece zilyedliğin getirdiği korumalardan yararlanılabilmesi çoğu kez bu korumaların yetersiz kalmasına neden olmuş, bu bakımdan zilyedliğe bir-iki hükmün ilave edilmesi zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca Türk toplumunda sosyo-ekonomik gelişme ile kastedilen, toplumda kadının artık evden dışarıya çıkması, toplumun ekonomik işleyişine katılmaya, meslek sahibi olmaya başlamasıdır. Yani aile yapısal bir değişime uğramış, ekonomik nedenlerle büyük aile tipinden küçük aile tipine geçilmiştir. Dolayısıyla mevcut Medeni Kanun hükümleri bu gelişmeler karşısında yetersiz kalmış ve geleceğe yönelik ciddi tereddütlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Devrimci bir niteliği olan Medeni Kanun'da, bu gelişmelerin ışığı altında geleceğe yönelik bir değişimi gerçekleştirmenin kaçınılmazlığı açıktır.

Ailede kadın-erkek eşitliğine doğru...

— Bu ilkelerden yola çıkarak mevcut Medeni Kanun'da yapılan başlıca değişiklikler nelerdir?

— Taslakta önerilen değişiklikler şöylece gruplanabilir: En büyük değişiklik kuşkusuz aile hukukuna ilişkindir. Özellikle evlilik birliğinde karı ve kocanın hukuki durumları yeni baştan ele alınmış ve erkek-kadın eşitliği çerçevesinde yeni bir düzenlemeye kavuşturulmuştur. Bu düşünceden hareketle dört önemli değişiklik önerilmektedir. Birincisi, artık evlilik birliğinin reisliği söz konusu değildir. Mevcut Medeni Kanun'umuzdaki kocanın aile reisi olması hükmü kaldırılmış, evlilik birliğinde her iki tarafın ortak karar alması ilkesinden hareket edilmiştir. Gözden kaçmaması gereken bir başka önemli değişiklik de şudur: Mevcut Medeni Kanun'umuzda evin geçim yükümlülüğü kocaya ait, evin idaresi ve bakımı da karıya ait bir yükümlülük olarak kabul edilmişken, hazırlanmış olan taslakta bu tamamen kaldırılmıştır. Çünkü Türk kadınının çalışma hayatına atılma süreci son yıllarda çok süratlendiğinden, onların da güçleri yettiği kadar evin geçimine katılmaları yükümlülüğü getirilmiştir. Kadınların çalışma hayatına atılmış olmaları da soyadı sorununu gündeme getirmiştir. Yapılan değişiklikle, kadın kocasının soyadını taşıyacak, ancak istediği takdirde kızlık soyadını da kullanabilecektir. Mevcut Medeni Kanun'da kadınların çalışabilmesi kocanın iznine bağlıyken, her iki tarafın da evlilik birliğinin menfaatlerine uygun meslek seçebilmeleri yolu açılmıştır. Yani artık kadınlar, kocalarından izin almaksızın meslek seçebilecekler, ancak seçtikleri mesleğin evlilik birliğinin menfaatlerine uygun olması ilkesiyle bağımlı olacaklardır. Tabiî aynı yükümlülük erkek açısından da geçerli olacaktır. Aile hukukunda yapılan değişikliklerde sosyo-ekonomik gelişmeler, kadının ekonomik açıdan özgürleşmesi çıkış noktasını oluştururken, miras hukukunda yapılan değişikliklerde bizim toplumumuzun kendine özgü telâkkileri, kendine özgü aile anlayışları temel alınmıştır. Örneğin bu bağlamda yapılan en büyük değişiklik, ana ve babalara kanuni mirasçılık hakkının tanınmasıdır. Mevcut Medeni Kanun'umuzda ölen bir kişinin çocuğu olduğu takdirde, ana-baba mirastan yararlanamazken, yapılan değişiklikle çocuk olsa da ana ve babaların miras hakkı olacaktır. Bu değişiklik yapılırken Türk toplumunda kan akrabalığından kaynaklanan yakın ilişkilerin önemi gözönünde tutulmuştur. Ayrıca yapılan bir değişiklikle, toplumu uzun bir süredir rahatsız etmekte olan karı'nın intifa hakkı sorunu da çözüme kavuşturulmuştur. Birçok soruna yol açan karı'nın intifa hakkı kaldırılmış, mülkiyetten miras yoluyla doğrudan doğruya pay alması sağlanmıştır. Bu şekilde mirasçılar arasında çıkabilecek çekişmeler önlenmiştir. Bunun yanında Medeni Kanun'un teknolojik değişimlere ayak uydurabilmesini sağlamak amacıyla, Kişiler Hukuku'nda bir değişikliğe gidilerek organ nakli bir düzenlemeye kavuşturulmuştur. Burada yanlış anlamalara yol açan bir konuyu da açıklığa kavuşturmak isterim. Kanunda yapılan değişiklikle boşanma kolaylaştırılmamış, ancak her iki tarafın makul sebepler gösterebildiği rızaî boşanma düzene sokulmuştur. Burada da çıkış noktamızı, mevcut sosyo-ekonomik koşullarda boşanmanın kolaylaştırılmasından kadınların zarar göreceği tespiti oluşturmuştur.

> ***„Medeni Kanun eğer tartışmaya açılmadan yasallaştırma yoluna gidilirse, çok kısa bir süre içinde yine değiştirilmesi gibi istenmeyen bir durum ortaya çıkacaktır.„***

Medeni Kanun tasarısı tartışılmalıdır

— Medeni Kanun gibi insanların günlük hayatını tüm boyutlarıyla etkileyen bir hukuki düzenlemenin tartışmaya açılmadan kanunlaştırılmasına çalışılması konusunda düşüncelerinizi söyler misiniz?

— Komisyonun hazırlamış olduğu ön tasarının yasallaşma süreci nasıl olmalıdır sorusuna gelince! Şunu hemen belirtmeliyim ki, ön tasarının kamunun tartışmasına açılmasında büyük yarar olduğu inancındayım. Türk Medeni Kanunu, Atatürk devrimlerinin bir parçası olarak Türk toplumunun malıdır. Türk toplumu elli yılı aşkın bir süredir Medeni Kanunu kabul etmiş, tartışmasız olarak uygulamaya sokmuştur. Hazırlanmış olan ön tasarının da yine Türk toplumunun eleştiri süzgecinden geçirilmesi ve Türk toplumunun malı olduktan sonra yasallaştırılması gerekmektedir. Bir yıl kadar sürecek bu eleştiri ve tartışma sürecinden sonra, yapılmış olan eleştirilerin tekrar bir komisyon tarafından değerlendirilip, ön tasarıya son şekil verildikten sonra yasama organına gönderilmesi yerinde bir davranış olacaktır. Bu nedenle, ön taslağın tartışılmak üzere Hukuk Fakültelerine, Barolara, Barolar Birliği'ne gönderilmesinde sayısız yararlar vardır. Çeşitli toplum kesimlerinden gelecek eleştiriler çerçevesinde yapılacak değişiklikler, Medeni Kanun'un çok daha mükemmel olmasına kesinlikle yol açacaktır. Eğer tartışmaya açılmadan yasallaştırma yoluna gidilirse, çok kısa bir süre içinde Medeni Kanun'un yine değiştirilmesi gibi istenmeyen bir durum ortaya çıkacaktır.

— Hukuki düzenlemelerle, ideolojik ve kültürel boyutların önem kazandığı toplumsal ilişkilerin dönüştürülmesi mümkün müdür?

— Bir yasanın sağlıklı uygulanabilmesi için ilkin toplum tarafından benimsenmiş olması ve onun getirdiği düzenlemelere uyulması yolunda toplumda bir konsensusun oluşması gerekmektedir. Bir başka deyişle yasanın fiilen geçerliliğinin toplum tarafından kabul edilmesi gerekmektedir. Bir yasanın en iyi uygulanma düzeni, hukuki geçerliliği ile fiili geçerliliğinin birbirine uygun düştüğü durumdur. Medeni Kanun'da getirilen değişikliklerle bu uyum sağlanabilecek midir? Esas itibariyle mevcut Medeni Kanun'umuz her yönüyle bir devrim kanunu niteliğindedir, zira kanunun yürürlüğe girmesinden önce çok farklı bir hukuk düzeni varken, kanunla birlikte tamamen farklı bir kültürün düzeni getirilmiştir. Bu nedenle, kanunun uygulanabilirliği konusunda o dönemde ciddi tartışmalar ve kuşkular doğmuştur. Ancak elli yıllık uygulama sonunda Medeni Kanun'un artık Türk toplumunun malı haline geldiği görülmektedir. Ön taslak incelemeye açıldığı zaman görülecektir ki, toplum tarafından kabul görmüş Medeni Kanun'un temel ilkelerinden hiçbir tanesi değiştirilmemiş, sosyo-ekonomik gelişmelerin zorladığı kaçınılmaz değişiklikler yapılmıştır. Bu temel ilkeler toplum tarafından benimsenmiş olduğundan, önerilen değişimlerin de kabul göreceğini düşünmekteyim. □

SERDAR TURGUT

Atanlar atılanlar ve YÖK

YAHYA ZABUNOĞLU

1982 Anayasası'nda YÖK'ü de düzenleyen 'Yükseköğretim kurumları'' başlıklı uzun bir 130. madde var. Bu maddede yer alan kurallardan birisi şöyle:
"Üniversite...... öğretim elemanları; Yükseköğretim Kurulu'nun veya üniversitelerin yetkili organlarının dışında kalan makamlarca her ne suretle olursa olsun görevlerinden uzaklaştırılamazlar."
YÖK, 6 Kasım 1981'de yürürlüğe girdi. Yasanın birinci yılı dolduğunda üniversiteden uzaklaşanlar ve uzaklaştırılanların sayıları giderek artıyordu. Kendiliğinden uzaklaşanlar (istifa ve emeklilik) ile uzaklaştırılanların bir bölümü (1402 sayılı Sıkıyönetim Kanunu'na göre görevlerinden uzaklaştırılanlar) üzerinde duracak değiliz. Konumuz, üniversitelerden, üniversitelerin yetkili organlarınca uzaklaştırılanlardır. Yukarıya aldığımız anayasa kuralı, üniversite öğretim elemanları için bir anayasal güvence gibi görünmekte ise de, bir güvencesizlik mesnedi olmuştur.
Üniversitelerden Üniversite makamlarınca dışlananların ne yaptıkları, nereye başvurdukları, açtıkları dâvaların âkibeti, bu dâvalar sonucunda tekrar üniversiteye dönüp dönemedikleri, dönenlerin, daha doğrusu dönebilenlerin başlarına neler geldiği kamuoyunca pek bilinmemektedir. Kanımızca YÖK olayının, pek bilinmeyen fakat çok önemli bir boyutunu bu dâvalar, savunmalar, sonuçlar ve kararla ilgili uygulamalar oluşturmaktadır. Bu dizide yargıdan geçen örnek olaylar sunacağız. Sunuşta bir sıralama, öncelik gözetmedim. Her örnek olayın YÖK'ün eylem ve işlemleri ile ilgili bir sakatlığı sergilemesine özen gösterdim. Tümünden çıkarılacak sonuçlar ise "Bitirirken" ele alınacaktır.

Üniversitelerde 1982 Kasımı'nda yoğun bir temizlik harekâtı başladı. Selçuk Üniversitesi'nde görevli eskiden asistanken yeni yasaya göre araştırma görevlisi olan öğretim elemanlarının bir kısmının görevine de bu arada son verildi. Bunlardan yargı yoluna giden yedisinin durumları, atılma nedenleri, yargılama evreleri ve haklarında verilen kararlar birbirlerine benzediği için, içlerinden rastgele yalnız birisinin öyküsünü aktarmakla yetiniyorum.

Kemal Kocabaş, zor koşullarda ilk ve ortaöğretimini tamamlayabildi. Parasız yatılı okudu ve 1977'de Ege Üniversitesi Fen Fakültesi'nin Fizik Bölümü'nden mezun olduktan sonra liselerde öğretmenlik yaptı ve 1979'da zorunlu hizmet borçlusu olduğu Milli Eğitim Bakanlığı'nın izni ile Selçuk Üniversitesi'ne asistan oldu. Asistanlığı'nın başında yüksek lisans eğitimini pekiyi derece ile bitiren Kocabaş, hemen doktora çalışmalarına başladı. Bu arada üniversitesindeki eğitim ve öğretim faaliyetlerine katılmaktaydı. YÖK'ten sonra 17 Aralık 1981 tarihinde bir yıl süre ile araştırma görevlisi olarak atandığı kendisine bildirilen Kocabaş'a, bu süre dolmadan 15 Kasım 1981'de bu defa YÖK'ün geçici 10. maddesi uyarınca 6 Kasım 1981'den itibaren geçerli olmak üzere görevinin sona erdiği bildiriliyordu.

İlginç olan nokta suydu: Selçuk Üniversitesi bir yandan Kocabaş ve arkadaşlarını üniversite dışında bırakıyor, öte yandan da bu attıklarının yerine eleman aradığına ilişkin gazete ilânları veriyordu. Ortada bir söylenti dolaşıyordu: Üniversite yetkilileri, Kocabaş'ı ve ötekileri sıkıyönetim istediği için görevden uzaklaştırmıştı.

Bunun üzerine Kocabaş bir dilekçe ile Sıkıyönetim Komutanlığı'na başvurdu. 9 Aralık 1982'de Sıkıyönetim Komutanlığı Kocabaş'ın atılmasının üniversitenin bir işlemi bulunduğunu, komutanlıkça yapılacak bir husus bulunmadığını bildiriyordu. Kocabaş Cumhurbaşkanlığı ile YÖK'e de başvurmuştu. 18 Şubat 1983'te bu iki başvurusuna, YÖK Başkanı Vekili Tahsin Özgüç imzası ile bir cevap aldı: Tahsin Özgüç, Kocabaş'a "çalışmaları tatmin edici bulunmadığı için" araştırma görevlisi kadrosuna yeniden atanmadığını bildiriyordu. Kim ne için Kocabaş'ın çalışmalarını tatmin edici bulmamıştı? Atıldığını bildiren Selçuk Üniversitesi yazısında neden YÖK yetkilisinin ileri sürdüğü "bahane"ye yer verilmemişti? Kocabaş bu çelişkilerden bir sonuca varamıyordu.

En iyisi dâva açmak, yargı yolunu seçmekti. Kocabaş da öyle yaptı. Konya İdare Mahkemesi'nde açılan iptal dâvasında, Selçuk Üniversitesi avukatının verdiği cevap

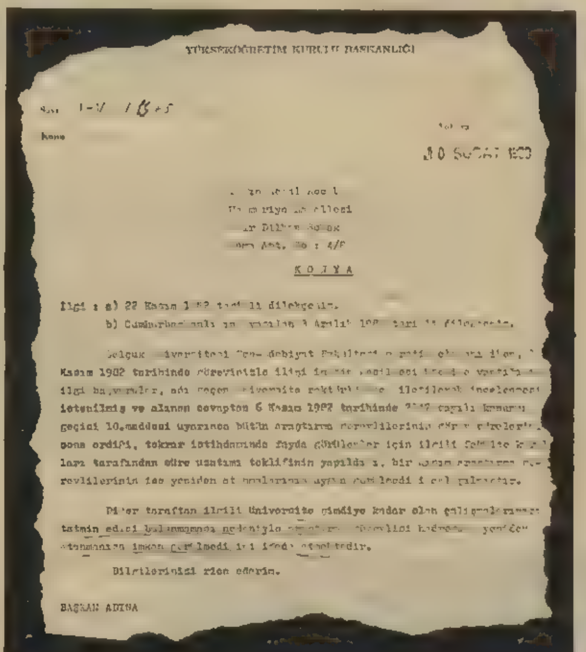
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU BAŞKANLIĞI

KONYA

Bilgilerinizi rica ederim.

BAŞKAN ADINA

hukuk edebiyatına geçecek bir örnekti: Dâvalı vekili, dâva halinden, sıkıyönetimden, Anayasa'dan, YÖK'ten şöyle bir söz edip Kocabaş'ın "devlet yetkisi" kullanılarak atıldığını, gerekçe göstermek zorunda olmadıklarını söyleyip dâvanın reddini istiyordu. Dâvalı ikinci cevap ve savunma dilekçesinde daha ileri gitti ve Sıkıyönetim Komutanlığı emirleri doğrultusunda alınan 'Gizli İşlem Dosyası'nın duruşmada sunulacağını söyleyip, işlemi ve olayı askerî makamlarla ilgilendirmeye kalkıştı. Duruşma yapıldı. Dâvalı vekili gizli dediği belgeleri de sundu ve Konya İdare Mahkemesi kararını verdi:

Dâva konusu işlemin yargı denetimi dışında tutulduğu iddiası kabul edilemezdi. Ortada Sıkıyönetim Komutanlığı'nca ittihaz edilmiş bir işlem de yoktu. Selçuk Üniversitesi Kocabaş'ı görevden uzaklaştırmış, sonra tutmuş Sıkıyönetim Komutanlığı'na bilgi vermişti.

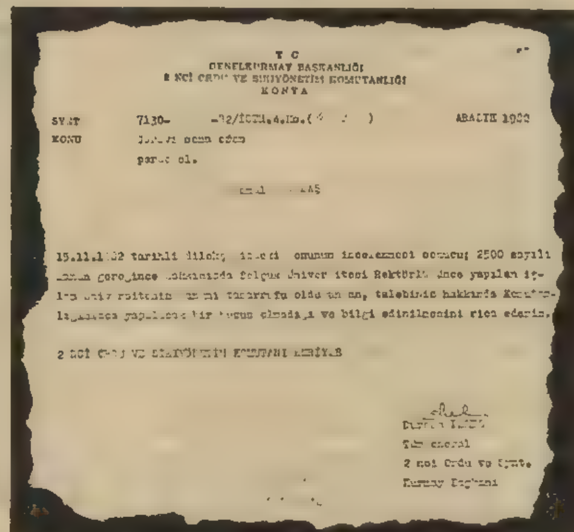
T.C.
GENELKURMAY BAŞKANLIĞI
2 NCİ ORDU VE SIKIYÖNETİM KOMUTANLIĞI
KONYA

İşin esasına gelince: Selçuk Üniversitesi Kocabaş'ı her şeyden önce, atama süresi dolmadan, yani 17 Aralık 1982'den önce görevden atmıştı. Böyle şey olmazdı. Kaldı ki, Selçuk Üniversitesi hiçbir geçerli nedene dayanmadan, ben takdir hakkımı öyle kullandım demek suretiyle Kocabaş'ı görevden atmıştı. Kocabaş'ın görevinde başarılı olduğu tartışma konusu bile değildi. Bu nedenlerle dâvanın kabulüne, Kocabaş'ın üniversiteden uzaklaştırılması işleminin iptaline karar verilmesi gerekiyordu ve nitekim iptal kararı verildi.

Selçuk Üniversitesi, bu kararı Danıştay'da temyiz etti. Danıştay temyiz itirazlarını reddederek, Konya İdare Mahkemesi kararını onayladı. Bu arada, Selçuk Üniversitesine YÖK'ten sonra atanan ilk rektör vefat etti. Yeni rektör, bir süre sonra yargı kararına uyarak, Kocabaş'ın görevine dönmesi için gereken atama işlemini oluşturdu ve Kocabaş görevine dönebildi ve bir yıla yakın süre uzak kaldığı Selçuk Üniversitesi'nden tüm akçalı haklarını aldı. Üniversite ise bu sürede onun hizmet ve katkılarından yoksun kaldı. Faturayı devlet hazinesine ödettiler. Fakat bunun hesabını, sorumlularından soran olmadı. □

BİR DAVA DOSYASI

DAVACI	: Kemal KOCABAŞ
VEKİLİ	: Av.Yahya K.ZABUNOĞLU
DAVALI	: Selçuk Üniversitesi Rektörlüğü KONYA
YETKİLİ	: Av.Mehmet AYDENİZ
DAVANIN ÖZETİ	: ...... 1750 Sayılı Kanun'a göre asistan olarak başarılı çalışmalarda bulunduğu .... bir kamu görevlisinin görevine son verilirken yeterli ve inandırıcı gerekçelere dayandırılması gerekirken ortada işlemi haklı kılacak hiçbir neden bulunmadığı, bu nedenle olayda kanunun amacına ve kamu yararına uyarlık bulunmadığı ileri sürülerek İPTALİ istenilmektedir.
SAVUNMA ÖZETİ	: ...... Dilekçenin Kanun'da belirtilen şekle uygun olmadığı, dava konusu işlemin "Millî Güvenlik, Kamu yararı ve Sıkıyönetim Komutanlığı emirleri doğrultusunda savaş hali ve sıkıyönetim ortamında" tesis edilmesi ve 2324 Sayılı Anayasa düzeni hakkındaki Kanun hükümleri nedeniyle idarî davaya konu olamıyacağı, bu nedenlerle davanın önce usul yönünden reddi gerektiği; diğer yandan araştırma görevlilerinin geçici statüde olmaları nedeniyle bunların görevlerine son verilmesinde idarenin sınırsız takdir hakkı bulunduğu, ...

TÜRK MİLLETİ ADINA

...... 2547 Sayılı Kanun'da Rektörlüğün bu tür işlemlerine karşı YÖK Başkanlığı'na başvurulmasını zorunlu kılan bir hüküm yer almamıştır. Böyle olunca ilgililerin önce YÖK Başkanlığı'na başvurup buradan alınacak cevap üzerine davayı bu kurulun husumetiyle Danıştay'da açmaları gerektiği yolundaki itirazın yasal dayanağı yoktur. Dava konusu işlemin........

...... Millî Güvenlik Konseyi'nin bildiri ve kararlarında yer alan ve yer alacak hukümlere 12 Eylül 1980 tarihinden sonra çıkarılan ve çıkarılacak olan Bakanlar Kurulu kararnamelerinin ve üçlü kararnamelerin yürütmesinin durdurulması ve iptalinin istenemeyeceği......

...... 1983/15 Esas sayılı dosyada bulunan belgelerin incelenmesinden, dava konusu işlemin Sıkıyönetim Komutanlığı'nca verilen direktif üzerine Rektörlükçe Tesis edilmeyip, Rektörluk onayından sonra işin davalı idare tarafından bir yazı ile Komutanlığa intikal ettirildiği ve bu işlemin Komutanlıkça da mevzuata uygunluğunun davalı idareye bildirildiği anlaşılmaktadır. Bu durumda dava konusu işlemin Sıkıyönetim Kanunu uyarınca yargı denetiminin dışında kalması düşünülemez.

...... geçici 10'ncu maddede araştırma görevlilerinin durumlarının her yıl gözden geçirileceği belirtildiğine göre, idarenin sürenin bitiminde görevin uzatılması konusunda takdir yetkisi bulunduğu kuşkusuzdur. Ancak bu takdir yetkisi davalı idarenin öne sürdüğü gibi kesin ve mutlak olmayıp hizmet gerekleri ve kamu yararı ile sınırlıdır ve belli sebep ve ihtiyaçlara göre kullanılması gerekir. Aksi düşüncenin hukukta yeri olamaz...... □

Açık Oturum:

Dış politika: Hükümetin mi, devletin mi?

Yöneten: Aydın Köymen

Katılanlar:

Hasan Esat Işık (1965 yılında Ürgüplü Hükümeti'nin Dışişleri, 1974 yılında Ecevit Hükümeti'nin Milli Savunma Bakanı, eski CHP Bursa Milletvekili.)

Halûk Bayülken (1971-1974 yılları arasında Erim ve Melen Hükümetleri'nde Dışişleri, 12 Eylül'den sonra Ulusu Hükümetleri'nin Milli Savunma Bakanı, Antalya Bağımsız Milletvekili.)

Ogan Soysal (ANAP Ankara Milletvekili, Türkiye Büyük Millet Meclisi Dış İlişkiler Komisyon Üyesi.)

KÖYMEN: Bizde dış politika sorunları genellikle "geleneksel dış politika" kavramı etrafında tartışılır. Bir başka deyişle, somut dış sorunlara somut tahliller sonucunda üretilen politikalarla değil, ama olası politikaların geleneksel dış politikaya uygunluğu kriteri ön planda tutularak yaklaşılır. Şimdi ben merak ediyorum, güç dengelerinin, iktidarların, hatta ülke rejimlerinin sürekli değişim içinde bulunduğu dinamik bir dünya ile olan ilişkilerimize böylesine statik bir kavram aracılığıyla nasıl yaklaşılabilir? Sayın Işık, bu konudaki düşüncelerinizi açıklamanızı rica edeceğim.

IŞIK: Ancak çok temel nitelikte ilkeler için "geleneksel politika"dan söz edilmesinin doğru olacağı açıktır.

Türkiye için "geleneksel politika" denince bugün Osmanlı İmparatorluğu'na ve daha gerilere gitmek düşünülmemelidir. Millete dayalı Cumhuriyet ile yönetilen bir devlet düzeninin elbette değişik ilkelere dayanması gerekir.

Cumhuriyet politikasında dış ilişkilerde millet esas alınmıştır. Dış ilişkiler din, ırk gibi kavramlara dayandırılmak istenmemiştir. Millet tanımlaması da elbet din veya ırka dayandırılmamıştır.

Uluslararası düzene bu bakış için "geleneksel" deyimini kullanmak uygun olur. Bu boyutta daha başka, "geleneksel" deyiminin kullanılmasına değer ilkeler de elbette vardır.

Cumhuriyet esas itibarıyla uluslar arasında işbirliğinden yanadır. Fakat bunun koşulları hakkında da titizdir. Bu işbirliğinin milletlerin varlık ve özelliklerini zedelememelerine önem verir. Bazı milletlerin bazı milletleri bünyeleri içine alıp eritmelerine veya güdümlerine almalarına da tamamen karşıdır. Hiçbir devletin güdümünde dış politika üretmemek de Türkiye'nin geleneksel ilkeleri arasındadır diyebiliriz.

İşte bence bu düzeyde ilkeler sözkonusu olunca "geleneksel" dış politikadan söz edilebilir ancak. Konjonktürel nitelikteki tutumlar için "geleneksel" politikadan veya "devlet" politikasından söz edilmemelidir.

Geleneksel dış politika bu düzeyde tutulursa görülür ki, hiç olmazsa ben o kanıdayım, geleneksel politikaya bağlı kalmaya çalışmak, ilişkileri içinde bulunulan koşullara uydurma zorunluluğunu ortadan kaldırır. Çünkü bu düzeydeki ilkeler zaten kendiliğinden bu tür ayarlamalara elverişlidir ve bunların başarı ile uygulanabilmesi için zaten yapılması gereken de budur.

Geleneksel politikaya bağlı kalmayı bugünü, yarınları dünün kalıpları içinde tutmaya çalışmak şeklinde anlamak bir felaket olur. Dünün kalıpları içinde yarınlar inşa edilemez, olsa olsa gömülür.

KÖYMEN: Şimdi birtakım ilkeler sıraladınız. Ama bana öyle geliyor ki, herhangi bir devletin bu ilkelere bir itirazı olamaz. Sorulduğunda, bizim de dış politika ilkelerimiz bunlardır diyebilirler. Kimse çıkıp, benim dış politika ilkem, başka milletleri egemenlik altına almaktır falan demez...

IŞIK: Çok haklısınız. Önemli olan bu ilkelere dayalı bir politika izlendiğini söylemek değil, böyle bir politika içinde olmaktır.

KÖYMEN: Evet, Sayın Soysal, ikinci soruyu size yöneltmek istiyorum. Ülkelerin uyguladıkları dış politikaların maddi temelini büyük ölçüde o ülkelerin ulaşmış oldukları ekonomik, teknolojik gelişmişlik düzeyleri ve bu düzeylerin gerektirdiği ihtiyaçların belirlediğini hiç olmazsa bir varsayım olarak söyleyebiliriz. Bu varsayım çerçevesinde siz bize geleneksel dış politika kavramının ne derece geçerli olabileceği konusunda düşüncelerinizi anlatabilir misiniz?

SOYSAL: Atatürkçü dış politikanın, geleneksel dış politikamızın dört kelimeyle izah edilmiş bir şekli vardır; Yurtta sulh, cihanda sulh. Bu temel ilke yanına, birlik ve beraberlik içinde toprak bütünlüğünün korunması, Türkiye'nin her sahada güçlenmesi, çağdaş ülkelerin sosyal ve ekonomik seviyesine ulaşılmasına çalışılması ve genel olarak dünya ülkeleri arasında saygın bir yere sahip olmamız gibi ilkeler eklenebilir. Bu değişmez temel hedeflere ulaşma vasıtaları ise şartlara göre değişir. Değişen şartlar, bizde de bazı değişikliklere yol açmıştır. Bu değişik çerçeve içinde de Türkiye'nin başta komşuları olmak üzere bütün dünya ülkeleriyle kurduğu dostane ilişkilerin yürütülmesi gerekmektedir. Bu anlamda, hükümetimizin izlediği dış politika da geleneksel dış politikanın bir devamıdır. Yani geleneksel politika içinde birtakım değişik vasıtalar kullanılarak, aynı politikanın devam ettirilmesidir. Hiçbir zaman geleneksel politika değişmemiş, ancak dünya şartları içinde Türkiye'nin büyümesi ve ileri gitmesi ile ilgili olarak dış politikada da değişiklikler olmuştur. Uygulamalarda değişiklikler yapılırken, yeni yaklaşımlar da gündeme getirilmiştir. Doğu, Batı ve diğer ülkelerle bir denge sağlamak... Bize göre, bugüne kadar geleneksel dış politikamızda yer alan bütün ülkelerle yakın ve dostane ilişkiler geliştirilme prensibi tek taraflı olarak Batı diye ele alınmış, diğer taraflar boş bırakılmıştır. Ve bu nedenle, komşu ülkelerle, aramızda dinî-kültürel bağlar bulunan Ortadoğu ülkeleri ile de diplomatik ilişkiler kurulmuş, ama bu ilişkiler geliştirilmemiştir. Ekonomi açısından da sadece Batı'ya dönük bir çalışma yapılmış, yani başımızdaki kaynaklardan ülkemiz ekonomisine çok değerli katkı sağlanacağı adeta unutulmuştur. Şimdi dış politikada önemli çapta Türkiye yararları açısından denge sağlanmıştır zannediyorum.

Işık: Geleneksel politikaya bağlı kalmayı bugünü, yarınları dünün kalıpları içinde tutmaya çalışmak şeklinde anlamak bir felaket olur. Dünün kalıpları içinde yarınlar inşa edilemez, olsa olsa gömülür.

KÖYMEN: Sizin bu açıklamanızdan sonra şöyle bir düzeltme yapabilir miyim? Geleneksel dış politika yerine, acaba geleneksel dış politika ilkeleri desek daha doğru olmaz mı?

SOYSAL: Zaten ilkeler olarak herhalde anlaşılıyor. Kelimelerde eksiklik olabilir. Bu ilkelerin ışığında, değişken vasıtalar kullanılması gerekiyor.

Soyut bir dış politika

KÖYMEN: Sayın Bayülken, size de şöyle bir soru yöneltmek istiyorum. Dış politikada hükümet politikası yerine şu ya da bu isim altında bir devlet politikasından söz etmek ve böylece dış politika alanını siyasi iktidarlardan bir ölçüde soyutlamak acaba ne ölçüde gerçeklikle ve özellikle de demokrasi ile bağdaşır?

BAYÜLKEN: Evet, evvela arkadaşlarımın geleneksel dış politikayla ilgili değindiği güzel noktalara ben de kendime göre birkaç aydınlatma getireyim. Bir defa her milletin dış politikası coğrafyasının tesiri altındadır. Bunu tespit edelim. Binaenaleyh coğrafya, ilişki faktörüdür. Neredesiniz? Bununla meşgul olmadan bir siyasi tercihte bulunamazsınız. İkincisi tarih. Hangi tarihî çevrenin içinden geldiniz? Etrafınızdaki ülkelerle ilişkileriniz neler olmuştur? Diğer bir konu cemiyetin özlemleri. Yani bir devlet kurulmuştur. Devlet kimin tarafından kurulur? Millet tarafından kurulur. Bu devleti siyasi hükümetler idare eder. Peki bu cemiyetin özlemleri nedir? Bu cemiyetin özlemleri değişebilir. Ama öyle iki-üç senede değişmez. Bir uzun vadeli özlemler vardır, bir de kısa vadeli konjonktürel özlemler vardır. Dış politika bunlara da bağlıdır. Şimdi bugünkü devlet kurulurken, evvela coğrafyaya bakılmıştır. Çünkü hayaller peşinde koşmamak, milletimizi, devletimizi erişilemeyecek, ulaşılamayacak, kendi imkân ve kabiliyetleri ile alâkası olamayacak hedefler peşinde meşgul etmemek, buna mukabil bütün medeni memleketlerle dostane ilişkiler kurmak istenmiştir. Acı tecrübelerden geçmiş olan Türk liderleri, bu politikayı geliştirirlerken, harplerle dolu bir tarihi de gözönüne alarak barışçı bir politika ve onun yanında hemen güvenliği ön plana çıkarmışlardır. Çünkü güvenliğin olmadığı yerde barış olmadığını hepimiz biliyoruz. Bunların yanında da hemen hemen eşdeğerde millî refahı arttırmayı da gözetmişlerdir. Efendim, işte geleneksel Türk politikası dediğimiz zaman, esas altı çizilenler bunlar olmalıdır. Ancak söylemek başka, yapmak başka. Türkiye Cumhuriyeti'nin özelliği, geleneksel politika bakımından söylediğini yapan bir devlet olmasıdır.

Şimdi sorunuzda diyorsunuz ki, devlet politikası olur mu? İşte bunun için olur. Türkiye'yi maceraya atmak isteyen hükümetler çıkabilir. Allah için çıkmadı şimdiye kadar. Yahut öyle farzediyoruz. Belki maceraya doğru yönelen oldu da durduruldu veya ne bileyim,

tam giremediler, cesaret edemediler. Ama benim kanaatim maceraya giren olmadı. Demek ki devlet politikası, tarihten gelen, büyük Atatürk'ün bize çizdiği ilkeleri korumak için olur. Bir de ne için olur? Devlet tabiri esas itibariyle, bir kuvvet demektir. Yani bir devlet olabilmek için bayrak lazım, şu lazım, bu lazım. Bir de güç lazım. Silahlı bir kuvvetin etkisi başkaları üzerinde olur. Şimdi demek ki, hakikat bakımında devletler istedikleri kadar barışsever olsunlar, bu vasıflarıyla hem tenkit ederler, hem de tenkit edilirler.

KÖYMEN: Bunu hükümet kavramından ayırabiliyor muyuz?

BAYÜLKEN: Genel prensiplerden gidiyorum ben. Öyleyse devlet, hem kendini korumaya mecburdur, hem de millî hedefler denen bir konu var. Hükümetler kısa ömürlü olur, uzun ömürlü olur, ama geçicidirler. Peki böyle bir durumda bu cemiyetin özlediği meşru millî menfaatleri koruyabilmek geliştirebilmek, karşılıklı dengeleri ahenkleştirerek sürdürebilmek nasıl mümkün olacak? Allah muhafaza bir kazaya uğramamak bakımından, işte devlet politikası burada ortaya çıkıyor. Bir önlemler demeti, bir millî menfaatler demeti...

Ticarileşen dış politika

KÖYMEN: Sayın Soysal, tekrar size dönmek istiyorum. Birçok faktör yanında şüphesiz dış ekonomik ilişkiler de sanırım dış politikayı büyük ölçüde etkiliyor. Son yıllarda Türkiye'nin özellikle Ortadoğu ile dış ekonomik ilişkileri büyük gelişme kaydetti. Bu duruma bakarak, acaba Türk dış politikasının da Ortadoğu mihverine oturmaya başladığını ya da bir Ortadoğululaşma süreci içinde bulunduğunu söylemek mümkün olur mu? Biliyorsunuz, bu konuda size yöneltilen eleştiriler var. Onun için bu soruyu size soruyorum.

SOYSAL: Hükümet ekonomik konulara ağırlık veriyor olabilir ama, bu, siyasi konulara önem verilmediği anlamına gelmez. Ekonomi ile siyasetin birlikte mütalâa edilmesi gereklidir. Ekonomisi dışa kapalı bir ülke, dış ilişkilerde yalnızlığa mahkûmdur. Türkiye'de yapılan, gerek memleketin refahının artması, gerek dış kaynaklar sağlanması, ihracatın artması için, etrafımızdaki mevcut imkânların kullanılmasıdır. Bu çerçevede de, başta dostlarımız olmak üzere bütün ülkelerle temasımızın olması ve yeni yeni pazarlar bulmamız icap eder. Hükümetimizin yaptığı bu hareketler, aldığı tavırlar da bir memleketin ekonomisinin güçlendirilmesi için atılan adımlardır. İkinci bir suçlama da, Türkiye'nin Batı'ya sırtını çevirip Ortadoğu ülkelerine yönelmesidir. Bence bu suçlama da çok yersiz. Batı'nın savunma sistemi içinde kalmak konusunda, AET'ye tam üyelik konusunda hükümetimiz kararlıdır. Bu konuda hükümetin yaptığı yalnızca bir önyargıyı yıkmak olmuştur. Ortadoğu'yu da, Batı'yı da mutlaka gözönünde tutacak bir alternatif gerekmektedir. Ayrıca Ortadoğu'ya yaklaşım yeni bir şey değildir. Batı'nın birtakım akıllı liderleri bunu destekliyorlar sanıyorum. Ne var etrafımızda ekonomiyi güçlendireceğimiz? Ortadoğu ilişkileri var. Bunu güçlendirirken, Batı'yı boş mu bırakmışız? Bilâkis, ekonomik olarak en çok iş yaptığımız ülke Almanya'dır. Bir de madalyonun öbür tarafı var. Ortadoğu ülkeleri açısından bakarsak, Suudi Arabistan, Ürdün, Mısır gibi ülkeler Türkiye'nin NATO üyesi olmasından dolayı bir rahatlık duymakta ve bunu kabul etmektedirler. Kuzey'den gelebilecek herhangi bir tehlikeye karşı Türkiye'nin güçlü olmasının kendi açılarından da yararlı olduğu kanısındadırlar. Ekonomide, siyasette Türkiye Batılı gibi hareket ederken, Ortadoğu bunu yapmamaktadır. Bir köprü diyemeyeceğim ama, bir hoca gibi onların başında rol alma yoluna gidebiliriz.

KÖYMEN: Anlıyorum da, çok net olarak, dış ekonomik ilişkiler epey belirleyici bir etken midir? Dış politika başkadır, dış ekonomik ilişkiler başkadır diye ayırabilir miyiz?

SOYSAL: Ayıramayız. İkisi beraberdir.

Dış politikayı belirleyen etmenler

KÖYMEN: Şimdi burada bir noktayı hatırlatmak istiyorum. Acaba dış ekonomik ilişkilerin dışında dış politikayı belirleyen etkenler nelerdir? ANAP hükümetinin dış politikasını, örneğin, bir demokrasi tercihi ne ölçüde etkiliyor? Sayın Başbakan'ın bana göre çok talihsiz bir açıklaması olmuştur. Demiştir ki: "Avrupa Konseyi büyük ölçüde insanî ve sosyal sorunlarla ilgileniyor. Dolayısıyla, orada çıkan problem pek önemli değil." Yani Avrupa Konseyi bu tür sorunlarla ilgilendiği için bizim için önemini kaybetmiştir anlamı çıkıyor bu beyandan. Böyle olunca, acaba dış politika tercihlerinde ANAP için insanî ve sosyal sorunlara ilgi, temel insan haklarına saygı pek önem taşımıyor mu?

Bayülken : Bu cemiyetin özlediği millî menfaatleri koruyabilmek, geliştirebilmek, karşılıklı dengeleri ahenkleştirerek sürdürebilmek nasıl mümkün olacak? Allah muhafaza bir kazaya uğramamak bakımından, işte devlet politikası burada ortaya çıkıyor.

SOYSAL: Benim görebildiğim şekliyle Avrupa Konseyi'nde yaşanan, bizimle aynı demokratik anlayışta olmayan birtakım güçlerin Türkiye'yi bunaltmak istemeleridir. Bunaltmak derken, bizi Avrupa Konseyi'nden dışlamak mıdır? Kesinlikle değil. Avrupa Konseyi, çevre sorunları, Alp dağlarındaki çiçeklerin korunması gibi birtakım, hakikaten fazla işleri olmadığından sanıyorum, birtakım küçük işlerle uğraşan bir Konsey gibi görünüyor. Ancak bir Türkiye olayı çıktığında, mal bulmuş mağrıbî gibi üstüne atlıyorlar. Sayın Başbakan'ımızın sizin belirttiğiniz gibi bir sert çıkması yanında Konsey ülkelerine, özellikle Yunanistan'a el uzatması da var. Demek ki ana amaç, devamlı beraber olmak, devamlı açık oynayıp yakınlaşmak. Sorunlu yönleri bırakıp, diğer önemli yönlerde yakınlaşmaya çalışmak.

KÖYMEN: Sayın Bayülken, şimdi size bir soru yöneltmek istiyorum. Acaba seçilen ekonomik modelle dış politika arasında ne gibi bir ilişki kurulabilir? Örneğin, biz Türkiye'de Güney Kore ekonomik modelini uyguluyoruz, Güney Kore'yi örnek alıyoruz gibi birtakım iddialar var. Tartışılıyor. Şimdi bu, sorduğum soruya vereceğiniz cevaba göre, dış politikada da Güney Kore'nin tercihleri doğrultusunda bir değişmeyi beraberinde getirebilir mi?

BAYÜLKEN: Konjonktürel alanda takip edilen politikanın, sosyal politikanın, demokrasi tatbikatının elbette etkisi vardır. Çünkü dış politika, iç politikanın uzantısıdır. Yalnız, mübalağalardan korunmak lazım. Neden? Kore'deki ekonomik sistem Türkiye'de tatbik edilmiş ise veya edilecek ise —ben edildiği kanaatinde değilim, yakıştırmadır diyorum— bunun etkilerini Kore'deki duruma getirmeyecek ananeler vardır Türkiye'de. Kore kaç senelik devlettir; Türkiye kaç senelik devlettir? Türkiye'de aydınlar vardır, Türkiye'de ilkelere sadakat vardır. Biz sıfırdan başladığımızı çok iyi biliyoruz. Memleketimizde, İstiklâl Harbi'nden sonra mütehiş şeyler yapıldı. Ama iki şey var: Ekonomide istediğimiz refaha kavuşamadığımız düşüncesindeydik. Kültürel alanda, bilimde de çok büyük hamle yapmamız lazım diyoruz. İçimizde arzu olarak kalmış bir başka şey de gelir dağılımında istediğimiz adaleti sağlamak Ama Türkiye'de gelir dağılımı, hakikaten o ismini andığımız memleketlere filan benzeseydi, Allah esirgesin biz bugünkü şartları böyle atlatamazdık. Bir milletin dış politikasının tayininde, cemiyetin özlemleri etkilidir. Ve bu iki özleme varamadığımız için ekonomik model dış politikaya elbette tesir eder. Sayın Özal Hükümeti serbest piyasa ekonomisine çok fazla ağırlık vererek bu özlemlere ulaşılabileceği hususunda bir düşünceye sahiptir. Bu bir etki yapar mı? Elbette yapar. Ortak Pazar'a üye olan bir ülkenin dış ilişkileriyle, Ortak Pazar'a üye olmayan bir memleketin dış ilişkileri aynı mıdır? Muhakkak değişiklikler olur. O bakımdan değişiklikler vardır. Ama herhalde abartmamak lazım...

KÖYMEN: Sayın Işık, sizin kamuoyuna yansıyan eleştirileriniz var bu konuda. Türkiye'nin dış politika tercihlerinde yüzünü Avrupa'dan Ortadoğu'ya, Uzakdoğu'ya ve Batı diyerek de sadece ABD'ye döndüğü yolunda bir eleştirinin haklılık derecesi size göre nedir?

IŞIK: Türkiye'nin temel ilkesi, ilişkilerini mümkün olduğu kadar geniş, çok sayıda ülkeye yaymaktır. Bununla beraber bu ilişkilere yöneliş tarzı da önemlidir. Böyle bir açıdan ele aldığım zaman, şöyle bir manzara ile karşılaşıyorum. Bugün hükümet, Batı ile ilişkilerini korurken bunlara ilave olarak Ortadoğu'ya da yayılmak yerine, Batı'yla, özellikle Batı Avrupa ile ilişkilerini zayıflatıp, bunları Ortadoğu'ya nakletme eğilimindedir. Bu saptamayı yaptıktan sonra diyorum ki, bu Türkiye'nin geleneksel dış politika ilkelerinden bir ayrılıştır. Olamaz mı? Olabilir! Ama bunu bilmek ve söylemek lazımdır. Hem bunu yapacaksın, hem de Türkiye'nin geleneksel dış politikasının içindeyim diyeceksin; böyle bir şey mümkün değil. Bunun sakıncaları da vardır. Bir memleket, bir toplumu savunmada diğer memleketlerle kader birliği içindeyken, o toplumdan kopmaya çalışması abes olur. Olay bizlerin iradesi dışında da gelişse, gerçekleşti mi, bunun etkisi aynıdır.

Atatürk'ün, dış politika alanı içinde mahcup hayranıyım. Atatürk uygarlaşmayı hedef göstermiştir. Uygarlık, en yüksek uygarlık düzeyine erişmek ve bununla da yetinmeyip uygarlığı daha üst düzeye çıkaracak devletler topluluğunun içinde yer almaktır. Kimdir uygarlıkta başı çeken? Birkaç asırdan beri olduğu gibi, uygarlıkta bugün de hâlâ en üst düzeyde gelişmiş olan ve onu daha üst düzeylere iten, Batı'dır. Bu bakımdan Batı'dan kopmak, yalnız dış politikada bir tercih değil, yaşamda, Türkiye'ye verilmiş olan ana hedeflerde de bir değişiklik gibi önemli bir anlamı da taşıyacaktır.

Bunun dışında, bugünkü hükümetin ve maalesef yalnız bunun değil, ondan evvelki hükümetlerin de izlediği politikada da dikkatimizi çeken bir nokta var. O da, dış ilişkileri gittikçe belirgin biçimde, dinsel kıstaslara oturtma eğilimidir. Türkiye'nin dış politika ilkelerinden söz ederken, bir ilkenin de Türkiye'nin dış ilişkilerini ırk, din gibi kavramlara oturtmaması olduğunu hatırlamak gerekir. İşte ben burada aksi bir eğilim görüyorum. Ve bunu da fevkalâde sakıncalı buluyorum. Bir defa, Birleşmiş Milletler ilkelerini benimsemişiz. Bir fikir verebilmek için, İslamlar gibi, Hıristiyanların da, Budistlerin de başka dinlerin de yarın dış sorunları önce kendi çerçeveleri içinde ele almaya ve bu hususta kararlara gitmeye başvurduklarını bir düşünün. Bu, dünya ölçeğinde barış ve işbirliğine ne katar? Bir ikincisi, unutulmamalıdır ki, Türkiye, savunmasıyla, ekonomisiyle, Batı ile yani İslamî olmayan bir ortamla kader birliği aramaktadır. Eğer, kendi savunma sistemimizi İslamî dünyaya kaydırma kararı alınmışsa ki, ben bu tür bir kararın hiç de doğru olacağı kanısında değilim, bu da kendi içinde tutarlı bir biçimde savunulabilir. Ama böyle bir niyet olmadan, tersine Hıristiyanlık üzerine Emerson döneminden beri düzenli kılınan bir memleketle ilişkileri sıklaştırmaya, geniş tutmaya gidilirse, büyük çelişki içine girileceğini kabul etmek lazım. Batı ile ilişkilerimizi koruyarak Ortadoğu'ya açıldığımız takdirde, Türkiye'nin çıkarlarına uygun davranmış oluruz. Fakat bunu genişleme değil de bir kayma haline sokarsak, zarar ederiz. Bir noktaya daha değineceğim. "Türkiye Batı'dan Ortadoğu'ya kayıyor" demek de bana çok doğru gelmiyor. Çünkü, bu Batı deyiminde bir ayırım yapmak gerekiyor. Türkiye Batı Avrupa ile ilişkilerini koparmakta büyük bir taahhüt gösteriyor, ama aynı taahhütü Amerika ile ilişkilerini genişletmekte de gösteriyor.

BAYÜLKEN: Ben Hasan arkadaşımın söyledikleri üzerine birkaç şey söylemek istiyorum. Bizde bir değişme var, ama Avrupa Konseyi'nde de eskiden varolan geleneksel dış politika uygulaması hızla değişmekte. Konseyde varolan partilerarası ideolojik dayanışma ön plana çıkmakta. Zannediyorum ki, ondan da zarar gördü ilişkilerimiz. Yani kayma diyemeyeceğim ben, orada olagelen değişikliklere karşı bir tür diplomatik savunma.

KÖYMEN: Sizin bu hatırlatmanızı kaydettikten sonra, izninizle ben Ogan Bey'e söz vermek istiyorum.

SOYSAL: Yine aynı hususta değil mi efendim? Ben, çok kısa biçimde bir şeye değinmek isterim. Kore modelini ben söylemedim. Sizler burada ortaya çıkardınız. Kore modeli de Doğu'ya doğru açılma içinde olduğuna göre, herhalde dış politikanın dinsel temellere oturtulması diye bir şey söz konusu değildir.

KÖYMEN: Bu kadar yetiyor mu efendim?

SOYSAL: Herhalde yetiyor. Çünkü aski halde, aynı şeyleri tekrar etmemiz icabeder. Ortadoğu'da din anlayışımız ve kültür anlayışımızla beraber olduğumuz komşularımız vardır. Bu ilişkilerden somut sonuçlar alacağız. Güney Kore Müslüman bir ülke olmadığına göre, din temelinde bir dış politikaya kayış söz konusu olamaz.

Türk-Yunan ilişkileri

KÖYMEN: Hasan Bey tekrar size dönüyorum. Yunanistan'da Albaylar Cuntası Türkiye'de ise, demokratik bir hükümet varken, iki ülke arasındaki sorunların tartışılmasında, özellikle Batı Avrupa ülkelerinin hükümetleri ve kamuoyları nezdinde Türkiye'nin o dönemde daha avantajlı olduğu söylenebilir mi? Bir de son yıllarda gördüğümüz bir tablo var. Avrupa ülkelerinin hükümetleri ve kamuoyları, Türk-Yunan sorunlarına Yunanistan yanlısı olarak yaklaşıyorlar, ağırlıklarını onların yanına koyuyorlar. Şimdi o dönemde bir avantajımız olduğunu söyleyebilirsek, bu son değişikliği nasıl açıklayabiliriz? Sadece Yunanistan'ın demokrasiye geçmesine, Yunan propagandasının çok iyi örgütlenmesine mi bağlı bir tavır değişikliği? Yoksa, Türkiye'den kaynaklanan etmenler de var mı?

IŞIK: Bir defa o bahsettiğiniz dönemlerde ben de hükümetin içindeydim.

KÖYMEN: Onun için size yönelttim bu soruyu efendim.

IŞIK: İnsanlar kendilerine başarı payı çıkarmakta daima bir eğilim gösterirler. Ama, gerçeği isterseniz, bizim hükümet orada güzel davrandı. Yani Türkiye'nin çıkarlarına uygun ve akıllı bir tutum içine girebilmişti. Fakat şurası da bir gerçektir ki, Yunanistan, cunta iktidarı ile Batı'yı o derece karşısına almamış olsaydı, karşılaşacağımız direniş, bizi bu hareketten caydırmak için dostlarımızdan gelecek baskılar, daha büyük boyutlara varabilirdi. Olayın gerçekleşmesi daha nazik bir mahiyet kazanabilirdi. Bugün garip bir durumla karşı karşıya bulunuyoruz. Ege ve Kıbrıs sorununda Yunanistan'ın önerdiği çözümler, Yunan üstünlüğüne ve hatta tahakkümüne dayanan çözümlerdir. Türkiye'nin önerdiği çözümler ise, hakkaniyete dayalı, eşitlik ilkesine dayalı çözümlerdir. Batı aleminin hakkaniyet, eşitlik gibi, çağın son seslerine kulak asmayışını anlamak güçtür. Neden olmuştur bu durum? Burada, Batı'nın eski Yunan medeniyetine hayranlığı, Yunan lobilerinin etkinliği gibi konuların da rolü olabilir. Ama Batı alemi, yani uygarlık, dış politikada bu kadar ilkel, bu kadar duygusal olamaz. Çıkarına göre hareket eder. Demek oluyor ki, Batı alemi tahakkümü destek-

Soysal : Avrupa Konseyi, çevre sorunları Alp dağlarındaki çiçeklerin korunması gibi birtakım küçük işlerle uğraşan bir konsey gibi görünüyor. Ancak bir Türkiye olayı çıktığında, mal bulmuş mağribî gibi üstüne atlıyorlar.

lemek pahasına bile Türk-Yunan anlaşmazlıklarında Yunanistan'ın yanında bulunmakta yarar görmekte. Neden? Tabiî çeşitli nedenleri var. Ama ben bir tanesini çok önemli bulduğumu belirtmeliyim. Milletler de, insanlar gibi hoşgörüden, alicenaplıktan ve faziletten sözederler. Ama, uygulamada, karar aldıkları zaman, kendilerinin kolaylarına gidecek çözümleri yeğlerler. Yunan hükümetleri müthiş bir hırçınlık içindeler, isteklerinin küçük bir parçası kabul edilmediği zaman, hiçbir şey kabul edilmemiş gibi büyük kıyamet koparmaktadırlar. Türkiye ise, tam aksi bir tutumda, Yunan isteklerinden bir kısmı kabul edilmediği zaman biz kazandık diye bayram ediyoruz. Türkiye ve Yunan hükümetleri bu tutumlarını korudukça, Batı daima onlardan yana çözümler bulmayı kendine daha kolay görecektir.

KÖYMEN: Sayın Işık, şunu mu demek istiyorsunuz? Bu değişiklikte temel etmen, Türkiye'nin son yıllardaki müsamahakâr politikasıdır...

IŞIK: Evet, Türkiye'nin hak ve çıkarlarına sahip çıkmada gösterdiği beceriksizliktir.

Batı, demokrasi ve Türkiye

KÖYMEN: Teşekkür ederim. Sayın Soysal, size dönmek istiyorum. Türkiye'nin adeta kronikleşmiş dış sorunları var. Kıbrıs sorunu, Türk-Yunan ilişkilerinde sorunlar gibi. Eskiden beri bu sorunlar var. Ama son yıllarda, uluslararası platformlarda konular bu olmamasına rağmen, bu sorunlar artı Ermeni sorunu gibi sorunlar birbiri ardına gündeme getirilir oldu. Bunlar gündeme getiriliyor ve tartışılıyor da birbiri ardına. Bunun yanında başka bir şey daha gözlüyoruz. O da, özellikle Batı Avrupa ülkeleri, Türkiye'deki demokrasi ve insan hakları uygulamasını sürekli eleştiriyorlar. Şimdi, bütün bunları uluslararası konjonktürdeki bir tesadüfe mi bağlayabiliriz, yahut bütün bunları, bazılarımızın yaptığı gibi, "Türkiye'nin düşmanları çoktur, hatta bütün dünya bize düşmandır" türünden yargılara mı dayandırabiliriz? Yoksa bunun altında bizden kaynaklanan birtakım nedenler de var mı?

SOYSAL: Efendim, Türkiye'ye yönelik eleştiriler genelde Batı'nın sadece resmî ağızlarından değil, bazı özel cemiyetleri tarafından da yapılmaktadır. Türkiye'de uzunca bir süreden beri bir demokrasi deneyimi var, zaman zaman demokrasi sürecinde kesintiler olsa da, sürekli bir arayış var. Batı tam anlamıyla açık bir toplum. Tam anlamıyla açık bir toplum dediğimiz zaman da, zaafiyetleri olan bir toplum anlaşılmaktadır. Bu zaafiyet yanlış bilgilenme olarak da ortaya çıkmakta. Türkiye'nin kuvvetlenmesinden Batı rahatsızlık duymakta. Niçin Batı bir Afganistan olayına, bir İran olayına, Ortadoğu'nun diğer ülkelerindeki olaylara Türkiye'ye gösterdiği ilgi kadar ilgi göstermemekte? Demek ki, Türkiye'yi kendisinden sayıyor, demokrasisinin yerine gelmesi için katkıda bulunmaya çalışıyor. Şöyle bir örnek vereyim. Ben Dışişlerinin insan haklarıyla ilgili hapisaneleri dolaşan komisyonuna dahildim. Davet ettik geldiler, bazı hapisaneleri gezdirdik. Bilmediğimiz olaylar mı oluyor acaba dedik, biz de gezip öğrenmiş olacaktık. Öğrensek de bir şey yapmaya kalkamayacağız ama, öğrenelim, bilelim dedik. Ben daha sonra tutulan raporlardan bir tanesini gördüm. "Türkiye'deki hapisaneler hastanelerine benziyor" demekteydi. Demek ki kendilerine makul açıklamalar yapıldığında doğruyu görebiliyorlar.

Batı'nın Türkiye'ye bakış açısını değiştirebilecek en önemli gelişme, Avrupa ülkelerinin Türkiye'ye yatırımlarda bulunmasıdır. Bir İskandinav ülkesi düşünebiliyor musunuz ki hem Türkiye'de büyük yatırımları olsun, hem ayrılıkçı örgütleri, Ermenileri koruyucu bir tavır içine girebilsin?

KÖYMEN: Bu bir ilke meselesidir belki, düşünülebilir. Sayın Bayülken size şöyle kısa bir soru sormak istiyorum: Batı'nın, Batı derken de özellikle Batı Avrupa'yı kastediyorum, Türkiye'ye karşı tavrında Türkiye'deki demokrasinin birtakım aksaklıklara maruz kalması, birtakım zaaflar taşımasının etkileri olmamış mıdır?

BAYÜLKEN: Ben ilişkilerimizi düşünürken eskiden beri iğneyi başkalarına, çuvaldızı da kendimize batırmayı tercih etmişimdir. O nedenle çuvaldıza gelmeden evvel iğneye bakalım. Şimdi Batı niye son yıllarda bizi daha fazla sıkıştırmaya başladı. Bir defa birinci neden, 1974 Barış Harekâtı'dır. 1973 yılında gene bir kısmî askerî müdahale vardı, o devrede üç hükümette de Dışişleri Bakanlığı yaptım ve Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin Başkanlığı'nı da yaptım. Niye Bakanlar Komitesi'nde o zaman "Sayın Bayülken'in başkan olması doğru değildir!" diye bir eleştiri yöneltmediler? 1974'te Kıbrıs meselesindeki büyük başarı üzerine hava değişti. Şimdi mesela Papandreu'dan şikayet ediliyor. Acaba sayın Averof'la Karamanlis daha mı az yapıyordu? Bence daha fazla yapıyordu, fazla ses çıkarmadan. Bugünkü Yunanistan'ın askerî gücü onların zamanında oluşturulmuştur.

Son yıllarda Ermeniler bir kıpırdanma gösterdiler. Eskiden beri gizli çalışmaları vardı, ama bu şekilde ortaya çıkmıyorlardı. Bu nereden çıktı? Benim kati teşhisim ve kanaatim Yunan, Rum ve onların da teşvikiyle, Ermenilerin Türkiye'ye karşı bir karalama savaşı verdikleri. Şimdi bunların açmış olduğu savaşta bir devre katettik, o devreyi katederken de 1974-1980 arasında çok sıkıntılar çektik. Yurt içinde öldürmeler, yaralamalar filan. Buna rağmen yurt dışından, ABD'den gelen eleştiriler öyle fazla sert filan değildi. Avrupa Konseyi hatta hiç farkında değil gözüküyordu meselenin. Niye acaba bu şekilde hareket ediyorlardı? Acaba Türkiye'de anayasal bir sistem var, bunlar hakkından gelir mi diyorlardı? Yoksa, gelemezse birtakım çalkantılar olur, onlardan ümit mi bekliyorlardı? Batı dünyası, Türkiye'nin parçalanmasını isteyecek ülkeler sıralaması yapıldığında en sonda gelir. 12 Eylül müdahelesi, Batı'da...

KÖYMEN: Özellikle ABD'de...

BAYÜLKEN: ABD'de çok iyi karşılandı. Ondan sonra Ermeni meselesi, bölücülük meselesi daha bir azdı. Bir devlet olarak ortaya çıktığınız zaman tehlikelere, saldırılara muhatap olacağınız gibi, kendiniz de varlığınızla bir tehlike, başkaları açısından tehlike odağı olarak görüleceksiniz. Bunu normal karşılamak gerekir. Normal üstü olan nedir? Normal üstü olan, orkestra edilmiş bir şekilde bunların yapılmasıdır ve Batı'daki bazı organların Türkiye'ye karşı sıkıntılı bir durum meydana getirmeye çalışmalarıdır.

Şimdi çuvaldıza gelelim. Biz 12 Eylül'e neden geldik? Biraz evvel söylediğim gibi devlet politikaları olsaydı, Türkiye'nin uğradığı bu sancılar daha az olurdu. İkinci olarak şunu kabul etmek gerekir ki, propaganda ve tanıtma konusunda hâlâ çok, ama çok zayıfız. Üçüncüsü, meseleler oluşmadan önce üzerinde düşünülür ve olası gelişmelere karşı önlemler önceden alınır. Ermenilerin yapmakta oldukları faaliyetleri hariciye olarak biz düşünmemiş değiliz. Hasan Esat Bey'le kafa kafaya verip bu konuları düşündük, yanlış bilgilenmeyi nasıl önleyeceğiz diye. Bir proje yapmıştık. Bu projeler ne olmuş? Biz gittikten sonra herhalde bir yerlerde unutulmuş olacak ki, bu tür faaliyetler yapılmamıştır. Yani devlet politikası deyince hükümetleri bağlayan, kısıtlayan bir şey değildir. Çektiğimiz sıkıntıların demokratik olup olmamakla hiçbir alâkası yoktur. Batı'da bu hareketlerin ideolojik esasa dayanan bir takviyesi var. Eskiden de vardı ama şimdi daha çok kuvvetlenmiştir. Eskiden ise millî dış politika ağır basardı.

KÖYMEN: Dediklerinizi şöyle özetleyebiliriz herhalde: Batı'nın Türkiye'ye karşı tavrını etkileyen etmen, aslında Türkiye'deki rejimin birtakım sıkıntıları değil, ama politikaları oluşturmada, tanıtmada yeterli olunamamasıdır.

BAYÜLKEN: 1980 öncesinde Batı'dan bu yönde tenkitler gelmiyordu. Acaba Batı o zaman demokrasi ile ilgili değil miydi? Bu soruyu sormak gerekir. □

Boris Suvarin
Hakikat korkusunu yenen komünist

KÜRŞAT BUMİN

Boris Suvarin geçen Kasım ayının ilk gününde Paris'de 89 yaşında öldü. Komünist hareketin bu pek tanınmayan aktör-tarihçisi Rus devrimini başından itibaren yaşamış, düşünmüş, eleştirmiş — ve unutulmuştu! Son yıllarda —nihayet— kendisine gösterilmeye başlanan ilgiye rağmen ölümüyle görüyoruz ki bazılarının "unutkanlıkları" sürmektedir: Fransız Komünist Partisi'nin kurucularından biri olan Suvarin'in ölüm haberini 5 Kasım'da veren **L'Humanité** (Suvarin bu gazetenin de yöneticiliğini yapmıştı), onun partideki bu rolünden söz etmemektedir. 1895'de Kiev'de bir işçi ailesinin çocuğu olarak doğan ve üç yaşında Fransa'ya göçen Boris Lifşits daha sonra Zola'nın **Germinal**'indeki entelektüel devrimcinin adını (Souvarine) takma ad olarak kullanacaktı. On dört yaşında hayatını kazanmaya başlamış, hemen ardından Savaş'a katılmış ve çok genç yaşta sosyalist fikirlere yakınlık duyarak pasifist eğilimli bir sosyalist dergi olan **le Populaire**'de yazmaya başlamıştı. Lenin bu yazıları "Boris Suvarin'e açık mektup"la cevaplayıp, bolşevizmin ana çizgilerini açıklayacaktı. Rus devriminin parlamasıyla bolşevikleri savunmaya başlayan Suvarin 1920'de "antimilitarist" propaganda yaptığı için altı ay tutuklu kalıyorsa da, hapishaneden kaleme aldığı önergeyle **Tours Kongresi**'nde başlıca rolü oynuyor ve Fransız Komünist Partisi kurucularından biri oluyordu. Bir yıl sonra Komünist Enternasyonal'in üçüncü kongresi için delege olarak Moskova'ya gidiyor, 1924'e kadar sekretaryada görev yapıyordu.

Moskova'da Lenin ve Troçki ile çalışıp tartışmış, Kollontai, Riazanof, Babel, Bukharin, Lunaçarski gibi dostlar edinmiş olan Suvarin'in 1924'te Enternasyonal'den uzaklaştırılmasının nedeni Stalin'e karşı Troçki'yi savunmasıydı. Moskova'da esmeye başlayan hava, artık bu şehre gelir gelmez anarşistlerin tutuklu bulunduğu Butirki hapishanesini ziyaret etmek isteyen Suvarin gibi bir "disiplinsiz"e göre değildi. Nitekim, Enternasyonal'in kararını bir yıl sonra Fransız Komünist Partisi de "haklı bularak" politbüro üyesi Suvarin'i partiden uzaklaştırır. 1925'te Fransa'ya dönen Suvarin artık bolşeviklikle komünistliği özdeşleştirmeyen bir devrimcidir. Bu yıl çıkarmaya başladığı **Bulletin communiste**'de Rus devriminin kazanımlarını bolşevikleştirmeye karşı savunmaktadır. Troçki ile başlattığı polemik 1929'da onunla da bağlarını koparmasıyla sonuçlanır. 1931'de Bataille, Simone Weil, Karl Korsch gibi entelektüellerin katkıda bulundukları **La Critique Social** adlı dergiyi yayımlar. 1930-35 yılları arasında yazdığı en önemli eseri **Stalin**'i güçlükle yayımlatabilir. **Gallimard** yayınevine önerilen çalışmayı André Malraux şu sözlerle geri çevirir: *"Suvarin, sizin ve dostlarınızın haklı olduklarını sanıyorum, ama en güçlü siz olduğunuz zaman sizinle birlikte olacağım!"* Ancak, Nicole Zand'ın dediği gibi, gerçek bir **dissident** olan Suvarin hiçbir zaman "en güçlülerle birlikte" olmak istemedi. 1977'de yeni basımı yapılana kadar "unutulan" bu önemli eser, Stalin üzerine sonradan söylenen birçok şeyi "zamanında" söylemişti.

Suvarin gözü ilk açılanlardandı. Claude Roy'nın sözleriyle o *"herkesten önce gözünü açtı ve komünist kralın çıplak ve çıbanlarla kaplı olduğunu gördü."* Görmekle yetinmedi, gördüğünü bütün hayatı boyunca söyledi. Altmış yıl devrime nasıl ihanet edildiğini açıklamaya çalışan bu militan-entelektüel birçok doğruyu böyle herkesten önce görüp söylediği için sağ, sol, merkez bütün siyasal kanatların hışmına uğradı. 1926'da "Lenin'in vasiyeti"ni ilk yayımlayan o oldu. "Proletaryanın tarihî görevi" Suvarin için 1931'den beri eskimiş bir kavramdı. 1937'de, bütün komünist partilerde beliren bolşevizmin tipik özelliklerini şöyle sıralıyordu: *"aynı papağanlık, aynı yüz seksen derece dönüşler, aynı yuvarlak laflar, aynı acımasız iç kavgalar, aynı ortodoksluk yarışı, aynı pişmanlık sahneleri, şeflere yönelik aynı kölece övgüler."* 1938'de *"SSCB tepeden tırnağa bir yalandan başka bir şey değildir... Bolşevikler moral değerleri ortadan kaldırdılar"* diyordu. Suvarin neyi önceden haber vermiyordu ki? 1937'nin sonunda, İspanya İç Savaşı'nda ülkenin "iki faşizmin arasında kaldığını" belirtiyor, 1939 Mayısı'nda **Le Figaro**'da yayımlanan yazısında Stalin'in Hitler Almanyası ile bir antlaşma imzalayacağını nedenleriyle açıklıyordu. Savaş sonrası **Rosenbergler Olayı**'na yaklaşımında da yine o haklıydı. 1952'den itibaren bu konuda yazdığı yazılarda Rosenbergler'in suçlu olduğunu söyledi. (Bir yanlış anlamaya fırsat vermemek için hemen şunu söyleyelim ki, Suvarin "Rosenbergler suçludur" derken "Rosenbergler ölmeli" demedi. Ona göre de "Rosenbergler ölmemeli"ydi, ama hakikat de Rosenberglerin suçsuz olmadıklarıydı. Hakikati aramak —Moral değerlerden uzaklaşmamak. Suvarin bu iki ilkeyi hayatı boyunca birlikte götürmek istedi.) İki yıl önce iki Amerikalı tarihçinin (Ronald Radosh ve Joyce Milton —"The Rosenberg File: a Search for Truth") yayımladıkları kitap, insanların "Rosenbergler Ölmemeli" diye meydanları doldururken nasıl bu konuda da kullanıldıklarını göstermektedir. Julius Rosenberg'in Sovyetler Birliği hesabına casusluk yaptığını işin başından beri Amerika'da Komünist Parti yöneticileri biliyorlardı. (Tabiî Rusya'dakiler de!) İşin ilginç yanı Rosenbergler'i kurtarmak için işin başında kimse parmağını oynatmıyordu, herkes onların ölmesini ister gibiydi (kahraman). Rosenberglerin ölüme mahkûm edilmelerinden ancak bir yıl sonra Komünist Partisi tavır değiştirip, olayın antisemit yanı üzerine kurulu büyük bir kampanya başlattı. Bu zamanlamanın nedeni birkaç ay sonra daha iyi anlaşıldı: 3 Aralık 1952'de Slanski ve on arkadaşı Çekoslavakya'da idam edildiler. Bunlardan Yahudi olan sekiz tanesi siyonizmle suçlanıyordu. Nitekim yine 3 Aralık günü Paris'de "Rosenberg Komitesi" kuruldu. Yani antisemitizmle suçlanması gerekenler Amerikalılardı! Fransız Komünist Partisi sekreteri Duclos bunu açıklıkla belirtiyordu: *"Julius ve Ethel Rosenberg'in mahkûm olmaları antisemitizmin bir sonucudur, ama geçen hafta Çekoslavakya'da sekiz Yahudi'nin idamı böyle değildir."*

Boris Suvarin, "gerçek bir entelektüel" olarak değerlendirip, yakınlık duyduğu Zamyatin gibi Bolşevikliğe devrimin hemen ertesinde hakikati beraberinde götürerek veda etti. Kalanlar yalanlarıyla totaliter bir devletin yükselişine alkış tuttular. Kalanlar gördükleri, bildikleri için "doğru ama söylememek gerekir" dediler. Gidenler doğruyu "zamanını" beklemeden açıkladılar. Zamyatin de, Suvarin de öbürleri de artık yaşamıyorlar. Kim kazandı? 1920'de "Rus edebiyatının geçmişinden başka geleceği yoktur" diyen Zamyatin mi, "büyük yalan"ı ilk açıklayanlardan Suvarin mi, yoksa öbürleri mi? Birinciler gayri-resmî, ikinciler resmî-yarı resmî yayınevlerinde. Seçmek serbest.

Boris Suvarin'e "gözü ilk açılan" derken —Jeannine Verdès-Leroux'nun dediği gibi— aynı zamanda önceden "gözünün kapalı" olduğunu da kabul etmiyor muyuz? Bu nedenle Suvarin'e gözü ilk açılan komünist parti yöneticisi demek daha doğru olacaktır. (Yazının başında söylediğimiz gibi bu dönem çok kısadır. 25-30 yaşları arasındaki beş yıl Suvarin'e yetmiştir.) Çünkü bilindiği gibi gözleri işin tam başından açılmış olanlar (sol cenahtan söz ediyoruz) yok değildi. En parlak örnekleriyle, anarşistlerin bolşevikleri değerlendirmeleri yanlış çıkmadı; Cronstadt'da başkaldıranların yayımladıkları bildirilerin taşıdığı heyecan hâlâ eskimedi. Elbette bugün için asıl sorun "başından beri kimin haklı, kimin haksız" olduğunun tartışması değildir. Sorun, Suvarin'in beş yılda gördüğü yalanı başkalarının niçin 10,20,30,.... yılda görebildikleri tartışması da değildir. Sorun, hiçbir bilginin, hiçbir olayın, hareketin etkisiyle "yollarından dönmeyenler"in hâlâ bu işi nasıl yapabildikleridir.

Ama yine de (her ne kadar sorun bu olmasa da!) gözünü ilk açıp, komünist kralın çıplak olduğunu gören ilk partili olmak şerefi Suvarin'indir. □

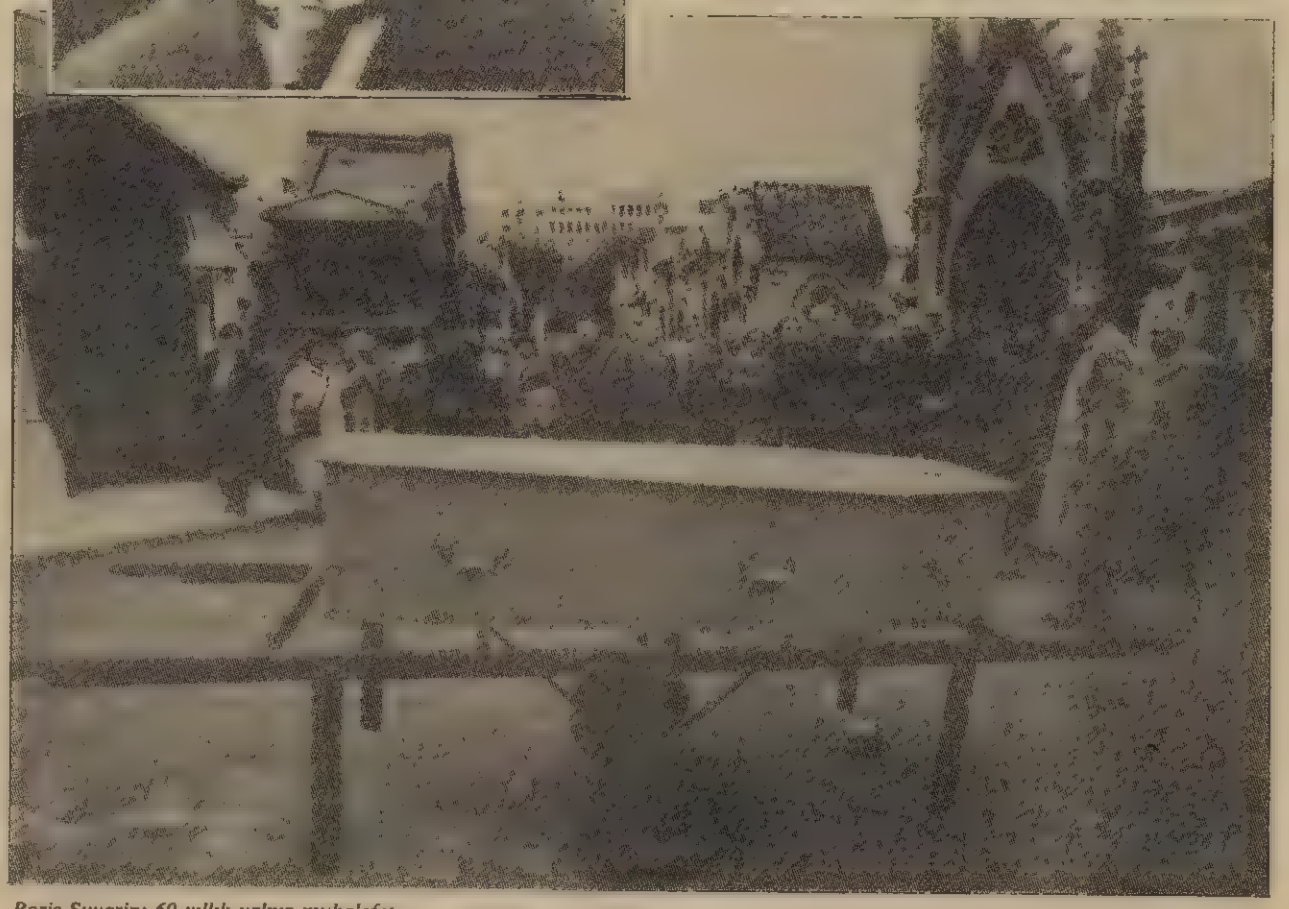

Boris Suvarin: 60 yıllık yalnız muhalefet

YÖK tartışması nedeniyle hatırlatılması gereken bir örnek:

FRANSA

MEHMET DÜLGER

1968 Fransası'nda öğrencileri ayaklandıran ve hareketi dalga dalga diğer ülkelere de yayan, hükümetleri, idarecileri, müesseseleri, öğrencileri ve ebeveynlerini hayli uğraştıran bir fikir akımının ilk platformunu, 11-15 Kasım 1966'da Caen şehrinde tertiplenen "İlim Öğretimi ve Araştırmada Yeni Ufuklar" isimli bir kollokyum teşkil etmişti.

Bu kollokyumda biçimlenen ve 1968 öğrenci hareketinin ardında yatan fikir akımını dört ana prensip etrafında toplamak mümkün olabilir. Dikkatlere sunmak istediğim husus, bu dört ana prensibin kapsadığı konuların Türkiye için de geçerli olup olamayacağı konusunda zihinleri uyarmaktır.

Üniversite neye yarıyor?

Söz konusu prensipleri şöyle derlemek mümkündür:

1) Bir zamanlar sadece bir müessese olan üniversite, bugün artık bir sosyal problemdir. Öğrenci sayısı misliyle artmış, birkaç bin öğrenci alabilecek binalara on binlerce öğrenci doldurulmuştur. Halen de yeni fakülteler kurulmakta, yeni öğretim üyeleri yetiştirilmekte, üniversite idaresi daha da uyanık ve ihtiyaca cevap verir hale gelmeye çalışmaktadır. Üniversiteler homurdanmakta, ama eski zamanları pek fazla aramadan işlemeye devam etmektedirler.

Görünen manzara budur. Ancak bu görüntüyle aldanmak ve sorunları bu görüntü çerçevesinde düşünmek yanlış olmasa bile sathidir.

Üniversite neye yarıyor? Boyutlarının ve teşkilatlanmasının değişmesi, hedeflerinin ve fonksiyonlarının da değişmesini gerektirmiyor mu?

Eğer üniversitelerin fonksiyonları üzerinde düşünmek ihtiyacını duyuyorsak, bu, genel kavramda da bazî değişiklikler olduğunun işaretidir. Değişikliğin manâsı ve istikameti üzerinde bir değer yargısında bulunmaya girişmeden önce, meseleye en geniş anlamıyla eğilmek yerinde olur. Soru şudur: Toplum içerisinde üniversitenin rolünün uğradığı değişiklikler nelerdir?

2) Son 10-20 seneden bu yana değişikliklerin temposu hızlanmıştır. Öğrenci sayısı artmış, öğretim üyesi artmış, yeni kurumlar ortaya çıkmış, eskileri de büyük ölçüde gelişmiştir. Ama, üniversite mensuplarının çoğunluğu tarafından bu yayılma, bir büyüme olmaktan ziyade bir buhran olarak telâkki edilmektedir.

Bu endişenin altında sadece maddi sebepler yatmıyor. Bu endişede, bir manâ bulamama ve katılamama şuurunun kuvvetli bir tesiri vardır. Çünkü, bu yayılma bir sosyal değişme hareketine tâbi gibi görünmemektedir. Çünkü, bu yayılmanın sonuçları bütün ağırlığı ile kendisini hissettirdikçe, bürokrasi ve korporatizm arasındaki kopukluk daha vahim bir hale gelmekte, irtibat ve tartışma artık imkânsızlaşmaktadır.

Hayli uzun olan bu devre içinde, eğitim ve üniversite üzerine yeni fikirler görebildik mi? Toplumun, kendisinin bu önemli parçasının uğradığı değişiklikler hakkındaki endişelerinin işareti olan sözlü ve yazılı büyük tartışmalar nerede?

Üniversite muhtariyete sahip olmalı

Böyle bir tartışmaya imkân verebilmek için, bir an için dahi olsa birtakım fikirler ve prensipler teklif etmekten vazgeçmeli, sosyal talebin baskısını dikkate almalıyız. Zira ne söylersek söyleyelim, şurası muhakkaktır ki, üniversite artık bugün muayyen insanların fikirlerini intikal ettirmekle yetinemez. İster istemez üniversite bugün, üretim yapması gerekli bir işletme haline dönüşmüştür. Şunu hemen ilave edelim ki, bu da üniversitenin görev ve fonksiyonlarını ifadeye yeterli değildir. Üniversite ortaya sosyal bir problem getirmektedir.

Ancak meseleyi böyle koyduğumuz takdirde, üniversitenin ilmî üretimi üzerinde toplumun yapacağı kontrolün gaye ve vasıtalarının neler olabileceğini teklifler halinde ifade edebiliriz.

3) Bu açıdan bakıldığı zaman, üniversitelerin işleyiş şartlarını genel anlamı ile ortaya koyabilmek mümkün olacaktır. Şüphesiz üniversite müessesesinin bir toplumdan diğerine büyük değişiklikler gösterdiği hakikatini gözden uzak tutmadan...

Bir üniversiteden bir ilmî üretim ve kültürel yaratma ortamı teşkil edebilmesi için üç şartın yan yana gelmesi lazımdır.

a- Üniversite, üzerine yüklenen sosyal talebe cevap verir halde olmak ve karşılığında da bu talebin şekillenmesine ve değişmesine katılabilir olmak durumundadır.

b- Üniversite, kendi teşkilatlanmasında ve kendi vasıtalarını kullanabilmede geniş bir muhtariyete sahip olabilmelidir.

c- Üniversite, çatısı altında münhasıran sosyal ilişkilerin bulunduğu ve teşkilatlanabildiği bir sosyal bütün teşkil edebilmelidir.

Şimdi bu şartları daha da açmak icap etmektedir.

Toplumun tamamı tarafından hissedilen ihtiyaçlara uygun olup olmadığı endişesini duymadan, birtakım diplomalar hazırlayan bir üniversite abesle iştigal ediyor demektir.

Sosyal talebi, en zaruri ihtiyaçların giderilmesi yönünde bir baskı olarak kabul etmemek lâzımdır. Meselâ ekonominin sevk-i idaresi veya biyolojik araştırmaların bugün ulaştığı seviye, üniversiteden yeni yeteneklere sahip araştırmacıların formasyonunu istemektedir. Ulaşılan düzey, geleneksel manâsı ile bir hukukçuya veya bir tıp doktoruna nazaran daha az direkt bir profesyonel formasyon gerektirmektedir.

Sosyal talebe cevap verebilecek şekilde çalışma imkânlarını tanzim etme kararını vermede muhtariyete sahip olamayan bir üniversite, amacı ne olursa olsun, yeni politikalardan sonuç alınmasına imkân bırakmaz.

Temel öğretim, ihtisas öğretimi, araştırma laboratuvarları, meslekî formasyon enstitüleri, kütüphaneler, inceleme gezileri... gibi bir organizasyon sisteminin unsurları, meşru da olsa bazı hedeflere ulaşabilmek için dışardan tarif ve empoze edilen kaidelere göre organize edilemez.

Kısaca, sosyal talebe tâbi olmak iç muhtariyetten ayrı düşünülemez.

Nihayet, üniversite teşkilatlandırılmış sosyal ilişkilere sahip olmadığı takdirde, gerçek bir sosyal ortam olarak telakki edilemez. Öğrenci üniversitede bir hammadde olmadığı gibi öğretim görevlileri de sadece birer teknisyen olamazlar.

Görüldüğü gibi, bu önce bir bina, herkesçe kabul edilen ve teşkilatlanmış bir sosyal mekân ve iyi organize edilmiş bir işbölümünü içeren geleneksel yaklaşım tarzından hayli farklı ve yeni boyutlara sahip bir yaklaşım tarzıdır.

Muhtelif kademelerdeki eğitim müesseselerine girişteki seçim sistemi ile çıkıştaki yönlendirme sisteminde; öğretim sorumlusu ile öğrenci arasındaki münasebetlerde; sonuçların değerlendirilmesi mekanizmalarında değişiklik getirmeyen bir eğitim reformu satıhta kalmaya mahkûmdur.

Fransa'dan YÖK'e

İşte esas itibarıyla yukarıda açıklamaya çalıştığımız prensiplerden kaynaklanan, fakat bilinen gelişmelerle istikametinden büyük ölçüde sapan talebe hareketlerinin sonunda, **De Gaulle**'ün basiretli müdahalesi ile Fransa'da 7 Kasım 1968 tarihli "Yükseköğretim Çerçeve Kanunu" çıkarılmış ve yukarıda zikredilen sorulara büyük ölçüde cevaplar verilebilmesi mümkün olmuştur.

Bu kanun 24 sayfadan ibarettir ve prensipleri ifade etmede çok büyük bir esneklik tanımaktadır. Kanun muhtevası 8 başlık altında oluşmaktadır:

1) Yükseköğretimin misyonu.
2) Üniversite müesseseleri.
3) İdarî özerklik ve katılma.
4) Pedagojik özerklik ve katılma.
5) Mali özerklik.
6) Öğretim görevlileri.
7) Üniversite reformunun icrası.
8) Son hükümler.

Kanıma göre temel kavramlara açıklık kazandırılması ve mahalli ihtiyaçlardan doğup her zaman merkeze intikali zaruri olmayan konularda karar verme imkânının sağlanması bakımından, Türkiye için de yükseköğretimin bir "çerçeve kanun" esprisi içinde ele alınması isabetli olacaktır. Mevcut Yükseköğretim Kanunu (YÖK) daha ziyade birtakım teşkilatlanmalara, üniversitelerin işleyişlerine ve denetlenmelerine ağırlık vermekte, üniversite muhtariyetini ise büyük ölçüde kısıtlamakta, esasa dair açık, anlaşılır ana prensipler vazetmek yerine, üniversiteyi A'sından Z'sine bir kalıp içinde dondurmayı amaçlamaktadır. Böyle bir kanunla üniversitelerin ne sosyal talebe cevap verebilmeleri ve ne de çağdaş, yeterli bilgi üretebilmeleri mümkün değildir. □

** Mehmet Dulger, bu yazıda yer alan ana düşünceleri, 9 Mayıs 1981 tarihinde Aydınlar Ocağı'nın düzenlediği "Milli Eğitim ve Din Eğitimi" seminerine sunulmak üzere bir tartışma notu olarak hazırlamış, sonradan YeniGündem'in talebi üzerine yeniden derleyerek ve güncelleştirerek makale haline getirmiştir.*

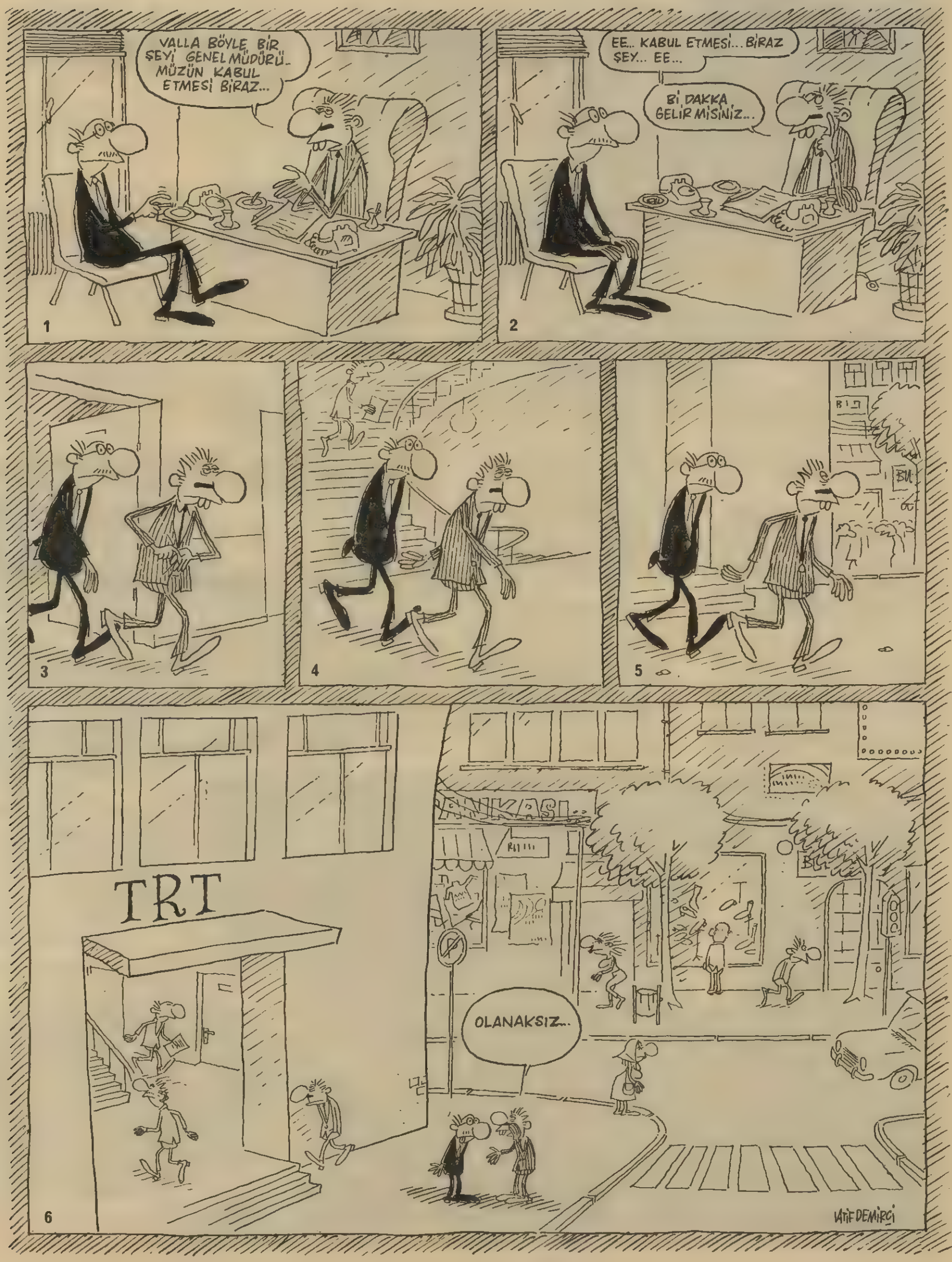
VALLA BÖYLE BİR ŞEYİ GENEL MÜDÜRÜ-MÜZÜN KABUL ETMESİ BİRAZ...
1
EE... KABUL ETMESİ... BİRAZ ŞEY... EE...
BİR DAKKA GELİR MİSİNİZ...
2
3
4
5
TRT
OLANAKSIZ...
6
LATİF DEMİRCİ

TOPLUM

"Yazmalar uçun yayladan geçin"

OSMAN BALCIGİL

Çok değil yirmi otuz yıl öncesine kadar, Tarihi Yarımada'nın birbirinden şirin semtlerinin belki de en şiriniydi Kumkapı: Ününü borçlu olduğu irili ufaklı meyhaneleri ve çoğunluğunu oluşturan azınlıklarıyla her zaman kıpır kıpır, biraz fazla akşamcı, bağrına bastığı kunduracılar, marangozlar, tenekeciler, meyhaneciler, balıkçılar, yazmacılar ve öteki çarşı esnafıyla da anadan doğma meslek erbabı.

***

Anne ve baba tarafından yazmacı olan Şerafettin usta, belli ki Kumkapı Meydanı'ndaki tarihi çeşme misali bir inatçı. Bu nedenle olsa gerek, koskoca yazmacılar sokağından geriye kalabilen yalnız onun atölyesi olmuş.

Dedeleri, babası, amcaları ve dayıları da yazmacı olan Şerafettin usta, öyle rastgeldiğinden mi yoksa inatçılığından mı bilinmez; oğlunu ve yeğenlerini de birer yazma ustası olarak yetiştirmiş. Sonra başlamışlar beraber direnmeye. Kumkapı'da bu iş için inşa edildiği her halinden belli olan ve içinde belki de yüzyıldır yazma yapılan bir atölyede, "Sıra bize de gelir mi?", "Gelirse ne yaparız?" sorularıyla kovalamış yılları yılları. Ve, gelinmiş bugüne... Yazma atölyesinin her yanında, her an yankılanan sorularda bir değişiklik olmamış henüz.

Dedesi Mevlanakapılı Kara Mustafa'nın ve onun da amcası ünlü Kel Ferhat'ın - Şerafettin usta Kel Ferhat'ı hiç görmemiş- bir de mesleği devraldığı dayısı Yazmacı Ali'nin ruhlarından, mesleği terketmek üzere, belli ki izin çıkmamış ne Şerafettin ustaya ne de oğlu Nedim ve yeğeni Rıza ustalara.

Sonun başlangıcı

Şerafettin ustaya göre: "Bütün öteki el sanatları gibi yazmacılıkta da sonu başlatan **makineleşme**" olmuş. Önceleri yazmacılar neleri yazmalamazlarmış ki çeşit çeşit kalıplarıyla: Bohçalar, başörtüleri, yorganyüzleri, seccadelikler, gelinlikler, ... Derken, birkaç saat içinde tüm yazmacıların birkaç yılda yazmalayabileceklerinden fazla kumaş desenleyen makineler, birer aç kurt gibi dalmışlar piyasaya. İşçiliği daha pahalıya geldiği için de, Kayseri kenarları, evişleri, mendiller, plakalar, hamamiyeler, değirmeler, dolaplar, tüyler, elmalılar ve ötekiler birer birer terketmişler çarşıları.

Önceleri toptancı esnafı, yazma atölyelerinden topladığı yazmaları türlerine göre ayırır, hangi bölgede ne tür yazma kullanılıyorsa o bölgeye o türden oluşan bir bohça gönderirmiş. Sonra bu bohçaların yerini top top basmalar alır olmuş. Böylece yazmacıların yok olma süreci de başlıya yazmış.

***

Denilebilir ki; Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun "Yazma Destanı" koca koca makineler tarafından, lâhzada ve tümüyle başka bir biçimde tekrar kaleme alınıvermiş:

Yazmacı güzeli Binnaz'ın olamaz güzelliğinden, Üsküp göçmeni yazma ustası Şaban ustanın konukseverliğinden, Ermeni yazmacı Hanımyan'ın Asurlu misali küt küt ellerinden dem vurduktan sonra ne demiş Eyüpoğlu yazmalarla ilgili olarak?:

"Yazmalar uçun yayladan geçin..."

İşte bu destanı makineler yeniden, şöyle yazmışlar:

"Basmalar uçun yayladan geçin..."

***

Bir süre sonra bu badire atlatılır gibi olmuş. Fırtınadan kurtulan yazma atölyelerinde bir hareketliliktir başlamış. Öteki elsanatıyla uğraşan meslek erbapları gibi, yazmacılar da turizme yormuşlar bunu.

Bu hareketlilikle ilgili olarak Şerafettin usta: "Ama turizmin yazmacılığı kurtardığı da söylenemez" diyor. Ve ekliyor: "Turizm gerçi tek tük yazma atölyelerinin yaşamasını sağladı sağlamasına, ama türlerin azalmasını engelleyemedi."

Seccade, yorgan yüzü vs. kalkmış piyasadan hemen hepsinin yerini elbise almış. Bölgelere özgü desenleme işi de azalmış. Onun yerini de turistlerin daha çok beğendikleri desenler "doldurmuş".

Usta dediğin

Şerafettin ustanın **ustalık** konusuna yaklaşımı alışılmıştan farklı. O, "mesleğe yıllarını vermek" gibi tabulara karşı. Ne mi düşünüyor bu konuda? Şunları:

"Bence usta olmak için sene ölçüsü koymak yanlıştır. Kalıbı eline alıp işi düzgün koyabilen bu işte ustadır. Yirmi sene yazmacılık yapıp işi düzgün koyamayanlar da var, iki sene içinde işi düzgün koyanlar da. Ben bunu kabiliyete ve mesleğe duyulan aşka bağlıyorum."

Böylece Şerafettin ustanın, 27 yaşındaki oğlu Nedim'i ve 30 yaşındaki yeğeni Rıza'yı neden "Rıza ve Nedim ustalar" diye tanıttığı da yerli yerine oturmuş oluyor.

Şerafettin usta acaba eski ustalarla ilgili olarak neler düşünüyor?:

"Mesele insan meselesi, bence tek fark var eskiyle bugün arasında, o da yazma ustalarının sayısının azalmış olması. Meselâ; aynı atölyede çalıştığımız bir usta vardı, inanır mısınız boyaları arkasını dönüp hazırlardı. Alizar diye bilinen bir yazma türü vardır. Bu yazmada önemli olan renktir, bordoya yakın şarabî gibi bir renk. Bu rengi piyasada tutturabilen tek usta oydu. Arkasını döner hazırlardı boyayı. O öldü, Alizar da öldü. Yalvarsan aldırmazdı. Sonradan o rengi tutturabilmek için çok uğraştık. Tutturamadık. Şimdi diyeceğim; her iş de olduğu gibi bizim işimizde de yenilik, insanların bildiklerini birbirlerine öğretmeleri önemli. Bu da ustaya değil insana bakar."

Kumkapı'daki yazma atölyesi, her katı yazma işinin bir başka safhasında kullanılan beş katlı ahşap bir yapı. İlk katta yazmalar yıkanıyor, ikinci katta yazmalama işi yapılıyor, üçüncü ve beşinci katlar kurutmaya ayrılmış, dördüncü katta ise yazmalar amonyaklamaya tâbi tutuluyorlar. Bu koskoca binada toplam üç kişi çalışıyor. Daha fazla tezgahta, daha fazla iş basılabilir gibi görünüyorsa da Şerafettin usta bu fikri tepkiyle karşılıyor, "Olmaz" diyor ve ekliyor:

"Tezgâh sayısını artırınca olur olmaz adamları tezgâh başına oturtmak gerekir, bu da işin kalitesinin bozulmasına yol açar."

Niçin yazmacılık?

Özellikle Rıza ve Nedim ustalara yönelik olarak sorduğumuz bir soru: "Niçin yazmacılık?" alıştıkça daha ahbap gelen yazma atölyesinde hararetli bir tartışma başlatıyor: Nedim ve Rıza bir biri bir öteki olmak üzere şöyle tartışıyorlar, hem kendi kendileriyle, hem birbirleriyle, hem de bizle:

"Bir kere bu iş bize bir serbestlik tanıyor."

"Canımız sıkılırsa çekip gidiyor, sonra, birkaç gün daha sıkı çalışarak telafi edebiliyoruz gediği."

"Mesela ben, bir kere bir fabrikada çalışmayı denedim. İlk gün öğleni zor ettim."

"Serbestliği seven insanların yapacağı iş değil boyunduruk altında çalışmak."

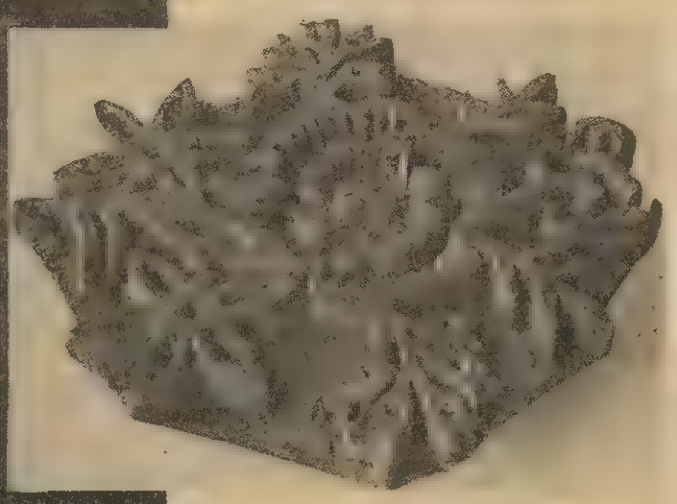

Şerafettin Yapar: "Bütün öteki elsanatlarında olduğu gibi sonu başlatan makineler oldu."

Sonra söz kendiliğinden işin manevi tatmin yanına geliyor. Bu üç ustayı atölyeye bağlayan en önemli motif -onlar yazmaların üzerine bastıkları motifler kadar önemsiyorlar bunu- **işin kendilerine yaratma imkânı tanıması.** Bunun kendileri için ne kadar önemli olduğunu Rıza usta şöyle açıklıyor:

"Yaptırdığımız bütün kalıpların modellerini kendimiz çıkartırız. Sonra kumaşları bu kalıplarla yazmalarız. Günün birinde kendi yazmaladığımız bir işi birisinin sırtında görürüz ve basarız feryadı: "İşte bizim bastığımız iş!" Bu büyük bir keyiftir. Sevinç verir insana."

Aslında Rıza devam edecek gibi görünüyor ama, Nedim izin vermiyor, devralıyor sözü ve şöyle sürdürüyor:

"Fabrikada böyle değildir. İşin ne kadarı senin, ne kadarı başkasının bilemezsin. İşi sahiplenemezsin yani."

Rıza az önce kaptırdığı sözü geri alıyor:

"Teknolojiyle yarışıyor gibi hissediyoruz bazen kendimizi, bu çok hoşumuza gidiyor doğrusu."

Bir an herkes susuyor. Sonra sessizliği Şerafettin usta bozuyor:

"Bakın size bir şey söyleyeceğim; bizim atölyemizde işi bitirip kurtulmak diye bir şey yoktur. Çocuklar da, ben de her zaman en iyisini yapmaya uğraşırız her şeyin. Aslında bu meslekte baştan sağmacılığa biraz imkân vardır, ama içimiz rahat etmez. Nihayetinde parça başı çalışıyorsunuzdur, ne kadar basarsanız o kadar para alacaksınızdır, o zaman çabuk olsun da nasıl olursa olsun diyebilirsiniz. Ama öyle basılan iş kendini hemen belli eder."

Nedim ve Rıza duygulanıyorlar, heyecanlanıyorlar ve yeniden birbirlerinin sözlerine girerek, şöyle sürdürüyorlar konuşmalarını:

"Teknolojiyle yarışıyor gibi hissediyoruz bazen kendimizi demiştim ya, şimdi ben bir kalıbı elime alıp işin üstüne koyduğum zaman, o işe emeğimi katmış oluyorum. Makine de öyle değil, işin her beneğinde gücünüz, emeğiniz yok."

"Makineleşme bizim mesleğin bitimi demek."

"Yani ya böyle, eskisi gibi sürdüreceksiniz; ya da yok olacaksınız."

"İşçilik edeceksiniz yani. Bu da yazmacılık demek değil."

"Ama bir de tabiî ne var biliyor musunuz? Öteki daha rahat bir iş. Hem garantisi de var; sigorta, sürekli iş, ... gibi. Yani artık kimse güvenerek çoluğunu çocuğunu yazmacılık gibi işlere sanat öğrenmeye göndermiyor. Garantili işler arıyor."

"Bizden sonra yazmacılık biter yani."

"Biz eskiden burada on beş kişi filan çalışırdık. Öteki ustaların yaşları elli-altmış kadardı. onu bugün yaşamıyor. Yerlerini ise işte biz, gördüğün iki kişi aldık. Sekiz kayıp var yani. on-on beş sene içinde bir atölyede sekiz kayıp."

"Bizi de sayma. Babamız, dedemiz yani yedi ceddimiz yazmacı."

Yazma Ustaları: Şerafettin ve Nedim Yapar, Rıza Arda.

Rıza Arda: "Biz bu 'elsanatlarını yaşatalım' filan gibi nutukları, 'milli takımı kurtarma operasyonları'na benzetiyoruz."

Anka kuşlu bir yorgan yüzü (sağda) ve Tokat yöresi yazma kalıbına bir örnek (solda).

Eskiye dönüş

Sonra söz, son yıllarda peyda olan elişi eşya merakına geliyor. Bakırın, tahta oymanın, kaneviçenin, dantelin ... ve tabiî yazmanın, uzunca bir aradan sonra, özellikle kentlerde epey meraklısı olan birer iş halini almasının nedenlerine ilişkin olarak da yazma atölyesinin genç ustaları şunları söylüyorlar:

"İnsanlar aynı şeyleri giymekten, kullanmaktan sıkılıyorlar."

"Aslında bakın, yolda birinin sırtında benim sırtımdaki gömleğin aynısını görürsem canım sıkılır. Şimdi düşünün ki, makineler aynı desenden binlerce metre dokuyorlar, bunlar da gömlek oluyor. Halbuki, yazma işi gömlek istesen de o kadar çok basamazsın."

"Sonra aynı kalıbı çeşitli biçimlerde kullanarak değişik motifler elde etmek de mümkün."

"Bakırcılık, tahta oymacılık gibi öteki elsanatlarında da böyle."

"Dolayısıyla, nadir olan insanları kendine çekiyor."

Şerafettin usta, Rıza ve Nedim ustaların yukardaki konuşmalarını büyük bir keyifle dinliyor. Sonra, sigarasından derin bir nefes alıyor ve onların bıraktığı yerden devam ediyor:

"Bakın size bir şey anlatacağım: Şimdi bu bizim yazmacılık moda oldu ya, bir ara insanlar serigrafi atölyeleri kurdular. Serî üretime geçtiler. O kadar çok ürettiler ki, piyasa doldu. Ama sonra bir baktık ki, gene bizim işler satıyor. Yani insanlar, sahiden nâdirin, elişinin peşindeler. Herhalde bakırcılıkta filan da bu böyledir."

Yaşasın el sanatları

Biraz çat kapı geldiğimiz yazma atölyesinde gördüğümüz hüsn-ü kabulü fazla istismar etmemek için, biraz da aklımıza başkaca soru gelmediğinden kalkmaya davranıyoruz. Rıza usta "Oldu mu ya?" diyor. İrkiliyoruz. Devam ediyor: "Hani asıl sorulması gerekenleri?" Şaşırıyoruz. "Nasıl yani?" diyoruz. O yine devam ediyor: "Şimdi siz bana 'Siz olsaydınız ne sorardınız?' deyin hele bir kez!" Anlar gibi oluyor, aynen tekrarlıyoruz onun sözlerini: "Siz olsaydınız ne sorardınız?" Rıza ve Şerafettin ustalar önce birbirlerine bakıp, sonra sıralıyorlar bizim yerimize soru(n)larını:

"Malzeme bulabiliyor musunuz?"

"Malzeme fiyatları ne alemde?"

"Bir meslek kuruluşunuz var mı?"

"Emeğiniz takdir ediliyor mu?"

"Hem devlet, hem de 'elsanatları yaşasın' diyenler sizin için ne yapıyor?"

Nedim usta atılıyor:

"Sonuncusu hariç boş verin gerisini, hepsinin cevabı belli."

Şerafettin ustaya dönüyor "Peki" diyoruz, "Ya sonuncunun cevabı?" Şerafettin usta yorgun bir ses tonuyla cevaplıyor az önce kendi sorduğu soruyu:

"Yazmacılık' diyorlar, 'elsanatları' diyorlar, 'yaşasın, yaşatalım...' diyorlar, hepsi fasa fiso. Boş laf. Yok memleketimize turist çekecekmişiz, yok tarihimize sahip çıkacakmışız. Bu arada insanlar neler çekiyorlar, nelerle cebelleşiyorlar, hiç kimsenin umrunda değil."

Rıza usta devralıyor sözü: "Biz bu 'elsanatlarını kurtaralım, yaşatalım' filan gibi nutukları hep 'milli takımı kurtarma operasyonları'na benzetiyoruz" diyor.

Şerafettin usta gülüyor Rıza ustanın sözlerine. Nedim usta ise bir soruyla katıldığını belirtiyor Rıza ustaya: "Haksız mıyız?" □

Zeki Kuneralp:
Son zirve Zürih'in tabiî bir devamıdır

"Müzakerelerin Zürih safhasını Londra safhası takip etti ve burada da işler tez gitti. Türkler'le Yunanlılar'ın anlaşmaları İngilizler'i memnun etmişti, zorluk çıkarmadılar, sadece üs istediler. Bu da kendilerine derhal verildi, çünkü İngiliz üslerinden herkes memnundu. Türkiye ile Yunanistan üslerin stratejik ehemmiyetini takdir ediyorlardı, cemaatler için de üsler bir gelir kaynağı idi. Gerçi bu Londra safhasında Makarios yine zorluk çıkardı, hattâ yegâne zorluk çıkaran o oldu. Enosis hayalinden ayrılmak ona anlaşılan zor geliyordu. Karamanlis Makarios'u yola getirdi. Karamanlis'in Zürih/Londra eserine katkısı —ki bu eser zamanında başarı sayıldı— gerçekten büyüktür, bunda da devlet adamlığını ispat etmiştir. Zürih/Londra'dan sonra İngiltere'nin Kıbrıs'taki rolü değişti. Başaktörlükten çekildi, talî bir rol oynamaya başladı. Bunu isteyerek yaptı, çünkü imparatorluğunu söküyordu, yükümlülüklerinden de kurtulmak istiyordu. Bunu yapmakta bazen pek acele etti ve o zaman kendisine küstük. Galiba haklı değildik, nihayet her memleket dış siyasetini değişen şartlara göre ayarlamakta serbesttir." Zeki Kuneralp'in **Sadece Diplomat** *adlı eserinden... 2. basım, İstanbul, 1981, s. 117-118.*

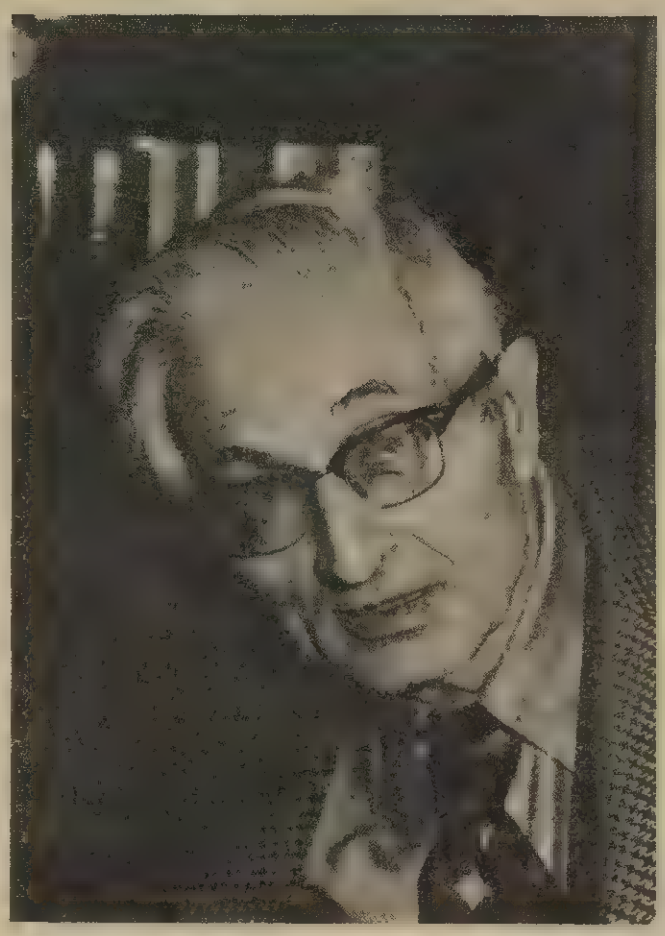

New York'ta BM Genel Sekreteri Perez de Cuellar'ın yoğun çabası neticesinde gerçekleştirilen Denktaş-Kipriyanu zirvesi başarısızlıkla sona erdi. İki lider 18-20 Ocak tarihleri arasında altı defa bir araya geldiler; toplam 15 saat müzakere ettiler ve zirve sonucunda basına verilecek tebliğ metni üzerinde dahi anlaşamadan ayrıldılar. Doruk görüşmelerinin, ABD'nin ağırlığını koyması sebebiyle, şubatta yenilenip yenilenmeyeceği konusu da şu anda şüpheli... Neticenin bu olacağı, büyük ölçüde, baştan belliydi. Denktaş ve Cuellar'ın **anlaşma taslağı** olarak adlandırdığı kâğıtlara Kipriyanu **müzakere metni** diyordu. Dolayısıyla da, defaatle belirttiği üzere, New York'a bu metni imzalamak gayesiyle değil, görüşmelerden kaçan taraf olarak görülmek istemediği için ve sadece yeni bir müzakere zemini yaratabilmek amacıyla gelmişti. Zirve öncesinde başlıca müzakere konularını oluşturan Maraş'ın iskana, Lefkoşe havalimanının ise trafiğe açılması; geçici federal devlet aşaması; çalışma gruplarının işleyişi; Türkiye'nin garantörlüğü; Türkler'in hükûmette hangi görevleri alacağı ve veto hakkı başlıklarında hiçbir ilerleme sağlanamadı. Ancak, siyasî gözlemcilerin aşağı yukarı üzerinde fikir birliğine vardıkları gibi, Denktaş, bağımsızlık ilânı ertesinde, "bağımsızlık kararı geri alınmadan asla masaya oturmayacağı"nı, otursa bile Evren ile görüşebileceğini söyleyen Kipriyanu ile eşit statüde olduğunu kabul ettirmiş görünüyor. Üstelik, bu metnin artık **hayatiyeti kalmadığını** söyleyerek, başta verdiği tavizleri de geri çekti. (Yine de, Denktaş'ın son demeçlerinde ikinci bir zirve için tüm kapıları kapatmadığını belirtmek gerekir.) Kipriyanu'nun metnin hemen her noktasına itiraz etmesi, uzlaşmaya gönüllü olmadığını açığa çıkardığı gibi, kendi safında faaliyet gösterebilecek lobiler üzerindeki nüfuzunu zedeleyici bir gelişme olarak nitelendiriliyor. Cuellar'ın Kipriyanu'ya ilişkin "ilk başlarda mızıklansa bile, sonunda anlaşmayı onaylar" hesabı tutmadı. Cuellar şimdiden sonra, Türk tarafının taviz vermesini, İngiltere ve Almanya'nın aracılığı ile, sağlayan ABD'nin yeni girişimleri için uğraşacak gibi görünüyor.

"Son görüşmelerde, federal devletten anladıkları; Zürih artı toprak. Zürih'te bulunan çözüm, esas itibariyle, federasyondur."

Zirvenin başladığı gün, Zürih Konferansı (1959) ile İkinci Londra Konferansı'nda (1964) bulunan, emekli büyükelçilerimizden Zeki Kuneralp ile görüştük. Gazeteci ve muharrir Ali Kemal'in oğlu olan Kuneralp (71), babasının ölümünden sonra 16 yıl İsviçre ve Fransa'da tahsil etmiş. Dışişlerinde genel sekreterlik dahil, bakanlığın çeşitli kademelerinde görev yapmış. 1979'da emekliye ayrılışından evvelki en önemli görevleri Bern, Londra ve Madrid büyükelçilikleridir.

Kuneralp, **Kıbrıs Sorunu nasıl başladı?** sorumuzu şöyle cevapladı:

— Kıbrıs nasıl başladı? Kıbrıs halledilmişti. Ne zaman halledilmişti? Lozan'da. Lozan'da Kıbrıs'ı İngilizler'e verdik. Biz öyle bildik. Başkasına değil, İngilizler'e. Ada İngilizler'in elinde olduğu müddetçe, mesele yoktu bizim yönümüzden. Amma, İngilizler adadan çıkmaya karar verdiler. O zaman mesele yeniden açıldı...

— Evet.

— ... Açıldı. Yunanlılar —bu onlarda eski bir arzu idi— talip oldular. Yeni talip değil, bunu kabul etmek lâzım, öteden beri istiyorlardı. Hayır. İngilizler terkedince, adanın eski sahibine —Türkler'e— iadesi gerekirdi. Bu görüşümüz, itiraf edeyim ki, batıda olsun, doğuda olsun pek rağbet görmedi. Bunun üzerine, Kral Salamon'un adaleti aklımıza geldi: "O zaman, en âdil çözüm taksimdir." dedik. 1955-56 senelerine kadar bu böyle sürdü. O sıralarda bağırıyorduk: "Ya Taksim, Ya Ölüm!" diye. Daha evvel; "Kıbrıs Türk'tür" diye bağırıyorduk. Yunanlılar bunu istemediler; onlar hep "Enosis" diyorlardı. Olmaz Enosis. Şunu da şimdiden söyleyeyim: bu işte **spiritus vector**, yani işi yürüten, Fatih Rüştü Zorlu'dur. Fikirler ondan çıkmıştır, icraat da onundur. Sonunda biz, "Ne taksim, ne Enosis" dedik; Yunanlılar da bunu kabul etti. Ne olur o zaman? İstiklâl. Ne sana, ne bana. İstiklâli de garanti ettik; sonra ne taksime ne de Enosis'e dönmesin diye. İşte bu da, Zürih! Ve bu, karşılıklı taviz yolu ile gerçekleşti. Ben biliyorum, tavizi biz sevmeyiz lâf olarak. Hele politikacılarımız nefret ederler. "Taviz yok." derler, öyle sert sert etraflarına bakarlar. Yok, tavizsiz olmaz. Hele diplomaside, taviz olmalı. Taviz yok derseniz, o zaman ültimatomdur; harb edeceksiniz, karşı tarafı mağlub edeceksiniz. Bu da diktadır, Versailles'da olduğu gibi. Aksi halde, her yerde taviz var. Karşılıklı taviz.

— Peki, Zürih'te inşa edilen yapıyı biraz daha ayrıntılı izah etmeniz mümkün mü?

Zürih'te bir defa bir işbirliği söz konusuydu. Yani iki toplum, samimi olarak birbirlerine yardım edecekler ve bu devleti birlikte yürüteceklerdi. Türkiye ve Yunanistan da yardımcı olacaklardı. Biri bu yoldan inhirâf ettiği vakit, müdahale edeceklerdi. Ne taksim ne Enosis dendiğine göre, bulunan solüsyon da o sırada gayet makûl ve pratikti, Ayrıca, istiklâl de netleştirildi: reisicumhur Rum olacak, muavini Türk olacak, vb. Yani, bir nevî federal devlet kuruldu. Toprak tarafı olmayan bir federal devlet. Aslında vardı, ama gayet kapalı ve modest (çekingen) bir şekilde... Türkler'in elinde olması kabul edilen 5-6 tane belediye vardı. O belediyeler, işte, bir tür toprak bölümü teşebbüsüydü. Ve şimdi bugüne gelirsek, gazetelerden ve çeşitli kaynaklardan öğrendiğime göre, federal devletten anladıkları; Zürih artı toprak! Zürih'te konulan temel üzerinde binayı inşa ediyorlar; daha doğrusu, binayı tamamlıyorlar. Bu gelişmenin mebdei, yani hareket noktası, Zürih kabul edersek, orada bulunan çözüm, esas itibariyle, federasyondur. Ama, biraz şartlara göre...

— Tadîlât yapılmış?

— Evet, tadîlât yapılmış, yontulmuş... Şimdi bu sefer tam federasyon olacak ve inşallah da yürüyecek.

— Efendim, Kıbrıs anayasası 16 Ağustos 1960'da yürürlüğe girdi ve bu cumhuriyet, fiilen, 21 Aralık 1963'e kadar devam edebildi. Çok kısa bir süre değil mi? Bu müddetin kısalığı, Zürih ve Londra Antlaşmaları'nın içeriklerine ilişkin bazı kuşkular uyandırmıyor mu? Kısacası, Kıbrıs anayasası neden uygulanamadı?

— İki tarafta da iyi niyet olsaydı, yürümemesi için sebep yoktu. Türkiye ile Yunanistan'dan çok, iki cemaatin aralarında anlaşmaları bakımından. Toplumlar anlaşmış olsaydı, yani Enosis'i düşünen Rum artık kalmamış olsaydı, bu iş yürüyecekti. Çünkü Türkler'de artık taksimi düşünen pek yoktu, bu solüsyonu kabul etmişlerdi. Rumlar'da Enosis'i hâlen bir hayâl olarak benimseyenler vardı, zâten hâdiseler de bu hissiyâtın ne kadar güçlü olduğunu göstermiştir. 1964'ü izleyen yıllarda meydana gelen kanlı olaylardan sonra Kıbrıs, Türkler için bir **memleket meselesi** oldu. Basın, halkoyu, herkes Kıbrıs ile meşgul olmaya başladı. Halk artık Kıbrıs'ı istiyordu. Artık gerilemek mümkün değildi.

— Ama bilhassa, çıkartmadan sonra hiç mümkün değildi, herhalde...

— Katiyyen mümkün değildi. Çıkartma lâzım mıydı, değil miydi? İşte, yine efkâr-ı umumiyyeden dolayı, galiba lâzımdı. Çünkü birçok kereler çıkartma yapmadık, işler karıştığında uçaklarımız uçtu, bombalar attı. O da yavaş yavaş komik olmaya başlıyordu. Bu sefer kuvvetli davranmak gerekiyordu. Üstelik, Rumlar bizim müdahalemizi haklı gösterecek bir durum yarattılar. Sayın Sampson bu bakımdan bize çok yardımcı oldu. Kendisine teşekkür borçluyuz. Müdahale, her türlü siyasî, askerî ve iktisâdî mahzurlarına rağmen, lâzımdı. Müdahalenin hacmı...

— Boyutları...

— Evet boyutları... İsterseniz bu konuya girmeyeyim. O sırada Madrit'teydim ve bu meseleden biraz uzaktım. Evet, müdahaleyi yaptık, ikinci harekâtı gerçekleştirdik. Ve, **okkalı** bir parça aldık...

— Yüzde 36 deniyor.

— Evet, okkalı bir parça aldık ve ada taksim edildi. 1964'ten sonra İkinci Londra Konferansı'nda ümit ettiğimiz de buydu. Gördük ki, Zürih ve Londra, bütün garantilere, şartlara ve assüranslara rağmen, tam emniyeti sağlamıyor. "Bunlar **içiçe** yaşamıyorlar, bari —galiba bu terimi Denktaş bulmuştu— **yanyana** yaşasınlar." Ne demektir bu? Bölmek. İşviçrevârî. Hattâ konferans sırasında bir İsviçreli gelecekti; bir nevî hakem olacaktı ama

Makarios buna itiraz etti. Çünkü korktu, İsviçre solüsyonunu istemiyordu. Ki bugün tartışılan, bu.

— Acaba, çıkartma yerine, Makarios'a yardım edip onun adaya dönmesini sağlasak ve böylece onun bize borçlu olmasından istifade ederek, bazı şartlar öne sürsek, daha az sakıncalı bir yol izlemiş olmaz mıydık, efendim?

— Müdahale doğruydu, doğruydu... Ne yapacaktı hükûmet? Sampson'u bırakacak mıydı? Yahutta, çıkacaktı da Sampson'u devirecekti, Makarios'u gene yerine oturtacaktı; ondan sonra çekilecekti. Efkâr-ı umumiyye bunu zor kabul ederdi. Nazarî olarak, evet, düşünülebilir...

— Bana sevimli görünüyor...

— Ama tatbiki zor. Siz de demin söylediniz, bir kere adaya çıktıktan sonra, hele askerin de kanı döküldükten sonra, çekilmek çok zor. Bu böyle. Ama, yüzde otuzu mu alacak, yüzde yirmi beşi mi... o başka bir şey.

— Demek ki, şu anda tam pazarlık edilecek noktadayız.

— İşte tekrar söylüyorum. Beş yıldır dosyalardan uzağım ve bu hususta yol gösterecek vaziyette değilim. Neler cereyan ettiğini, kimlerin etkili olduğunu, Rumlar'ın nasıl böyle birdenbire ve hangi saikalar altında müzakereye ve zirveye razı oldukları benim meçhulümdür. Yalnız, Zürih'te bulunmuş bir diplomat olarak, son gelişmeler Zürih'in bir nevî tabiî ve lojik bir tekâmülü, yani Zürih'in tamamlanması gibi geliyor. Ve, inşallah da böyle sonuçlanır.

"Biz Lozan muvazenesinin bozulmasını istemeyiz. İngilizler çekilmeseydi, Rumlar da ağzını açmasaydı, biz ilelebed bu vaziyetin devamını kabul ederdik. Çünkü, Lozan'a uygundu."

— İzin verirseniz, şunu sormak istiyorum. Bütün bu açıklamalarınızdan, meselenin başından itibaren sanki, Kıbrıs halkının özlemlerinden çok, Türkiye ve Yunanistan'ın menfaatleri daha bir ön planda düşünülmüş gibi bir sonuç çıkmıyor mu?

— Değil Jülide Hanım. Çünkü biz, bidâyette de söylediğim gibi, İngilizler çekilmemiş olsaydı, vaziyeti kabul edecektik. Demek ki, ada üzerinde herhangi bir hevesimiz yoktu. Nitekim, biliyorsunuz, Mîsâk-ı Millî'de Kıbrıs'tan bahsedilmez.

— Evet.

— Yoktur. Kıbrıslı Türkler, Rumlar'ın iktidara geçmesini istemiyorlardı. Bizi bu konuyla meşgul olmaya onlar sevkettiler. Biz Kıbrıs'ı stratejik, iktisâdî veya başka bir maksatla istemedik.

— Peki, Yunanistan'ın Kıbrıs'ta etkisini arttırması bizim açımızdan neden tehlikeli kabul ediliyor?

— Lozan'da Türkiye ile Yunanistan arasında bir muvazene kuruldu: hem toprak bakımından hem de hukukî kaideler bakımından, azınlıklar şu bu. Kıbrıs'ın Rumlar'a, hattâ Yunanistan'a ilhâkı, Lozan'ı bozacaktı. Biz, Lozan üzerinde çok titiziz. Fazlasıyla mı titiziz? O bir takdir meselesi. Ama, bu bir vakıadır. Lozan'a dokunulmasını istemeyiz. Demek ki hareket Türk toplumundan geliyor ve buna ilâveten —ki, kendimi burada biraz tashih etmem gerekiyor— bizim bu Lozan muvazenesinin bozulması geliyor. İngilizler çekilmeseydi, Rumlar da ağzını açmasaydı, biz ilelebed bu vaziyetin devamını kabul ederdik. Çünkü, Lozan'a uygundu.

— Bu sözleriniz, Özal'ın "Kıbrıs'ın kuzeyi Türk olmalıdır" şeklindeki demecine uyuyor.

— Evet. Bizim için Lozan binası mukaddes bir binadır. Bir başlarsak... Lozan binasının orasına burasına ellemeye, fenâ neticeler verir. Birçok yeni meseleler yaratır. Montrö Mukavelesi de öyle... Bir başlarsak, sonu gelmez. Dolayısıyla, Kıbrıs meselesini bu çerçeve içinde mütâlaa etmek lâzım.

— Efendim, son bir soru: ABD'nin Kıbrıs'a bakışı zaman içinde farklılık göstermiş midir?

— ABD, NATO'nun güney-doğu kanadında bir karışıklık çıkmasını istemez. Kıbrıs meselesi ise, bizim Yunanlılar ile anlaşmamızı, dolayısıyla NATO'nun bu kanadının sağlam olmasını engelliyor. Bu mâniayı bir an evvel kaldırmak ABD'nin amacıdır. Ve belki de, bu maksatla hem Rum tarafına hem de Türk tarafına telkinlerde bulunmuş olabilir. □

JÜLİDE ERGÜDER

BREZİLYA ve beş tarih

JÜLİDE ERGÜDER

1782, 1891, 1934, 1964 ve 1985 Brezilya'nın geçmişindeki en önemli beş tarihi temsil ediyor. Napoléon Bonaparte, Avrupa'daki fütühatı sırasında Portekiz'in başkentini de işgal ettiğinde, Portekiz hanedanının gidip Rio de Janerio'ya yerleşmesinin, Brezilya'daki milliyetçi hareketi güçlendireceğini bilemezdi. Ama öyle oldu. Naip João VI'nın oğlu Pedro, Brezilyalı büyük toprak sahiplerinin baskısıyla 7 Eylül 1782'de, ülkenin bağımsızlığını ilân etti. Aynı yılın 12 Ekimi'nde Pedro I adıyla imparator olurken, imparatorluk dönemini de başlattı.

İmparatorluk döneminde, Avrupalılar'ın Brezilya'ya göçü, Güney Brezilya'nın kalabalıklaşması ve Atlantik'in öbür yakasıyla ticaret teşvik edildi. Ordu, Paraguay'a karşı giriştiği imha savaşı (1865-1870) sırasında hayli güçlendi. Bu arada, rahip sınıfı Medeni Kanun'un sadeleştirilmesinden, muhafazakârlar genel oylama sisteminden, liberaller Pedro II'nin otoriter idaresinden, yatırımları yürüten asiller köleliğin en sonunda 1888'de tamamiyle yasaklanmasından çok şikayetçiydi. Böylece imparatoru devirmek için ordudan istifade edildi (15 Kasım 1889 **prauncіamento**'su).

22 Şubat 1891'de yürürlüğe giren cumhuriyet anayasası, laik ve ABD benzeri federalist bir devlet yapısını öngörüyordu. Brezilya, 1894-1930 döneminde yasalara uygun olarak göreve gelen tam bir düzine devlet başkanı gördü. Sao Paulo eyaletinde yoğunlaşan kahve üretimi, —ki, 1869'dan beri dünya toplam üretiminin yarısını oluşturmaktaydı— Brezilya'ya giderek artan bir ihraç geliri sağlıyordu. (Bunun içindir ki, hükümet memurlarının çoğu Sao Paulo kökenlidir.) I. Dünya Savaşı'ndan sonra, Latin Amerika'nın en güçlü devleti haline gelen Brezilya'nın ihraç ürünlerine buğday ve kauçuk eklendi. Gelin görün ki, Büyük Buhran ile birlikte, Avrupa pazarlarının kapanması ve kahve fiyatlarının düşmesi, rejimin yıkılmasına yol açtı. Kendisini diktatör ilân edip, Sao Paulo'daki bir bağımsızlık ayaklanmasını bastıran, (1932) doktor ve liberal Getulio Vargas, ilga ettiği 1891 anayasasının yerine yeni bir anayasanın kabulünü sağladı: 1934.

Anayasal süreçte Vargas'ın başlattığı kesinti geleneğini ordu sürdürdü. Ve, son yarım asırda dördünde çoğulcu demokrasiye karşı (1937-1954, 1961, 1964), ikisinde de anayasal düzeni güvenceye almak üzere (1945, 1955) tam altı defa müdahalede bulundu. Bu nasıl oldu? Vargas, Brezilya parlamentosunu lağvettiğinde, ülkenin en önemli iki gücü durumundaki büyük toprak sahipleriyle tüccarların nüfuzunu kıran süreci de başlatmıştı. Vargas'ın **Estado Novo**'su (Yeni Devlet), merkezî bir diktatörlüğü olduğu kadar, önemli bir sanayileşme hamlesini, dolayısıyla da orta sınıfların ve proletaryanın gelişmesini de temsil ediyordu. II. Dünya Savaşı'nda Vargas, 25.000 kişilik bir kuvveti Amerikan askerleriyle birlikte çarpışmak üzere İtalya'ya (Salerno) gönderdi (1942). 1922 **Tenante** (Teğmenler) İsyanı'nın bazı liderlerinin de dahil olduğu bu kuvvet, savaş ertesinde ABD'de bir süre kaldı. Ve ABD'nin tartışılmaz üstünlüğü ile soğuk savaş fanatizmi gibi, engin tecrübeler edinerek geri döndü. Üstelik bir zamanın teğmenleri, bugünün albayları ve "ABD-Brezilya dostluğu"nun baş müdafileri olan bu **eski muharipler** artık generalliğe terfi etmek ve yönetimde söz sâhibi olmak istiyorlardı. Baş kaldırıp Vargas'ı 1945'te istifaya zorladılarsa da beş sene sonra, daha solda bir programla yeniden başkan seçilmesine mani olamadılar. Askerlerin muhalif bir gazeteciye suikast tertip ettiği iddiası üzerine, Vargas 1954'te intihar etti. Ölüm döşeğinde, başucunda tam 30 yıl sonra başkan seçilecek Tancredo Neves bekliyordu.

1945-1964 seneleri arasında yapılan dört seçimden, ilki hariç, hepsini asker adaylar kazandı. Anayasal yoldan iktidara gelen başkan Juao Goulart'ı görevden alan 1964 darbesi, darbe sonrasında başkan seçilen Castelo Branco'nun sözleriyle, "komünizm ve halkça devlet demagojisi tarafından tehdit edilen anayasal düzen" adına yapılmıştı. 1964'ün Brezilya tarihindeki asıl önemi, ordunun iktidara doğrudan ve tümüyle el koymasıydı. Sözün kısası, XIX. yy.'ın sonunda imparatoru deviren ordu, geleneksel **moderador** (düzenleyici) işlevini bir tarafa bırakıyor ve ülkeyi **ulusal güvenlik ve stratejinin** gerektirdiği şekilde idare etmeye başlıyordu. En yüksek devlet görevleri, 1949'da Amerikan Askerî Heyeti'nin katkılarıyla ve Amerika'daki National War College'den esinlenilerek kurulan **Escolo Superior de Guerra**'nın (Savaş Yüksek Okulu) eski öğrencilerine verildi. Küba Buhranı ertesinde Amerikan yarıküresinde canlanan Soğuk Savaş dehşeti, Brezilya'nın dış siyasetinde ABD'ye sıkı sıkıya bağlı kalmasını kolaylaştırdı. Bu arada rejim süratle sağa kaydı; 1968'de Ölüm Mangaları oluşturuldu; "Brezilya Mucizesi" başlatıldı; "ulusal güvenliğe karşı işlenmiş suçlar" için **habeas corpus** kaldırıldı; sansür daha da ağırlaştı; siyasî mahpus sayısı on binleri aştı; ülke beş general başkan gördü geçirdi.

16 Ocak 1985 günü, Neves başkanlığa seçildi; 120 milyonluk dünyanın beşinci ülkesi **samba** dinleyip **feigoades** oynayarak "demokrasiye geçti." XVIII. yy.'da Minas Gerais'e yerleşmiş Portekiz asıllı bir tâcir ailesinden gelen Tanaedo Neves de Almeida (nâm-ı diğer, **Tancredix**) 74 yaşında ve 50 yıldır politikanın içinde yoğrulmuş kurt bir siyasetçi. Doğduğu eyaletin valiliği dahil, çeşitli yönetim kademelerinde görev almış. **Tanaedix** lâkabının da aksettirdiği üzere, Brezilya'nın bugünü açısından Neves'in taşıdığı önem, bir **millî mutabakat**'ı temsil etmesi. "Dolaysız seçim"i savunduğu ve "Brezilya'yı değiştirin" sloganını benimsediği için çeşitli halk kesimlerinin desteğini kazandı. Yirmi yıllık askerî idarenin hesabının sorulmayacağını (devr-i sâbık yaratılmayacağı) vaad ettiği için ordu itiraz edemedi. Ayrıca, hükümet partisi Sosyal Demokratlar içindeki Liberal Cephe'nin desteği, muhalefetin (Demokratik İttifak) adayı olan Neves'nin 686 üyeli Seçim Kurulu'ndaki zaferini kesinleştirdi. Tüm siyasî geçmişinde, siyasî partilerin ordunun çeşitli kesimlerine yatırım yapmayı adet edindiği bir ülkede, muhalefetin sivil adayının devlet başkanı seçilmesi, kuşkusuz, anlamlı. Ama, asıl soru, bu seçimin ülkenin siyasî bileşiminde ne ölçüde bir dönüşüm yaratacağıdır. □

Yarının Gündemi...

Peder Popieluszko Davasında Kuşkular

Rahip Popieluszko'yu geçen Ekim ayında kaçırmak ve öldürmekten sanık grubun üçüncü üyesi, geçtiğimiz günlerde ifadesini verdi. Gizli polis Grzegorz Piotrowski'nin merak ve heyecanla beklenen ifadesi, büyük bir düş kırıklığına yol açtı. İfadeleri evvelce alınan öbür iki sanık Teğmen Chmielewski ve Pekala'nın anlattıklarından çıkarılan sonuç, Dayanışma taraftarı Peder Popieluszko'yu kaçırma emrinin (hattâ, rahibin öldürülmesi halinde başlarına hiç kimsenin musallat olmayacağı şeklindeki telkinin) İçişleri Bakanlığı'nın yüksek düzeydeki görevlilerinden kaynaklandığı idi.

Oysa ki Piotrowski, "facia" diye nitelendirdiği olaya (yani rahibin ölesiye dövülmesine) ilişkin pek çok teferruat anlattığı halde, hiçbir yüksek memurun adını vermedi. Amiri Adam Pietruszka hariç! O da, zâten, aynı mahkeme salonunda, bir başka sanık sandalyesinde oturuyordu. Piotrowski, baştan sona yarı ağlamaklı geçen ifadesinde, Popieluszko'nun yine faal bir rahip olan Stanislaw Malkowski ile birlikte, siyâsî yönden son derece tehlikeli bulundukları ve mutlaka sindirilmeleri gereğine, Pietruszka tarafından ikna edildiğini; ve yine Pietruszka'nın, bu emrin çok yukarıdan verildiği hususunda kendisini tamamiyle aldattığını, her şey olup bittikten sonra farkettiğini öne sürdü.

İki gün sonra ifade veren Pietruszka tüm bu iddiaları reddetti. Aksine, Piotrowski'nin her şeyi yanlış anladığını ve olayın başından sonuna kadar tamamen kendi kafasına göre hareket ettiğini söyledi. Hattâ hafif tertib saldırıya da geçerek, marksizme karşı faaliyet gösteren ve dolayısıyla taşıdıkları haç ve cübbeyle bağdaşmayan işler yapan kilise mensuplarını şiddetle eleştirdi. Kıdemli rahiplerin ve piskoposların lüks tüketimlerini kınadı. Ve, emniyet mensuplarının, pazar günleri dahi fırsat bulup da çoluk çocuklarını göremeden **fedakârane** mesai yaptıklarını iddia etti.

Siyâsî gözlemciler, General Wojciech Jaruzelski'nin, mahkemenin olayı örtbas etmek yerine gerçeği mutlaka açığa çıkaracağı vaadine rağmen, işlerin tam aksi yönde ilerlediğine dikkati çekiyorlar. Rejim muhaliflerinin susturulması zincirinde, Popieluszko'nun ölümüne halkın gösterdiği şiddetli tepki ve katil sanıklarının yakalanması önemli bir aşama idi. Ne var ki, Piotrowski'nin kendisini, ve belki Pietruszka'yı, ipe götürme pahasına hiç isim açıklamayışı, bu davanın birkaç kurbanla kapatılması ihtimalini kuvvetlendiriyor.

Paul Robson'un Ölümündeki Esrâr

Ünlü zenci şarkıcı Paul Robson, yaklaşık dokuz yıl önce, 78 yaşında olduğu halde bu dünyadan göçtü. Milyonlarca müziksever, sanatçının ilerlemiş yaşını da gözönüne alarak, bu ölümde gayr-i tabiî bir yan görmemişti. Gelin görün ki, sanatçının ailesiyle temasa geçen Martin Duberman, Robson'un tüm özel arşivini inceleme müsadesi aldığı gibi, devlet dairelerinde yine Robson ile ilgili evrakı inceleme yetkisini de edindi. Duberman, uzun araştırmaları neticesinde, SSCB hayranı ve dünyadaki barış hareketlerinin ünlü bir siması olan Robson'un FBI ve CIA'nın ortak bir komplosuyla öldürüldüğünü açıkladı. Duberman'a göre, FIB ve CIA Robson'u son yıllarında yavaş yavaş zehirlemişlerdi. Duberman'ın bu iddiasını destekleyen unsurlardan biri, FBI'ın gönderdiği dört kutu belgenin büyük ölçüde sansür edilmiş bir halde eline ulaşabilmesi. Ünlü şarkıcının ölümünü aydınlatan bu açıklama Robson'un ömrünün son on iki yılını neden inzivada geçirdiğini de izah ediyor. □

FKÖ'nün Oslo'da Büro Açma Talebi Reddedildi

FKÖ'nün Oslo'da bir siyâsî büro açma talebi, Norveç hükûmeti tarafından reddedildi. Bu red kararı, söz konusu siyâsî büroyu yönetmek üzere, Oslo'da ikamet etmek ve çalışmak için izin isteyen Abd-ür-Rahman Alevi'nin başvurusunun Adalet Bakanlığı tarafından geri çevrilmesinden sonra alındı. Hükûmetin konuya ilişkin açıklamasında, red gerekçesi olarak, FKÖ'nün siyasetindeki henüz berraklaşmamış noktaların, örgütün geleceğiyle ilgili tereddütler yaratması gösteriliyor. Ayrıca, FKÖ'nün devamlı temsilcilik bulundurması halinde, örgüte yönelik bazı terör olaylarının Norveç'e sıçramasından tedirginlik duyulduğu da anlaşılıyor. Siyâsî gözlemciler, FKÖ içindeki anlaşmazlıkların, Filistinliler'in sürgündeki parlamentosu niteliğindeki Ulusal Konsey'in Amman'daki son toplantılarından sonra dahi giderilmiş sayılamayacağına dikkati çekiyorlar. FKÖ'nün ılımlı elemanlarına yönelik ve dünyanın dört bir yanında vuku bulan suikastlerin de Norveç halkını ürküttüğü belirtiliyor. Bu ürküntüye, üç partili koalisyon hükûmetindeki Hıristiyan bakanlar da büyük ölçüde katkıda bulunmuş olabilir. Halkoyu büyük ölçüde İsrail taraftarı. Nitekim, İsveç'te son günlerde yapılan bir sondajda, anketi çevaplandıranların sadece yüzde 29'u, tıpkı öbür İskandinav ülkelerinde olduğu gibi, FKÖ'nün temsilcilik açmasını uygun bulurken, büyük çoğunluğu görüşünü açıklamaktan kaçındı. □

Dien Del'in Gül Bahçesi

Vietnam birlikleri Ocak ayının son haftasında, Tayland sınırındaki **Dong Rak** mülteci kampını top ateşine tuttular. Kamptaki 21 bin sivil Kamboçyalı Tayland'a sığınmak mecburiyetinde kaldı. Böylece, Kmer Ulusal Halk Kurtuluş Cephesi'nin **(KPNLF)** denetimi altındaki son mülteci grubu da kamplarını terketmiş oldu. BM Genel Sekreteri'nin bölgeye yaptığı geziye denk gelen bu yoğun saldırı, kimi siyâsî gözlemcilere göre, Vietnam'ın Kamboçya'daki askerî üstünlüğünü ispatlama çabasını yansıtıyor.

Bu iddia doğruysa bile, aslında Vietnam'ın üstünlüğünü ispatlamak için özel gayret sarfetmesine hiç gerek yoktu. Çünkü, daha geçen Aralık sonunda, bir günde bin top atışına hedef olan **Rithysen** kampı düşmüştü. Beş bin KPNLF gerillasının başlattığı karşı taarruz, kampı geri almaya yetmedi. Bu arada KPNLF gerillalarını kovalayan Vietnam askerleri, Tayland kuvvetleriyle çatıştılar. Vietnam'ın daimî sınır ihlâllerini 2 Ocak'ta BM'e şikayet eden Tayland, çatışma boyutlarındaki ve ülkesine sığınan mülteci sayısındaki aşırı artıştan tedirgin olmaya başladı. Ocak başında hududu geçen mülteci sayısı, 62 bini Rithysen'den olmak üzere, 100 bini çoktan aşmıştı.

Kmer gerillaları yeni saldırılar bekliyorlardı. Uzun boylu beklemediler. Yılbaşından beri muhasara altında bulunan Kmer gerillalarının karargâhı **Ampil** 8 Ocak günü bir enkaz yığınına dönüştü. Daha bir hafta önce, başkomutan General Dien Del, **Newsweek** muhabiri Melinda Liu'ya kampı gezdirirken, gururla "Vietnamlılar burayı kolay kolay ele geçiremeyecekler" demiş ve aynı müftehir tavırla gül bahçesini de göstermişti. Bin kadar Vietnam askerinin, yağmur mevsimi sona erdiği için, Sovyet yapısı T-54 tanklarıyla da desteklenebilen ve 25 km. menzilli 130 mm'lik gülleler atan Howitzer toplarıyla sürdürülen taarruzu sabahın altı buçuğunda başladı. Saat sekizde General Dien Del'in o güzelim gül bahçesinin yerinde yeller esmekteydi; general de bir yağlıboya tablo, bir fotoğraf albümü ve bir şişe viskiyi de içeren özel eşyalarını toplayıp, kampı terketmişti bile... Otuz altı saat süren çarpışma, daha doğrusu Kmer gerillalarının **ricati**, sırasında altı Kamboçyalı öldü. Ve böylece, her ne kadar silâhlarıyla birlikte geri çekilmeyi başardılarsa da, Kmer gerillalarının Vietnam askerlerine karşı toplu direniş alanları ve ülkenin içlerine nüfuz etme imkânları yok oldu. Ampil'in böylesine kolay zaptedilişinden sonra, KPNLF lideri ve eski Kamboçya Başbakanı Son Sann'ın General Dien Del'i azledeceği söyleniyor.

Vitenam'ın 24 Aralık 1978'de 160 bin kişilik askerî kuvvetle başlattığı işgalden bu yana, Kamboçya halkı kan ve ölümden başka bir şey görmedi. Bilindiği gibi, Vietnam ordusuna ve onun himayesindeki Heng Samrin hükûmetine karşı üç ayrı gerilla grubu savaşıyor: Çin'in desteklediği komünist Kızıl Kemerler (40 bin gerilla), anti-komünist Kmer Ulusal Halk Kurtuluş Cephesi (12 bin gerilla) ve Prens Norodom Sihanuk'a bağlı kuvvetler (5 bin gerilla). Ancak, aralarındaki koalisyon pamuk ipliğine bağlı. Geçen iki yağmur mevsiminde, gerilla grupları ülkenin içlerine sızıp alışılmışın ilerisindeki hedefleri vurmaya başlamıştı. Vietnamlılar'ın ikmal yollarını kesmeyi, depoları kundaklayıp konvoylara pusu kurmayı başaran gerillalar, kamplarda yürüttükleri ticarî faaliyetleriyle de, Kampuchea'ya giren kaçak mal sevkiyâtını ellerinde tutuyorlardı. Batılı siyâsî gözlemcilere göre, Vietnam'ın gazabını özellikle KPNLF'ye yöneltmesinin başlıca nedeni, üç gerilla grubu içinde Batılı devletlerin desteğine en çok onların sahip oluşu. KPNLF'nin kesin mağlubiyeti ya da etkisizleştirilmesi, gelecekteki pazarlıklarda Vietnam'ın elini güçlendirici bir koz olabilir. KPNLF liderleri ise, "düzlükte başarılı olamadık, acaba dağa mı çıksak" türü yoğun hesaplar içindeler. □

Prens Norodom Sihanuk

Yarının Gündemi...

1985: EKONOMİDE KRİTİK YIL

Esas soru şudur: Türk ekonomisi 24 Ocak politikaları ile yavaş da olsa istikrarlı bir iyileşme patikasına mı girmiştir, yoksa varılan nokta yeni bir krizin koşullarını yavaş yavaş oluşturan bir düşük denge noktası mıdır?

SEYFETTİN GÜRSEL

İstikrar programları 24 Ocak'ta 6. yılına girmiş bulunuyor. Başlangıçta baş mimar 3-4 yıllık bir sıkıntı döneminden sonra ekonominin düze çıkacağını söylüyordu. Oysa aradan 5 yıl geçti ama hasta ekonominin iyileştiğini söylemek çok güç. Gerçi hasta komadan çıktı ama bir türlü istenilen düzeye indirilemeyen enflasyon ve canlanamayan yatırımlar koma tehlikesinin tamamen uzaklaşmamış olduğuna işaret ediyorlar.

Olağanüstü ihracat artışı ile çok düşük oranlarda seyreden büyüme hızının 1984'ten itibaren yüzde 5'in üzerine çıkmış olması ilk bakışta iyimserliğe yöneltebilir. Denilebilir ki, 5 yıl geçmiş olmasına rağmen tüm sorunlar çözülmedi ama iki önemli alanda dikkate değer bir iyileşme gerçekleşti. Bundan böyle diğer anlanlara, yani enflasyona ve yatırımlara ağırlık verilerek bu sorunların da halledilmesi yoluna gidilecektir.

Hemen ifade etmek gerekir ki, gerek dış ticarette gerek ekonomik büyümede varılan nokta Türkiye için yeterli olmaktan çok uzaktır. Yukarıda sözünü ettiğim olağanüstü ihracat artışına rağmen dış ticaret dengelenememiştir. Gerçi özel döviz kazançlarına sahip olan Türkiye'nin dış ticaretini dengelemesinin gerekmediği söylenebilir. Ama cari işlemler dengesinin sağlanması bağımsız bir politika için şarttır. Oysa Türk ekonomisi hâlâ bu dengenin oldukça uzağında bulunuyor. Dış borçların faiz ödemeleri 1.5 milyar dolara yaklaşırken, 2 milyarın üzerinde seyreden işçi dövizlerinin son birkaç yılda kalıcı olarak 2 milyarın altına (1.6-1.8 milyar dolar arasında) inmiş olması, dış müteahhitlik gelirlerinin duraklaması ve turizmin bir türlü patlamaması, 1984'te cari işlemler açığının 2 milyara yaklaşmasına neden oldu. Bunlara, yoluna halı serilmesine rağmen yabancı sermayenin nazlanmaya devam ettiğini de eklemek gerekir. Sonuç olarak, eskisi kadar olmasa bile Türkiye borçlanmaya devam ediyor. Oysa toplam borcun artması demek, eğer döviz gelirleri daha hızlı artırılmazsa, 4-5 yıl içinde ithalatta yeniden tıkanıklığın ortaya çıkması demektir. 1978'den bu yana borç ertelemeleri ve konsolidasyon operasyonları sayesinde payı yüzde 16'ya kadar düşürülen kısa vadeli yüksek faizli borçların 1984'ten itibaren yeniden artmaya başlaması düşündürücüdür. Eğer kısa vadeli borçlanma artan bir tempoyla devam ederse, Türkiye'nin en geç 3 yıl içinde 1978 yılındakine benzer bir krize girmesi hiç de şaşırtıcı olmaz. Dolayısıyla ihracat artışı, ithalat artışının oldukça üzerinde kalmaya devam etmek zorundadır.

Büyüme konusunda da durum pek iç açıcı sayılmaz. İster 24 Ocak yanlısı, ister muhalif olsun, tüm iktisatçıların görüş birliği içinde oldukları ender noktalardan birisi de, Türkiye'de işsizlik artışını durdurmak için en az yüzde 6, azaltmaya başlayabilmek için ise en az yüzde 6.5'lik büyüme oranlarını gerçekleştirmenin zorunlu olduğudur. Dolayısıyla 1984'te gerçekleşmiş olması beklenen yüzde 5.7 oranındaki büyüme yeterli değildir.

Esas sorun şudur: Türk ekonomisi 24 Ocak politikaları ile yavaş da olsa istikrarlı bir iyileşme patikasına mı girmiştir, yoksa "orta-direğin" yaşama düzeyinin dramatik ölçüde düşmesine gösterdiği, gerçekten şaşırtıcı tahammül performansına rağmen varılan nokta, kritik sınırın altında kalan ve yeni bir krizin koşullarını yavaş yavaş oluşturan bir düşük denge noktası mıdır? Bu sorunun cevabını 1985 yılı sonunda almış olacağız. Eğer gelişmeler ikinci almaşık yönünde olursa, açıktır ki Özal'ın uygulanan iktisat politikalarını bir bütün olarak savunması artık olanaksızlaşacaktır. İktidarının geleceğini büyük ölçüde ekonomik başarısına bağlamış bir hükümetin bu durumda çok fazla dayanamayacağını öngörmek herhalde kehanet sayılmaz. Bu bakımdan 1985'de ekonomideki temel gelişmelerle ilgili beklentilerin tartışılması büyük önem kazanıyor.

1985'i ekonomik alanda ana hatlarıyla öngörebilmek için, sol eğilimli olma ihtimalleri oldukça düşük iki kuruluşun ekonometrik tahmin modellerinin çözümlerini temel almayı uygun gördük. Türkiye Sanayi Kalkınma Bankası "Türkiye Ekonometrik Modeli" ile 3 yıldan beri, Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği ise "Türk Ekonomisi Tahmin Modeli" ile kısa bir süreden beri başlıca ekonomik büyüklükleri düzenli olarak tahmin etme çalışmaları yapıyorlar. Ancak bu modellerin tahmin yeteneklerinin özellikle bir yıllık projeksiyonlarda pek yeterli sayılamayacağını belirtmek isterim. Yetersizlik daha çok dış ticarete ilişkin tahminlerde ortaya çıkıyor. Bunun nedeni de bu büyükleri belirleyen davranışsal denklemlerin başlıca ekonomik ilişkileri yeterince dikkate almamalarından ve oldukça basite indirgenmiş olmalarından kaynaklanıyor. Bu soruna ilerde kısmen değinerek kişisel tahminlerimle birlikte ele almaya çalışacağım. Ama bu modellerin iyi bir tartışma zemini oluşturdukları kabul edilmelidir.

Yetersiz büyüme

İlk olarak büyüme konusunu ele alalım. Tablo'da görüleceği gibi DPT'nin hedefi (%5.5) ile TSKB'nin (%5.38) ve TÜSİAD'ın (%5.35) tahminleri birbirlerine oldukça yakın. Yatırımlarda ancak yüzde 5'lik bir artış beklendiğinden, iç talep yetersizliği ve finansman darboğazı gibi sorunların devam etmesi nedeniyle zaten yüzde 70'in üzerine çıkmış bulunan kapasite kullanımında da ancak marjinal artışlar mümkün olduğundan, büyüme oranında dikkate değer bir sıçramanın beklenmemesi son derece doğal. Buna karşılık düşmesi için de bir neden yok, çünkü ithalatta tıkanıklık gündemde değil. Bununla birlikte OECD'nin Aralık 1984'te yayımladığı son tahmin raporunda, nispeten kötümser bir tahminle GSMH büyüme oranının 1985'te yüzde 5 olmasını beklediğini hatırlatalım. Ayrıca Dünya Bankası'nın Türkiye için orta vadede önerdiği yıllık büyüme oranının yüzde 5.5 olduğunu da biliyoruz.

Bu düzeyde bir büyümenin yetersizliğini yukarda belirtmiştik. Ama bir kez daha altını çizerek vurgulayalım. Bu büyüme ile işsizlik sorununun çözümü olanaksızdır.

İşsizlik 1985'de de artmaya devam edecektir. Nitekim TÜSİAD da işgücü fazlası oranının yüzde 15.9'dan yüzde 16.7'ye çıkmasını bekliyor.

Hayali enflasyon hedefi

Enflasyona gelince; **Şövalye** Özal canavarı çabuk alt edeceğini zannetmişti. Oysa hem canavar çetin ceviz çıktı, hem de Özal'kötü silahlarla donatılmıştı. Bütçe açıklarının arttığı, hazinenin nakit dengesinin istikrara kavuşturamayıp küçük ama düzenli aralıklarla enflasyonist şoklar yarattığı bir ortamda enflasyonun artması kaçınılmazdı. Bununla birlikte Özal Hükümeti'nin yüksek bir enflasyon devraldığını kabul etmek gerekir, ama yıllık trend olarak, yaklaşık yüzde 60 oranındaki bu enflasyonun, banker faciasının ve kurtarma operasyonlarının faturası olduğunu unutmamak koşuluyla.

1984'ü enflasyon bakımından tam bir hezimetle kapatan Özal iyimserliğinden hiçbir şey yitirmeyip, geçen yıl ulaşılamayan yüzde 25 hedefine bu yıl ulaşılacağını ilân etti. Bu hedefin gerçekleşebileceğine kimse inanmıyor, hatta büyük bir ihtimalle Özal da inanmıyor. Ama Özal'ın farkı, enflasyonist beklentileri kırmada **hayali** enflasyon hedefleri ilan etmenin erdemlerine inanmasında.

1985'de enflasyon hızının geçen yıla göre azalması olanaklı görünüyor, ama Hükümet'in umduğu kadar değil. TÜSİAD ile TSKB'nin enflasyon tahminleri yüzde 35 ve yüzde 40. OECD ise çok iyimser bir tahminle GSMH zımni deflatörünün yüzde 30 olmasını bekliyor. Aslında 1984'ün son üç ayında ortaya çıkan trendin yıllık yüzde 30'luk bir enflasyon gösterdiği düşünülürse, 1985 enflasyonunun yüzde 28-30 civarında olması beklenebilirdi. Ancak ekonominin temel sorunları çözümlenemediğinden enflasyonist yapı olduğu gibi duruyor. Vergi toplayamayan, harcamaları kısamayan Özal Hükümeti'nin, salt bütçe açığını kollamak için KİT'lere gene zam yapması kaçınılmazdır. PTT perdeyi açtı bile. Ayrıca ihracat teşviklerinin para arzı aracılığı ile, devalüasyonların da doğrudan yaptığı enflasyonist etkiler de devam edeceğine göre, 1985'de fiyat artışlarının yüzde 35 civarında gerçekleşmesi beklenmelidir.

Tabiî ANAP iktidarı böyle bir sonucu 1984'le karşılaştırarak başarı olarak ilan etmekte tereddüt etmeyecektir. Bunun ne ölçüde başarı sayılabileceğini ele alalım. Önce şunu belirtmek isterim ki, enflasyon hızının 1984'e göre düşürülebilmesi, kısmen köprü ve baraj gelir ortaklığı senetlerinden elde edilen kaynaklar aracılığıyla bütçe açığının bir miktar dizginlenebilmesi sayesinde olacaktır. Ama bu kaynakların gelecekteki gelirleri şimdiden tahsil ederek elde edildiği unutulmamalıdır. Özal kısa vadeli çözümlerin dar çemberinden bir türlü çıkamıyor. İkincisi enflasyon oranını yüzde 50'lerden yüzde 30'lara hatta yüzde 20'lere düşürmenin başarı sayılamayacağı iyice bilinmelidir. Bu konuda başarının tek ölçütü enflasyonun yüzde 10 civarına indirilmesidir. Hatırlanacağı gibi 1980 Şubatı'ndan itibaren enflasyon hızla aşağıya çekilerek 1982'de yüzde 25'e kadar düşürülmüştü. Sonra ne oldu? 1983'te yüzde 35'e, 1984'te yüzde 50'ye çıktı. Enflasyon 1985'te yüzde 35'e, 1986'da yüzde 25'e düşürülse bile yeniden yükselmeyeceğini kim garanti edebilir. Aslında ekonomide tasarruf yetersizliği, etkinlik, oligopolistik piyasalar ve nüfus artışı gibi temel sorunlar çözülmedikçe enflasyonun bir alt sınırının olduğunu kabul etmek gerekir. Bu alt sınırın yüzde 20 ile yüzde 25 arasında olduğu tahmin edilebilir. Önemli olan bu tabanı yok etmektir. Bu politikalarla bunun başarılabileceğini sanmıyoruz.

Enflasyonla ilgili olarak son bir noktaya daha temas ederek bu konuyu kapatalım. Enflasyon azmaya başladığından beri, yani 1978'den bu yana, ücret artışlarının hep fiyat artışlarının gerisinde kaldığını biliyoruz. Ücret artışlarını gerçekleşen enflasyonun sürekli altında kalan hayali enflasyon hedefleri ile sınırlı tutmak, zaten bozuk olan gelir bölüşümünü iyice bozmuştur. Bugün dünyada gelir bölüşümü en bozuk ülkelerden birisi de Türkiye'dir. 1985'te de aynı senaryonun oynanacağı şimdiden bellidir. Kısacası gelir bölüşümü bozulmaya devam edecektir. Bu konuda rakamsal tahmin de bulunan tek model TÜSİAD'ınki. Model ne öngörüyor dersiniz? Ücret gelirlerinin 1985'te yüzde 16.8 oranında gerileyeceğini.

İhracatta yolun sonuna geldik

1985'te ihracat artmaya devam edecek mi? Hükümet yüzde 13.7 oranında artacağını söylüyor. TSKB artış oranını yüzde 15 olarak tahmin ediyor. Çok daha iyimser olan TÜSİAD'ın tahmini ise yüzde 32. Görüldüğü gibi artış oranı konusunda tahminler oldukça farklı. Bu farklılığa bir de 1984 yılı için yapılan tahminlerdeki yanılmalar eklendiğinde, 1985 için mutlak rakamlar düzeyinde oldukça farklı sonuçlar ortaya çıkıyor. Nitekim 1984'te ne TÜSİAD'ın tahmini (7.4 milyar dolar) ne de Hükümet'in hedefi olan 7.3 milyar dolar gerçekleşebildi. İlk 11 ayda yapılan toplam ihracat yaklaşık 6.4 milyar dolardı. 1983 Aralık ayının ihracatı ve artış oranındaki azalma trendi dikkate alınırsa, 1984'te ihracatın 7 milyar dolar civarında olacağı kolaylıkla kestirilebilir. TSKB'nin tahmininin daha isabetli olduğu görülüyor (6964 milyon dolar). Bu durumda TÜSİAD'ın 1985 yılı ihracat tahmininin (9785 milyon dolar), hem 1984 tahmini abartmalı hem de 1985 artış oranı gerçekçi olmadığından tamamen hayali olduğunu söyleyebiliriz. Daha az abartmalı olmakla birlikte Hükümet'in hedefleri için de aynı eleştiri yapılabilir. Dolayısıyla TSKB'nin en isabetli tahmini (8 milyar dolar) yaptığı düşünülebilir. Ancak bize göre bu miktarın da iyimserlik dozu biraz yüksek. Neden böyle düşündüğümü kısaca açıklamaya çalışayım.

Türkiye'nin ihracat olanaklarını arz yönünden iki basit göstergeyle soruşturabiliriz. İhracatın, GSMH ile ticarete konu olabilecek tarım ve sanayi kesimi değeri içindeki payı. Bunlardan ilki yüzde 14'e, ikincisi ise yüzde 30'a çıkmış bulunuyor. İhracatın GSMH içindeki payı açısından gelişmekte olan ülkeler için genellikle kabul gören ortalama yüzde 15'tir. Sanayisi, gerek özellikleri gerek deneyimleri bakımından ihracata yönelik sayılamayacak Türkiye bu ortalamaya hemen hemen gelmiş bulunuyor. Türkiye'de ihracatın payının bu ortalamanın önemli ölçüde üstüne çıkması olanaksızdır. 1985'te bu ortalamaya erişileceğini, beklenen büyüme oranının da gerçekleşeceğini varsaysak bile elde edeceğimiz artış oranı yaklaşık yüzde 10 olacaktır.

Konuya ihracatın tarım ve sanayi ürünleri içindeki payı açısından yaklaşıldığında da sonuç pek değişmiyor. İhracata yönelik bir sanayi yapısına sahip olmakla ünlü Güney Kore'de bu pay yüzde 40 civarındadır. İyimser bir tahminle Türkiye'de bu oranın yüzde 32-33'e çıkacağını kabul edersek, 1985 için elde edilecek ihracat artış oranı yüzde 10'nun biraz üzerinde olacaktır. Sırası gelmişken OECD'nin ihracat artışını yüzde 9.5 olarak tahmin ettiğini belirtelim.

Buraya kadar anlattıklarımız konunun arz yönüne ilişkindi. Dış pazarlar açısından 1985, 1984'e göre daha az elverişli bir görünüm içinde. Geçen yılki yüzde 23'lük ihracat artışını esas olarak OECD ülkelerine yönelik ihracatın yüzde 50 oranında artması sayesinde elde edildiğini biliyoruz. 1985'te en büyük ithalatçı ABD'nin büyüme hızında düşme, diğerlerinde ise dikkate değer bir canlanma beklenmediğine göre geçen yılki artışın bu yıl da devam etmesi olanaksız. İhracatımızın yüzde 40'ını çeken Ortadoğu pazarları da iyimserliğe yöneltecek bir manzara göstermiyorlar. Geçen yıl Irak dışında tüm diğer ülkelere yaptığımız ihracat azaldı. Irak'a ise ancak veresiye sattığımız için 1983'e göre 3 kat daha fazla mal ihraç edebildik. Bu yıl veresiye satışların aynı tempoda devam etmesi olanaksızdır. Hatta azalması bile beklenebilir. Öte yandan, petrol fiyatlarında düşme eğilimi devam ettiğinden diğer petrol ihracatçısı ülkelere geçen yıla oranla daha fazla mal satmamız oldukça zor.

Sonuç olarak 1985 yılında ihracatın 7.7-7.8 milyar dolarla sınırlı kalacağı anlaşılıyor: Hükümet'in hedefinin en az 500 milyor dolar altında bir rakam. İhracatta olağanüstü artışlar döneminin bundan böyle kapandığını söyleyebiliriz.

Borçlanmaya devam

İthalata gelince. TÜSİAD dışında (yüzde 15 artış bekliyor), ithalat artış oranı tahminleri yüzde 4 (Hükümet) ile yüzde 6.5 (TSKB ve OECD) arasında değişiyor. Büyüme oranında bir artış beklenmediğine, OECD enflasyonu 1984 düzeyinde kalacağına, petrol fiyatlarında da azalma beklendiğine göre yüzde 6.5'lik bir ithalat artışı makul karşılanmalıdır. İthalatın 1984'de 10.6 milyar dolara ulaştığı kabul edilirse, 1985'te 11.3 milyar civarında gerçekleşmesi beklenmelidir. Dolayısıyla tüm tahminlerin aksine dış ticaret açığının 3.5 milyar dolar, cari işlemler açığının da 2 milyar dolara yaklaşacağını tahmin edebiliriz. Burada ayrıntısına giremeyeceğimiz sermaye hareketlerindeki beklentileri de dikkate alırsak, Türkiye'nin 1985'te dış borç miktarına 1 milyar dolar daha eklemek zorunda kalacağını rahatlıkla öne sürebiliriz.

Sonuç olarak 1985'in 1984'ün vasat bir kopyası olacağı anlaşılıyor. Yavaş büyüme, enflasyonda yetersiz bir iyileşme, ama buna karşılık dış ekonomik denge açısından iyileşme hareketinin duraklaması, 24 Ocak istikrar politikalarının Türkiye'yi ancak yukarıda tanımını yaptığımız düşük bir denge noktasına ulaştırabildiğini gösteriyor. 1985 Özal Hükümeti için gerçekten kritik bir yıl olacak. □

1985'TE EKONOMİ
Hedefler ve Tahminler

Ekonomik Göstergeler \ Kuruluşlar	1984 TÜSİAD** (Tahmin)	1984 TSKB** (Tahmin)	1984 Hükümet (Hedefler)	1984 Gerçekleşme*	1985 Hükümet (Hedefler)	1985 TÜSİAD (Tahmin)	1985 TSKB (Tahmin)
GSMH	% 5.7	% 5.46	% 5.7	% 5.7	% 5.5	% 5.35	% 5.38
Enflasyon (Toptan Eşya)	-% 45	% 42.7	% 25	% 50	% 25	% 33-37	% 40
İthalât	10 000 (milyon $)	9964 (milyon $)	10 250 (milyon $)	10 600 (milyon $)	10 950 (milyon $)	11 850 (milyon $)	10 604 (milyon $)
İhracat	7400 (milyon $)	6964 (milyon $)	7300 (milyon $)	7000 (milyon $)	8300 (milyon $)	9785 (milyon $)	8004 (milyon $)
Dış Ticaret Açığı	-2600 (milyon $)	-3000 (milyon $)	-2950 (milyon $)	-3600 (milyon $)	-2650 (milyon $)	-2065 (milyon $)	-2600 (milyon $)
Cari İşlemler Açığı	—	—	-1675	-2000 (milyon $)	-1150 (milyon $)	—	—
Gelir Bölüşümü	—	—	?	Bozulmaya devam etti	?	Bozulmaya devam edecek	—
İşsizlik	Artmaya devam edecek	—	?	Artmaya devam etti	?	Artmaya devam edecek	—

** Tablo hazırlandığı sırada 1984'e ilişkin rakamlar enflasyon oranı dışında kesinleşmemişti. GSMH büyüme oranı (% 5.7) DİE'nün son tahminidir. Dış ticaret rakamları ise 1984'ün ilk 11 ayındaki gerçekleşmeler ve trend dikkate alınarak yazar tarafından tahmin edilmiştir.*

*** TÜSİAD ve TSKB'nin 1984 tahminleri ilk 9 ayın gerçekleşmesi kullanılarak elde edilmiştir.*

Hans Engelberts: Türkiye'deki iş yasalarına karşıyız

Uluslararası sendikacılık akımının ilk görüldüğü günlerden başlayarak günümüze değin, Uluslararası İşkolu Örgütleri (ITS), sendikaların dünya çapındaki dayanışmalarının vazgeçilmez bir bölümünü oluşturmuşlardır. Uluslararası bir işkolu örgütü, aynı işkolunda ya da aynı sektörde çalışanları örgütleyen sendikaların birleşmeleriyle oluşan uluslararası bir örgüttür. Kamu Görevlileri Uluslararası Örgütü (PSI) de, uluslararası işkolu örgütlerinden biridir. PSI, bölgesel ve yerel kamu kurumlarında, elektrik, su ve gaz üretim ve dağıtım kurumlarında, sağlık ve sosyal hizmetlerde, eğitim, kültür ve eğlence kurumlarında çalışanların örgütlerini kapsar.

Türkiye'de de Genel-İş, Sağlık-İş, Enerji-İş gibi, ilgili kamu kurumlarında çalışanların örgütlenmiş oldukları sendikaların üyesi bulundukları PSI'nin kuruluşu 1907 yılına raslar. Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu (ICFTU) içinde yer alan PSI'nin üyeleri Danimarka, Almanya, Macaristan, Hollanda, İsveç ve İsviçre yerel kamu kurumları hizmetlileri sendikalarıdır. Şu anda çeşitli ülkelerdeki 10 milyon işçiyi temsil eder bir durumda olan PSI, üye sayısı bakımından dünyadaki en büyük üç ITS'den birisidir. PSI'de 12 Eylül'den sonra faaliyetleri durdurulan DİSK Genel Başkanı Abdullah Baştürk 1981'e kadar Yönetim Kurulu üyeliğinde bulundu. 1981'de örgütün Singapur'da yapılan Genel Kurulu'nda tutuklu olduğu için Baştürk'ün üyeliği fiilen düştü. Buna rağmen Genel Kurul Baştürk'e Yönetim Kurulu Onur Üyeliği payesi verdi.

*PSI Genel Sekreteri olan **Hans Engelberts**, 16-19 Ekim 1984 tarihinde PSI'ye üye Türk sendikalarının düzenledikleri bir seminer nedeniyle ülkemize geldi. İzmir Çeşme'de yapılan bu seminer sırasında arkadaşımız Aydın Köymen kendisiyle bir görüşme yaptı.*

***Yeni Gündem**'in tam da o sırada kapatılması nedeniyle, bu görüşmeyi ancak şimdi yayımlayabiliyoruz. Ama bu gecikme sanıyoruz görüşmenin güncelliğini hiçbir şekilde etkilemiyor.*

— İlk sorum, uluslararası planda son yıllarda yaygınlık kazanan ekonomi politikaları üzerine. Acaba uluslararası işçi hareketi, bu politikalardan nasıl ve hangi oranda etkileniyor? Özellikle de kamu sektöründe çalışan işçiler, bu politikalardan nasıl etkileniyor? Çünkü, bu politikalar kamu harcamalarının kısıtlanmasını öngörüyor öncelikle.

— İlkin belirteyim ki bu politikalar dünyanın birçok ülkesinde tehlikeli gelişmelere yol açmaktadır. Zengini daha zengin, yoksulu daha da yoksul yapan bu politikaların uygulayıcıları, işsizliği bir sorun olarak görmemektedirler. Enflasyonla savaşmayı ön plana çıkarıp işsizlik sorununu görmezlikten gelmektedirler. Şöyle bir mantık yürütmektedirler: Birkaç yıl acı çekilebilir, ancak buna dayanılmalıdır, çünkü sonunda herkes daha iyi bir durumda olacaktır. Şimdi Şili örneğine bakalım: Bildiğiniz gibi Şili bu politikaların sonuna kadar uygulanabilmesi ve başarılı olabilmesi açısından son derece önemli bir faktör olan askerî diktatörlük altında bulunmaktaydı. Bu elverişli koşullara rağmen, Friedmancı uygulamanın başlamasından on yıl sonra ülkenin durumuna baktığımızda, tüm ülkenin çalkantılar içinde olduğunu, halkın sokaklara dökülerek Pinochet'ye karşı ayaklandığını görmekteyiz. Bugün IMF ve dolayısıyla da dünya ölçeğinde iş yapan bankerlerin, Latin Amerika ve Afrika'da birçok ülkeye hükmettiklerini görmekteyiz. Bunu nasıl gerçekleştirdikleri kendi yayınlarında açıkça yazılmıştır: Her yerde, her zaman hükümetlerin ilkin kamu harcamalarında, maaşlarda kısıntıya gitmesi önerilmektedir. Bu ise kamu sektöründe örgütlenmiş olan sendikaları doğrudan etkilemektedir. Çünkü hükümetler, kemer sıkma politikası uygularken, sendikaların ücret müzakeresinde bulunabilmesi hemen hemen imkânsızdır. Bunu ABD'de hava kontrolörleri grevinde, Thatcher hükümetinin yaptığı kesintilerin önlenmemesinde, maden işçilerinin süregiden grevinde Thatcher'in taviz vermez tutumunda görebiliriz. Örneğin Hollanda'da hükümet ücretlerde % 3 bir kesinti yapmış ve grev tehdidini de umursamamıştır. ILO, Hollanda hükümetine *"bizim konvansiyonlarımıza uymuyorsunuz"* diye şikâyette bulunmasına rağmen, *"biz bildiğimiz yolda devam edeceğiz"* cevabını almıştır. Belçika ve Almanya'da da bunun örnekleri görülmüştür. Yani bu yaşadığımız olay dünya ölçeğinde gerçekleşmektedir ve bu nedenle de buna karşı ortak bir strateji oluşturma amacıyla toplantılar yapılmış ve ILO aracılığıyla ICFTU ile de ilişkiye geçilmiştir. ILO Genel Direktörü'ne, IMF'nin ILO'nun işlevlerini üstlenmek niyetinde olduğu yolunda çok şiddetli bir şikâyette bulunduk. Ve Genel Direktör'ün ilgililerle ve IMF'nin direktörüyle de ilişkiye geçtiğini bilmekteyiz. Bu politikaların gelişmiş ülkelerde bile sonuç getirmesi mümkün değildir. Örneğin ABD'de Friedmancı politikaların başarılı sonuçlar getirdiği söylenmektedir, ancak bunların Friedman politikası ile ilgisi olmayıp eski, bildiğimiz Keynesci politikaların yeni bir uygulanma biçimidir. Buna rağmen Reagan, her şeyin piyasaya bırakılabileceğini, piyasanın her türlü sorunu çözebileceğini söylemektedir. Bu nedenle biz "Reaganizm"i "yalan ekonomisi" olarak nitelendirdik. Reagan'ın bu politikasının Amerika dışına etkileri çok daha şiddetli olmuş, yüksek faiz politikası yüzünden, birçok ülkede kitleler son derece zor koşullar içine itilmişlerdir. Gelişmekte olan ülkelerde insanlar, Amerika'daki zenginleri daha da zengin yapmak için zor koşullar içine itilmişlerdir.

— ABD'nin arzularıyla IMF'nin tavsiye ettiği politikaların özdeş olduğunu söylüyorsunuz. Peki, ABD dışındaki Batılı ülkeler, örneğin Fransa bu politikalar karşısında hiç direnmiyor mu, bir şeyler yapamıyor mu?

— Pek fazla bir şey yapamıyorlar. Çünkü bugün varolan hükümetler bankaların kontrolü altındadır, banka dünyası iktidarları yönlendirmektedir. Bazı hükümetlerde doğrudan bu banka sisteminin içinden çıkan insanların yer aldığını görmekteyiz. Banka sistemi ile hükümetler arasında bu tür bağlantıların kurulmuş olması da, o ülke insanları açısından hoş olmayan sonuçlar doğurmaktadır. Çünkü bankalar güneş açmışken size bir adet şemsiye vermekte, ama yağmur yağdığı zaman bu şemsiyeyi sizden geri almaktadırlar.

> ***„Sendikalar sadece ücretler ile ilgilenmek için varolan organlar değillerdir. Sendikalar temsil ettikleri kitlelere daha aktif bir katılım sağlamakla da yükümlüdür.„***

Uygulanan politikaların alternatifi var

— Siz ne yapıyorsunuz, nasıl bir mücadele içindesiniz?

— Ne yazık ki, biz kendi üyelerimizi bu tür politikaların alternatifi olduğu yolunda ikna etmekte zorluk çekmekteyiz. Sorun şu: Üyelerimizin büyük bir çoğunluğu bu politikaların sonuçlarından sarsılmışlardır ve bu nedenle çoğu korku içindedir. Biz kamuoyunu iktisadi sorunların temelinde kamu sektörünün yatmadığına ikna etmeliyiz. Çünkü hükümetler propagandalarında bunu sürekli kullanmaktadırlar. Kamu sektörünün etkin çalışmadığı yolundaki tez asılsızdır. Etkin bir propaganda ile kamu sektörünün birinci amacının kâr etmek değil, kamuya hizmet sunmak olduğunu anlatmaktayız. Kamu işletmelerinin sunduğu hizmetlerden herkes yararlanmalıdır, sadece bunların fiyatını ödeyebilenler değil. Bu ilkeye karşı son dönemlerde yapılan saldırıyı afişe etmeliyiz, *"bakın kaç yıllık birikimi ve kazanımları yıkmaktalar"* demeliyiz. Bu nedenle, bugün birçok sendika kamuoyu oluşturma kampanyasına başladılar. Birçok ülkede televizyon şebekeleri ticarileşmiş olduğundan, paralı reklamlar vererek sorunu kendi açılarından ortaya koymaktalar. Avustralya'da, ABD'de, İngiltere'de, Kanada'da bu yönde girişimler var. Biz insanlara politikalarımızın onların hayatları açısından ne anlama geldiğini sürekli anlatmaktayız. Bu çabalarımızı ve ilkelerimizi tüm dünya ölçeğinde yaygınlaştırabilirsek, iyi bir sonuca ulaşabileceğimizi tahmin ediyorum. Ekonomik krizi atlatmanın kolay olmadığını biliyoruz: Örneğin az önce de belirttiğim gibi Fransa değişik bir iktisadi politika denemiş olmasına rağmen, tek başına kaldığı için pek parlak bir sonuç elde edememiştir. Bizim için ABD'de ne olduğu çok önemlidir. Amerikan hükümetinin politikaları değişince Avrupa ülkeleri de bunu izliyor. Bu nedenle, milyonlarca üyesi olan bize bağlı sendikanın Reagan yönetimine karşı verdiği mücadeleyi sonuna kadar desteklemekteyiz. Tabiî kendi ülkemizdeki sağ hükümete karşı verdiğimiz mücadeleyi de aksatmıyoruz.

— Daha insancıl, daha sosyal bir alternatifin varolduğuna inanıyorsunuz. Yeni bir alternatifin geliştirilmesinin acil bir sorun olduğu kanısında mısınız?

— Şüphesiz. Gelişmekte olan ülkelerde neler olduğuna bir bakın. Bu ülkelerde sürekli bir fakirleşme süreci yaşanırken, Afrika'da milyonlarca insan açlıktan ölür-

ken, silahlanma yarışına milyonlarca dolar harcanmaktadır. Latin Amerika'nın karşı karşıya olduğu sorunlara karşı bir çözüm olarak yeni bir tür Marshall Planı uygulanmasını savunanlar var. Şu anlaşılmalıdır ki, gelişmekte olan ülkelerin zenginleşmesi gelişmiş ülkelerin mallarına bir talep kaynağı oluşması demektir. Dolayısıyla yeni bir alternatif aslında gelişmiş ülkelerin de yararınadır.

Sadece yüksek ücret değil

— Bir sendika lideri olarak, işçi hareketinin sorunsalını nasıl tanımlıyorsunuz? İşçilerin refahını artırma dışında, işçi hareketi ne gibi yeni talepler getirmelidir gündeme?

— Programımızı incelerseniz, bizim Almanya'da "birlikte karar verme" diye adlandırdıklarına benzer bir ilkeyi savunduğumuzu görürsünüz. Thatcher'in *"tüm sorunların temelinde sendikaların yüksek ücret düzeyli bir ekonomi yaratmaları yatmaktadır"* biçimindeki propagandasına şiddetle karşı çıkmaktayız. Bu doğru olmadığı gibi, ayrıca da sendikalar sadece ücretler ile ilgilenmek için varolan organlar değillerdir. Sendikalar temsil ettikleri kitlelere daha aktif bir katılım sağlamakla da yükümlüdürler. Biz hiçbir zaman sadece yüksek ücret talep etmekle kalmayıp, kamu işletmelerinin amaçlarının ne olması gerektiği, bunların işletilme biçimlerinin nasıl olması gerektiği, karar alma süreçlerine işçilerin aktif bir biçimde katılması gerektiği gibi konularda da sürekli talepler öne sürmüşüzdür. Bu tür taleplerin kolaylıkla kabul görmesi beklenemez. Demokratik Batı toplumlarında bile banka dünyasındaki çıkar grupları ve çok-uluslu şirketlerin temsilcileri, bu gibi taleplerin gerçekleştirilmesine güçlü bir engel oluşturmaktadırlar.

Sendikalar güç durumda

— Türkiye'deki iş ve sendika hayatına ilişkin yeni yasal çerçeveyi nasıl değerlendiriyorsunuz?

— Yeni çıkarılan iş yasalarına şiddetle karşıyız. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)'ya bu yasaların uluslararası kabül görmüş konvansiyonlara uymadığı yolunda şikâyette bulunduk ve ILO bile bu yeni yasal düzenlemeleri şiddetle eleştirdi. Son günlerde ülkenize yeni bir ILO delegasyonu geldi, bunların da yasal düzenlemeleri, sendikaların haklarına getirilen kısıtlamaları ve

"Dünyanın birçok ülkesinde hükümetler enflasyonla savaşmayı ön plana çıkarıp işsizlik sorununu görmezlikten gelmektedirler. Şöyle bir mantık yürütmektedirler: Birkaç yıl acı çekilebilir, ancak buna dayanılmalıdır, çünkü sonunda herkes iyi durumda olacaktır."

sendika kurma özgürlüğünün son derece kısıtlanmış olmasını yine eleştirmeleri kaçınılmazdır. Türkiye'deki meslekdaşlarımızı yalnız bırakmamalıyız, onlarla sürekli bağlantıda bulunmalıyız, onlara kendi ülkemizde neler olduğunu, sorunlara çözümün ancak uluslararası düzeyde bulunabileceğini anlatmalıyız ve hükümetlerimize, Türkiye'deki durumun değiştirilmesi yönünde çaba sağlamaları için baskı yapmalıyız.

— Türkiye ve Batı'daki yasal çerçeve birbirinden çok farklı. Bu farklılık şüphesiz sendikaların yapısına ve olaylar karşısındaki tutumlarına da yansıyor, yansıyacak. Siz PSI olarak, Türk işçi hareketi ile önceki ve şimdiki dönemlerdeki ilişkilerinizde bir farklılık olduğu kanısında mısınız?

— Biz, bize bağlı olan sendikaların bağımsız, demokratik olması gerektiğini düşünmekteyiz. Geçmişte karşılıklı alışverişte bulunma açısından olumlu deneyimlerimiz olmuştu. Sadece zor durumlar varolduğu zaman gelmiyoruz, ancak zor koşullar varolduğundan şimdi daha da sık gelmeliyiz. Biz sendikal öğütlenmelerde bağımsızlık olmasını ve üyelerin her birinin özgürce kararlara katılabilmesini savunmaktayız. Yardıma ihtiyacı olan her sendikaya bilgilendirme, eğitim programları ve para yardımında bulunacağız. Bu, sadece Türkiye'ye yönelik bir tavır değil. Afrika, Asya ve Latin Amerika'daki sendikalara da bu tür yardımlarda bulunmaktayız. Ancak Türkiye üzerinde yoğunlaşmalıyız, çünkü sendikalar burada çok güç bir durumda.

— Amerikan sendikacılık anlayışı ile sizin sendikacılık anlayışınız arasında ne gibi ayrılıklar var? Özellikle Türkiye ile ilişkiler açısından bir değerlendirme yapar mısınız?

— Bizim sendikamız en ilerici sendikalardan biridir. Amerika'nın dünya ölçeğinde sendikal örgütlenmeler üzerinde tabiî ki etkisi olmaktadır. Çok doğal olarak komünist etkilerin sendikalara bulaşmamasını sağlama yolunda çaba göstermektedirler. Biz ise insanların, sendikaların yönelimlerini kendilerinin tayin edebileceği gerçekçi örgütlenmeler talep etmekteyiz. Bizim kendi örgütlenmemiz içinde Hıristiyan demokratlar, sosyalistler, komünistler yanyana yaşamaktadırlar. Amerikalıların burada neler yaptıklarını fazla bilmiyorum, galiba daha çok seminer örgütlemekteler. Biz ise toplantılar örgütleyip, bize bağlı sendikalara seminerler düzenlemeleri için yardım vermekteyiz. Seminerleri sendikalara *"Bunu yapın, şunu yapın"* diye öğüt vermek için yapmamaktayız. Eskiden bu tür hatalarımız olmuştu, ama artık olmuyor. Fakat son zamanlarda Amerikan cephesinde de olumlu gelişmeler var. AFL-CIO içinde de ilerici bir kesim etkisini yavaş yavaş hissettirmekte. Eskiden, özellikle sıkı bir anti-komünist olan George Meany zamanında, AFL-CIO her şeyi soğuk savaş çerçevesi içinde değerlendirmeye başlamıştı. Böyle bir duruma yeniden dönülmesini istemiyoruz.

— Türk işçi hareketi ile nasıl bir dayanışma içinde olacaksınız önümüzdeki dönemde?

— İşçilerin temsilcileri ile sürekli ilişkide olarak bu yasaların değiştirilmesi çabalarına katkıda bulunacağız. Türkiye'de, uluslararası konvansiyonlara uyan özgür bir işçi hareketinin oluşmasına katkımız olmalı. Şu anda hükümet sendikaları tamamen kontrol altında tutup, bunların nasıl idare edileceğini dikte etmekte. Sendikaların kendi iç işlerinde tamamen özgür olmalarını, örgütsel biçimlerinin nasıl olacağını kendilerinin tayin etmelerini ve hangi ulusal örgütlenmeye dahil olacaklarına kendilerinin karar verebilmelerini savunmaktayız. □

AYDIN KÖYMEN

süreç yayıncılık

YENİ KİTAPLAR YENİ KONULAR...

Hiç düşündünüz mü?

7 NİÇİN ARABESK DEĞİL? — Ertan Eğribel — 200 TL

8 NİÇİN SİYONİZM DEĞİL? — Erdinç Özköylü — Çıkacak

9 NİÇİN MASONLUK DEĞİL? — İlhami Soysal — Çıktı 200 TL

10 NİÇİN VAROLUŞÇULUK DEĞİL? — Afşar Timuçin — Çıkacak

11 NİÇİN UYUŞTURUCU DEĞİL? — Tanzer Okur — Çıkacak

FELSEFE - SANAT DİZİSİ

sözler THE VOICE OF THE MASTER — Halil Cibran — 400 TL.

ey benim güzel sevdalım (şiir) — Afşar Timuçin — 300 TL.

ihanet şiirleri — Aytunç Altındal — 300 TL.

sakın casız (oyun) — Uğur Mumcu — 250 TL.

BUDİZM ve FELSEFE — *Bey Hindt bilimadamının kaleminden Budizm'in felsefi toplumbilimsel estetik yönleri üzerine çözümlemeler* — Çıkacak

BİZANS ve XII. YÜZYIL SANATI — George Duthuit — Çıkacak

CANLI BAYRAKLAR (öykü) — Kerim Korcan — Çıkacak

Piyerloti Cad. 47 - 49 D. 8 Çemberlitaş/İstanbul

FIYATLARA KDV DAHILDIR

Tanışın süreç Yayıncılıkla Bilginize Bilgi Katın...

SÖZLER YAYINEVİ SUNAR

KARARI SİZ VERİN

Bediüzzaman Said Nursi'nin Risale-i Nur Külliyatı adıyla toplanan eserleri hakkında şimdiye kadar çok şey söylendi. Lehte ve aleyhte yayınlar yapıldı. Birbirinden farklı iddialar ortaya atıldı.

Bu eserlerden herhangi birinin kapağını kaldırmamış olanlar dahi bu konuda kitaplar yazdılar!

Bizzat okuyarak karar vermek yerine, elden düşme bilgi ve telkinlere kapılanları bazı ön yargılarla şartlandırmaya çalışıyorlar.

Bazıları kendilerini bu konuda uzman addederek çeşitli dergi ve ansiklopedilerde yanlış ve yanıltıcı malumat dolu maddeleri kaleme aldılar ve almaya devam ediyorlar.

Ama araştıranlar da var. Ön yargıların duvarını aşıp, işin aslını kendi gözleriyle görmek ihtiyacını duyanlar da çıktı.

Ve Risale-i Nur'lar, günümüze kadar, toplumumuzun çeşitli kesimlerinde okunageldi.

İngilizceden Arapçaya, Almancadan Endonezyaya, Fransızcadan Gujarati lisanına kadar dünyanın birçok diline çevrildi.

Batı Almanya'da ve Amerika Birleşik Devletlerinde bu eserler adına enstitüler kuruldu.

Çeşitli Doğu ve Batı ülkelerinin üniversitelerinde bu eserler üzerine tez çalışmaları yapıldı. Önde gelen yayın organlarında incelemeler yayınlandı.

İster benimseyelim, ister benimsemeyelim, itiraf edilmesi gereken bir vakıa var ortada: Risale-i Nur'lar çağımızın, ülkemizin ve hattâ dünyanın bir gerçeği haline geldi.

Bu gerçeğe karşı Türk aydınının tutumu ilgisizlik mi olmalıdır, elden düşme bilgilere esir olmak mı, yoksa gerçeği araştırarak bizzat bulmak mı?

Risale-i Nur'larda, Kur'ân'ın getirdiği Müslümanlığın açıklaması var dır. Bu Humeyni'nin veya Kaddafi'nin Müslümanlığı değildir. Allah'a ve Kur'an'a bütün kalbiyle inanan, medeni, çağdaş, hür düşünceli, hoşgörülü insanların Müslümanlığıdır.

Risale-i Nur'ların politikayla, ideolojiyle, siyasi rejimle bir alışverişi yoktur. Olmadığı da, şimdiye kadar bağımsız Türk mahkemelerince verilmiş yüzlerce beraat kararıyla sâbit hale gelmiştir.

Bunları sizin dikkatinize sunmaktan maksadımız sizi tesir altına almak değildir. Kendi kararınızı bizzat vermenize yardımcı olmaktır. Nasıl bir düşünceye sahip olursanız olun. Neye inanırsanız inanın. İster kabul edin, ister reddedin.

Fakat kararınızı siz verin.

Genel Dağıtım
Yeni Asya Yayınları A.Ş.
Kâzım Gurkan Cad., No. 6,
Cağaloğlu, İstanbul
Tel: 520 70 72 - 528 15 76

SÖZLER YAYINEVİ
Babıali Cad., No. 29/2, Cağaloğlu, İstanbul 52? 76 07
(Cumhuriyet Kitap Kulübü kod no. 106)

Kitaplarımızı Yayınevimizden veya Cumhuriyet Kitap Kulübünden temin edebilirsiniz.

THY korkusu

SADIK ÖZBEN

İnsan kesinlikle güvenemiyor, Türk Hava Yolları'na. Güvensem, bilsem ki her seferinde asgarî bir saat rötarla kaldıracaklar uçağı, ben de havaalanına ona göre gideceğim. Ama ender de olsa, bazen vaktinde kaldıracakları tutuyor; onun için dedikleri saatte gitmek zorunda kalıyorum.

Aslında hiç sevmiyorum uçakla gitmeyi. Bir kere o kadar çok "güvenlik önlemi" var ki, bunların benim için yapıldığına inanmaya başlıyorum ve kendimi suçlu hissediyorum. Bayağı havaya giriyorum ve engel çıkmadan uçağa bindiğimde, "atlattım onları" gibi bir duyguya kapılıyorum, nedense... Ama uçaktan hoşlanmayışımın asıl nedeni bu değil. Ben açık sözlü bir insan olmaya çalıştım hayatım boyunca. Şimdi bir yazar olarak da bunun bir sorumluluk olduğuna inanıyorum. Evet, asıl neden: korkuyorum. Açıklıyorum işte, hiç çekinmeden.

Korkuyorum dediysem, bunu öyle belli ettiğim yok. Benden çok beterlerine de rasladım. Bir seferinde, yanımdaki adam, yüzünden terler sızarak, uçuş boyunca dua etti. Şimdi ben öyle değilim tabiî; ama adamın hali de epeyce moral bozucuydu. Ben dua etmedim ama, "bir varsak da şu adamı seyretmekten kurtulsam" diye içim gitti.

Bakın, korkum "uçak" korkusu değil, "THY" korkusu. Bizde bilirsiniz, radyo bozulur, iki yumrukla tamir ederler. Makineye aşina bir millet değiliz. Opera yaparız, çarşı yaparız, yanar. Oysa uçak bakım ister. Yapılıyor mu, yapılmıyor mu, yumrukla mı yapılıyor, ne bileyim. Yani korkum bundan. Bir seferinde gene uzun uzun beklettikten sonra "Haydi, gelin" dediler. Bir de alana çıktık ki, pervaneli tuhaf bir şey bekliyor bizi. "Daç"mış, cinsi. Hani "en emniyetlisi pervaneliler" denir de, ne bileyim, sahiden öyle mi? Bindik. Önümde İtalyan turistler oturuyor. Uçağın duvarları karton gibi, bir tuhaf. İtalyan kadına da merak oldu herhalde, kurcalamaya başladı. Derken o bölme olduğu gibi yerinden çıktı. Biz de sinirli gözlerle süzüyoruz, ağzımızı açmadan. Ama biri seslendi hostese, "uçak dağılıyor, hostes hanım," dedi. Hostes makinist çağırdı. Üniformalı bir görevliyle tamirci geldi. Tamirci bir türlü çıkan bölmeyi yerine tam oturtamıyor, "Allah belasını versin bu uçakların" diye söyleniyor. Şimdi insanın siniri bozulmaz mı? O üniformalısı, yüksek sesle, "Merak etmeyin, bu uçağın iç aksamıdır. Dış aksamı böyle değil," dedi. Önden bir kadın korku dolu bir sesle, "dışı sağlam mı?" diye sordu. Bu arada yanımdaki adam da tepeden hava veren düğmeyi kurcalıyor. Düğme fırladı gitti. Hay Allah! Canım, ben de biliyorum bunlar uçuşla ilgili değil. Ama uçuşla ilgili olanlar ne durumda? Onu da bilmiyorum ki. Hostes bir kahkahayla kopan şeyi alıp taktı. "İç aksam, değil mi hanımefendi?" dedim ben de. Bir kahkaha daha attı.

Bu hostesler ayrı bir konu. Biz yolcular uçağa binerken, onlar da başlarına şapkalarını, dudaklarına da meslekî tebessümlerini takıp, yerlerini alıyorlar. Soğuk, dışlayıcı bir nezaket. Biliyorum, haklılar; işin öbür yanı da var. Uçağa binen adamların önemli bir oranı hosteslere karşı fazla duyarlı. Sanki havada bir romans falan olacak. Durduk yerde kadını çağırıp, "Kaç metrede uçuyoruz?" diye ahbaplık kurmaya çalışanı bile var. Bizim patron, Behlül bey gibi biri, Allah bilir hostes de tavlamıştır, istediyse eğer. Çünkü o adam her istediğini yapar, her nasılsa. Aklım işyerine gidince tabiî Azmi'yi de düşünüyorum. O öyle uçağa filan binecek olsa, "Bacım, sen kendini metalaştırıyorsun", diyebilir— Behlül beyden farklı hayalleri olmaksızın. Ben bunlardan tamamen farklıyım. Hiç böyle bir şeyi aklıma getirdiğim yok. Yani ben getirmiyorum, çevre zorla düşündürüyor. Bir seferinde kızım Ayşe, ben benzer bir konuyu anlatırken, "Baba, aklına getirmediğin şeyler hakkında ne güzel konuşuyorsun" demişti. Belki biraz dalga geçti benimle ama, olay bu işte: bilinçlilik bulaşıcı, çevre mecbur ediyor.

Derken uçak kalktı. Birazdan sallanmaya başladık. Gittikçe daha kötü sallanıyoruz. İnsan sesleri yavaş yavaş kesildi. Yalnız yanımdaki adam, deli mi ne, kazalardan söz edip duruyor. Hafakanlar basıyor. Adamın boşalıp rahatlama üslûbu da bu galiba. Hostes gelip geçiyor, ona da soramıyorum, kanat mı koptu, kuyruk mu, ne oluyoruz diye. Yani bende erkek şovenliği olmasa da, bir kadının korktuğumu düşünmesini istemem. Arkada iki sarhoş vardı yalnız, onlar dünyadan habersiz kah kah, keh keh konuşuyorlar. Bir ara çok kötü sallanınca, onlar da sustu, sonra biri "pilot abi, bankete indin" diye seslendi. Bu sefer de biz güldük.

Yanımdaki adam benden beklediği ilgiyi göremeyince hostesle sohbete başladı. Tamam işte, "uçağa binmiş Türk erkeği". Benim hiç böyle adetim yoktur. Hostes karşısında yılışık olmayan, ama dostça, anlayışlı fakat ciddî bir tavır almayı tercih ederim. Şimdi gene tam doğru olmadı; yani, kafamda böyle bir hostes takıntısı var da ona göre nasıl davranacağımı önceden düşünerek belirliyor değilim; genel olarak bütün kadınlara, hatta insanlara karşı tavrım bu. Ama şu yılışık uçak komşum kızla konuşup duruyor. Ne umuyor ki? Yolculuk bitecek, daha uçaktan inerken kız onun varlığını unutacak. Yolculuk sahiden kazasız belasız bitse, iyi olacak ayrıca.

Her şeye rağmen geldik Yeşilköy'e. İki saat azaptan sonra. İnerken hostes "geçmiş olsun," dedi. Niye öyle dedi ki? Yani korkmuş filan gibi mi gördü beni acaba?

Not: Bazı okur mektupları aldım ve çok heyecanlandım. Bu arada bir şeyi açıklamam gerekti. Ben unutulur sanmıştım, ilk yazının sonunda tatil anlatacağımı söylemem. Oysa unutulmamış —ve aslında çok sevindim de, unutmayanlar olmasına— demek dikkat etmişler. Ben gerçekten yazacaktım tatili, ama o sıra gazeteci dostum Osman Balcıgil'in St. Antoine röportajı daha taze bir konuyu getirince dayanamadım. Geçen hafta da Ankara'dan uçakla gelince sıcağı sıcağına onu yazayım dedim. Ama bir sonraki sayıya umarım tatili ve tatilde olanları anlatacağım. □

GENÇLİĞE NASİHAT

NUSH İLE USLANMAYANI ETMELİ TEKDİR

Müjde

Beklenen müjde geldi. Etkili ve yaşlı yetkililerin huzurla, iştirakle ve inkişafla yürürlüğe soktukları Gençlik Yılı Kutlama Törenleri tüm yurtta disiplin ve coşku içinde kutlanıyor. Öğrenci gençliğin yuvasını yaparak geleceğe güvenle bakmasını sağlayan YÖK, Gençlik Yılı'nın başlamasından 20 gün geçmesine rağmen, kutlamalarda bir türlü ön plana çıkabilmiş değildi. Bu yüksek kurum, kendisinden beklenen saygınlıkta bir disiplin yönetmeliği hazırlayarak, yılda gerekli mevkiyi bir anda elde etti.

Yeni disiplin yönetmeliğinin en büyük özelliği: Öğrencilik sıfat, şeref ve haysiyetine kesin bir tanım getirerek, yıllar boyu ülkemizde tartışılan uygun öğrenci tipini, bir daha temelleri sarsılmayacak biçimde yeniden inşa etmesidir. Yorumumuza göre yönetmeliğin öğrencilik, sıfat, şeref ve haysiyetini tarif eden maddeleri şöyle:

1 Öğrenci, kişilerle olan ilişkilerinde kaba ve saygısız davranmaz, başkalarını rahatsız edecek biçimde bağırmaz, şarkı söylemez, çalgı çalmaz, gürültü etmez, çevresini temiz tutar.

2 Yükseköğretim kurumu yetkililerince kendisinin katılması uygun görülen toplantı ve törenlere katılır, fakat öğretim elemanlarına veya davetlilere ayrılan yerleri işgal etmez, efendice gider arkalarda bir yerlere oturur.

3 Yükseköğretim kurumu yetkililerince tespit edilen yerler dışında ilan asmaz. Okul içinde veya dışında bildiri dağıtmaz, afiş ve pankart asmaz.

4 Yükseköğretim kurumunun ders seminer, konferans gibi çalışmaların düzenini bozmaz, bu gibi yerlere içkili gelmez ve buralarda çilingir sofrası kurarak alkollü olma haline kalkışmaz.

5 Kumar oynamaz, oynatmaz, uyuşturucu madde kullanmaz, taşımaz, ticaretini yapmaz. Ayrıca hırsızlık da yapmaz.

6 Üniversiteye giderek yükseköğretim kurumlarının sükun, huzur ve çalışma düzenini bozucu davranışlarda bulunmaz.

7 Soru sorarak öğrenme ve öğretme hürriyetini, doğrudan doğruya veya dolaylı olarak kısıtlamaz.

8 Yükseköğretim kurumu idarecileri ile öğretim elemanlarını ve diğer görevlileri tehdit etmez, onların şeref ve haysiyetlerine veya şahıslarına karşı sözlü veya yazılı olarak herhangi bir saldırıda bulunmaz veya hakaret etmez.

9 Tek başına veya toplu olarak yükseköğretim kurumu idarecilerinin şahısları ve kararları aleyhine saldırgan nitelikte konuşmaz, yayınlar yapmaz, bunlar aleyhine öğrencileri kışkırtmaz veya bu gibi fiillere teşebbüs etmez.

10 8. ve 9. maddeler içinde sayılan fiiller yükseköğretim kurumu idarecileri ile öğretim elemanları tarafından öğrencinin kendi şahsına karşı işlenmişse, öğrenci bu fiillere göz yumar.

11 İster siyasal veya ideolojik amaçlı olmasın, isterse olsun, boykot işgal, dersleri engellemek gibi eylemlerin değil tahrik etmek veya katılmak, rüyasında görse suçluluk kompleksine girer.

12 Büyüklerine saygı, küçüklerine sevgi gösterir.

13 Yukarda sayılan öğrencilik sıfat, şeref ve haysiyetine aykırı hareketlerde bulunan öğrencileri gerekli makamlara ihbar eder. □

TEKDİR İLE USLANMAYANIN HAKKI KÖTEKTİR

Mezar soyguncularından cahil züppelere

OSMAN BALCIGİL

Antikacı A.Kurtarıcı'ya ulaşmak hiç de kolay bir iş değil. Rehber bir arkadaşımızın araya soktuğu bir kuyumcunun, günler süren çabası sonunda, küçük bir mücevher tamircisinin dükkânında bir araya gelebiliyoruz nihayet.

Beraberliğimizin ilk on beş dakikasını, dükkân sahibinin ısmarladığı çayları içip birbirimizi tartarak geçiriyoruz.

Sonra konuşma "açılıyor."

"Bizde" diyor Kurtarıcı, "başta antikacılık tanımı yanlış yapılıyor." Türkiye'de pek çok işin yanlış tanımlandığından, ama bunlardan hiçbirinin antikacılık kadar yanlış tanımlanıp, yanlış anlaşılmadığından yakınıyor sonra uzun uzun. "30 sene evvelinin eşyasını satana da antikacı deniliyor, 3000 sene öncesinin eşyasını satana da" diyor ve şöyle sürdürüyor sözünü: "Dağ köylerinde eskiciyle, hurdacıyla, kuyumcuyla antikacıyı, mezar soyguncusuyla antikacıyı karıştırırlar hep. Bu aslında büyük şehirlerde de pek farklı değil."

Eski nasıl el değiştiriyor?

Biraz temkinli olarak, epeydir merak ettiğimiz *eski eşyanın el değiştirmesi* konusunda bilgi istiyoruz bu kez Kurtarıcı'dan.

"Giderek zorlaşmasına rağmen bunun tıkır tıkır çalışan kurulu bir mekanizması var. Köylüler buldukları bir eskiyi birkaç yoldan elden çıkartıyorlar: Ya seyyar, çerçi dediğimiz at, eşek sırtında bir şeyler satıp eski toplayan esnafa satıyorlar buldukları eskileri. Ya da belli bir kültür düzeyini tutturmuş, dünyadan haberdar öğretmenleri, lise, üniversite tahsili yapmış seviyeli yöre esnafını sokuyorlar devreye. Ya çerçiler ya da sözünü ettiğim eşraf, üç-beş şehirdeki borsa niteliği taşıyan daha büyük esnafa malları akıtıyor, onlar da değişik metodlarla -TIR'larla, ya da teknelerle- yurt dışına çıkartıyorlar."

Lafının burasında biraz tedirgin oluyor. Ama, tedirginliğini derhal üzerinden atıyor ve şöyle sürdürüyor inandırıcı bir ses tonuyla sözünü: "Yanlış anlaşılmasın ben burada kimseyi itham etmek istemiyorum. Sözünü ettiğim olaylardan hepimiz haberdarız. Her gün gazetelerin yazdığı şeyler bunlar."

Biraz da *mezar soyguncularından* söz etmesini istiyoruz. "Yani meslek olarak mezar kazmayı seçenlerden mi söz etmemi istiyorsunuz?" diyor.

"Özellikle geri kalmış bölgelerimizde, Güneydoğu Anadolu'da filan, mezar soyguncuğu artık kaçakçılık gibi normal ve yaygın bir iş olarak yapılıyor. Enteresandır, insanlar bunu bir geçim kapısı olarak değerlendiriyorlar. Aslını arayacak olursanız, bu iş mayın tarlasından geçmek kadar da zor değil hani. Birinde kurşunlamayı, öbüründe sadece altı ay hapis yatmayı göze almak gerekiyor." Lafın bu kısmını bir nükteyle bağlıyor: "Biliyorsunuz, mezar soyguncuğu öyle yeni bir olay değil. Yunan mezarlarını Romalılar, Roma mezarlarını Bizanslılar soymuşlar. Onlardan arta kalanlar da bugün soyuluyor."

Silahlar: Kapalıçarşı vitrinlerinden

Alıcı ve satıcı üstüne

Antika eşya meraklılarıyla ilgili olarak da ilginç görüşleri var A. Kurtarıcı'nın. Bir kere çok küçük bir azınlık dışında Türkiye'de antika eşya biriktirenlerin züppelik ettikleri kanaatinde: "Evet züppeliktir bu yaptıkları. Başka da bir şey değildir. Neden mi? Bu işi moda gibi gördükleri için. Meselâ bu yıl çini soba merakı olur, herkes evine bir çini soba alır. Gelecek yıl aşurelik modası çıkar o yıl aşurelik prim yapar. Bir yıl sonra aşurelik tepetaklak olmuştur, onun yerini başka bir şey alır."

Alıcıları çeşitli başlıklar altında topluyor yol arkadaşımız: "Bir kesim; **cahil züppelerdir**. Öteki kesim **cahil akıllılardır**." Cahil akıllılara örnek olarak Sabancı'yı, Demiröreni'i gösteriyor Kurtarıcı ve devam ediyor: "Bunlar da gerçi eski eserden, antika eşyadan, koleksiyondan filan anlamazlar ama, hiç olmazsa anlamadıklarını bilir, yanlarında eksperler çalıştırırlar."

Antikacıların bir alıcının antika işinden anlayıp anlamadığını nasıl keşfettiklerini, almak istediği parçayla ilgili olarak bilgi sahibi olup olmadığını nasıl anladıklarını ise şöyle açıklıyor: "Öncelikle hallerinden, tavırlarından belli oluyor. Ya tam bir tanım vererek ne istediklerini anlatıyorlar. Ya da 'şu tip bir mobilyam var, onun yanına nasıl bir tablo gider, nasıl bir halı almalıyım?' diye soruyorlar. Bunlara bir diyeceğim yok. Ama bir de hiç anlamadığı halde anlıyormuş gibi görünmeye çalışanlar var ki, işte onlar bir felâket oluyorlar. Bunlar esnafın elinden de epey çekiyor. Bilirsiniz 'esnaf-ı biinsaf' diye bir söz vardır. Bu tür alıcılar, ilkin çokça paradan çıkıyorlar, ikincisi 19. yüzyıl mobilyasının altına bir acem halısı, yanına bir Avusturya piyanosu, tavana da alâkasız bir Fransız avizesi sallandırıyorlar. Buyrun cenaze namazına."

Kurtarıcı'yla, kuyumcu arkadaşının ardı ardına ısmarladığı çaylarımızı yudumlamaya devam ederken, söz *antika eşya satıcılarına* geliyor. O, bu konuyla ilgili olarak da epey dertli: "Paranız varsa, paranızın yettiğince, aklınızın yattığınca, kendinize göre antika saydığınız bazı şeyleri alıp satarsınız" diyor ve ekliyor: Cehalet diz boyu. Meselâ Türkiye'de antikacı olmak için belli bir eğitim görmek gerekmiyor. O zaman ne oluyor? Esnaf malı eline alıyor 'Ben böyle aldım bir avuç toprak 100 bin lira da yapsa senin kısmetine, 5.000 lira da yapsa senin kısmetine' deyip 50.000 lira kıymet biçiyor malına. Yahu, bu mal 1.000.000 lira da edebilir 5 kuruş da etmeyebilir. Oysa Batı'da antikacılar her sattıkları mal için referans veriyorlar: 'Şu devre aittir, fiyatı şudur' şeklinde."

...

Ayrılma saati gelince A.Kurtarıcı'ya "Gerekirse seni nasıl buluruz? Dükkânının yeri neresi?" diye soruyoruz. Gülümsüyor, "İsterseniz" diyor, "Beni buradan bulabilirsiniz. Daha doğrusu not bırakın ben sizi arayayım."

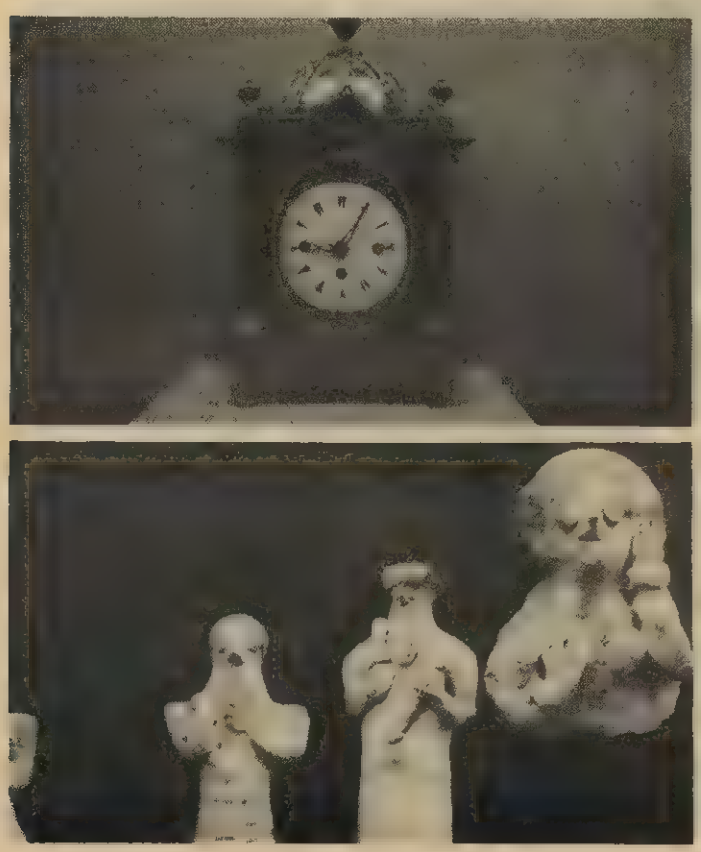

Talandan kurtulanlar. (Saat: Topkapı Sarayı; İdoller ve friz: Arkeoloji Müzesi.)

Zülfü Livaneli: Çıkış yolu çağdaş müziktedir

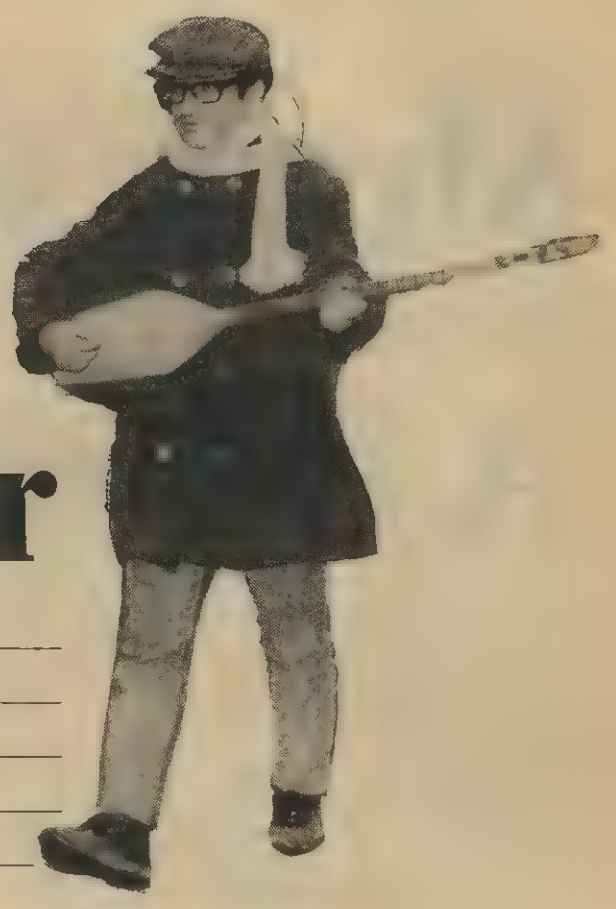

Türkiye'de önceden müzik konusunda hiç konuşulmazdı. Son yıllarda çok konuşuluyor, ama, müzik üretimi çok az. Konuşma çok fazla ama, o da somut örnekler üstüne değil, genellemeler biçiminde.

Hafif müzik üzerine konuşmalarımızda Zülfü Livaneli de değişik bir tarzın temsilcilerinden biri. Bu konuşmada kendisinin de özellikle vurguladığı gibi, "folk" veya "pop" kategorilerine uymayan, "çağdaş müzik" diye adlandırdığı, tanımlanmasında belirli güçlükler olan bir akımın içinde müzik yapıyor. Livaneli'ye göre bu tarz evrensel olabilir, dünyadaki gibi, Türkiye'deki yeni müziğin çıkış yolu olabilir. Ama bu evrenselliğe Paris'e giderek değil, tersine, örneğin Sivas'a giderek ulaşılabilir. Ancak bu, bir zamanların politikleşmiş kültür toplantılarında olduğu gibi, bazı halk şairlerinin mekanik bir biçimde "mezalim" yerine "emperyalizm" demesiyle sağlanacak bir şey de değildir, diyor Zülfü Livaneli.

— Bir konuşmanda, "Halk müziği, sanat müziği vb. arasında aşılmaz engeller var, kendilerini bir yerlerde tanımlamışlar, sınırlarını çizmişler, oysa bir sentez gerekiyor" demiştin. Bu benim de dikkatimi çeken bir olay, çekmemesine imkân yok. Ayrı köklerden doğmuş, başka koşulların ürünü müzikler kendi hayat alanlarını korumuşlar. Ama bu karma nitelik son zamanlarda bir karışıma gidiyor gibi. Ulusal hafif müziğin oluşması bakımından nasıl bir gelişme görüyorsun?

— 1979 yılında **Cumhuriyet**'te bir yazı dizisi hazırlamıştım. Orda bu müzik türleri arasındaki sınırlamaların yanlış olduğunu vurgulamıştım. Arabeskin de bu gerekli sentezi el yordamıyla yapan bir tür olduğunu ve aslında gerekli bir çıkış olduğunu müzikal ve kültürel açıdan savunmuştum. O günden bugüne arabeski hiçbir zaman suçlamadım. Suçlamamak demek, benimsemek anlamına gelmiyor. Tanımlar bizi biraz yanıltmaya başlıyor çünkü, sözkonusu olan müzik. Müzik teorisinde Adorno veya Kurt Weil önemli şeyler söylüyorlar ama bunlar uygulamaya yönelik, uygulama ile anlam kazanan şeyler. Türkiye'de önceden müzik konusunda hiç konuşulmazdı. Son yıllarda çok konuşuluyor, ama müzik üretimi çok az. Konuşma çok fazla ama, o da somut örnekler üstüne değil, genellemeler biçiminde.

Benim görebildiğim kadarıyla müzikte dört-beş yıl öncesinde daha özgün yaratılar vardı. Şimdiyse bir arabesk tartışması başladı ki tartışma arabesk müziğin boyutlarını çok aştı. Şöyle bir örnek vereyim: Çalışma yaptığım ülkelerin çoğunda müzikle ilgilendim, mesela Yunanistan'da müzik dediğimizde Theodorakis akla gelir, ama Yunanistan'da arabesk türü çok yaygın, belki bizden de yaygın. Mesela, Bairos diye bir şarkıcıyı biz bilmeyiz ama, plakları çok fazla satılır. Fakat Yunan müziği dendiği zaman dünyada tanınan o değildir. Üç yıldır Fransa'da oturuyordum. Bizim Fransız şansonu diye bildiğimiz, Fransız kültürünü temsil etme niteliği yüklediğimiz şarkıcıları Fransız Televizyonu'nda bir veya iki kere seyredebildim. Oysa haftada en az beş kez Eddie Michell var. Fakat bu durum Eddie Michell'in Fransız müziğini temsil etmesi anlamına gelmiyor. Bizde ise TRT çok buyurgan, yasaklamacı bir kuruluş olduğu için müzik zevkinin çok dışına çıktı. Radyo, televizyon popüler olanı verir, oysa Türkiye'de bunun tam tersi.

"Son yıllardaki gelişmeler evrensel ölçülerin dışına düşürmeye başladı Türk aydınını... Türkiye, sınırlarını iyice kapattı ve bu sınırlar içinde yerel değerler ve yerel hiyerarşiler kuruldu. Türk aydının Türkiye ve dünya için ayrı standartları oluştu."

Arabesk tartışmaları

Türkiye'deki arabesk tartışmaları bir noktaya kadar yararlıydı. Çünkü olup bitene yabancı kalmama, elitist bir anlayışa bürünmeme her şeyle ilgilenme anlamını vurguladı. Sonradan bizim kendi konumumuzla ilgili bir soruya dönüştü, yani arabesk meselesiyle Türk aydınının konumu tartışılmaya başlandı. Yaygın biçimde bunu tartışan kuşak 1970 ve 1980'lerde belli dönemlerden geçmiş. 60 sonrası kuşağı olarak bakarsak bu kuşak bütün badirelerden, yani, ekonomik, politik, sosyal, aile içi sarsıntılardan geçmiş kuşağın 40'ları veya 40 yaş üstü dönemine rastlıyor. Bu dönemde bizim aydınımızda ülkedeki geçerli unsurlarla şu veya bu şekilde bir bütünleşme eğilimi belirdi. Çünkü, yorgun bir aydın var. Bunun biçimleri de reklam şirketleri vb popüler dünyayı belirleyen yapılarla yakınlaşma, toplumsal değerlere bir ucundan katılma oldu. Bu, toplumuyla bütünleşmekti. Bunu hiçbir zaman "ben vazgeçiyorum" şeklinde yapmadı, vazgeçmedi de. Böylece iki tür anlayış gelişti: Bir yandan fazlasıyla sofistike bir zevke sahipken, bir yandan da daha vülger olanı halkıyla bütünleşme adına gündemine soktu. Yani Mahler ile Ferdi Tayfur dinlemeye başladı. Aynı tavrı müzikten edebiyata taşıdığımız zaman Kemalettin Tuğcu meselesi çıkar. Kemalettin Tuğcu edebiyatımızın Orhan Gencebay'ıdır diyelim. Herhalde Kemalettin Tuğcu ile Bilge Karasu'nun satışı yanyana bile konamaz ama, aydınımız edebiyatta Bilge Karasu'yu incelemiştir, müzikte ise Kemalettin Tuğcu meselesini ön plana çıkarmaktadır; bu bir sentez değildir bence. Benim söylemek istediğim sentez, yaratıdaki sentezdi. Düşüncedeki, "sen-tez, ben-tez" biçimine büründü. Türk aydınının evrensel değerleri benimsediğini biliyoruz. Son yıllardaki gelişmeler evrensel ölçülerin dışına düşürmeye başladı Türk aydınını... Türkiye, sınırlarını iyice kapattı ve bu sınırlar içinde yerel değerler ve yerel hiyerarşi kuruldu. Türk aydının Türkiye ve dünya için ayrı standartları oluştu.

— Buna tam katılmıyorum. Bir kere dediğin ilgi eğiliminde, sosyolojik boyutu inceleme isteği var. Kültürel/sanatsal değerlendirmeden önce, sosyolojik olanı inceleme. Çünkü geleneksel Türk aydını kitle eğilimlerinden habersiz olmuştur hep. Yunanistan'da arabesk var, her yerde bayağılık var; ama boyutları Türkiye'deki gibi değil.

— Onu şöyle nitelemek isterim. Müzik meselesini yaşamımızı oluşturan başka birimlerden ayırmak istemiyorum. Bizdeki Kapalıçarşı mobilya zevkiyle arabesk eş-

tir. Süslemecedir ve bezemecedir. Biz bunları içinden soyutlayıp sadece müzikteki eğilimi alıyoruz, oysa arabesk bir tavır olarak geldi. Bu tavır giyimiyle, davranış biçimiyle her şeyiyle birlikte geldi. Mesela giyside de: Parlak giysi, göbeğe kadar açık ipek gömlek ve altın madalyon. Bu da halkımızın çok önemli yönlerinin göstergesi değil herhalde. Giyimde bu üslûbu savunmuyoruz, edebiyatta da savunmuyoruz, resimde de gözlerinden yaşlar damlayan çocuk resmi insanımızı yerli Abidin Dino'dan daha çok etkiliyordur ama Türk resminde Abidin Dino, Avni Arbaş vardır. Bu arabesk tartışmalarının çok gündeme geldiği son beş-altı yıldır Ruhi Su'nun Türk müziğindeki yeri konusunda hiçbir inceleme okumadım. Oysa elli yıl sonra yazılacak olay odur bence, yani ülkenin geçmişinden geleceğine uzanan çizgide yol alan insanlardır.

— Bir de ben, geçiciliğini vurguladığım "hafif müzik" türünden söz ediyorum. Burada geçicilik var, ama hafif müzik kendisi sürüyor. Bu anlamda bir gösterge, senin verdiğin örnekler, kalıcı sanatla ilgili.

— Bak bu önemli, ben de buraya gelmek istiyordum; çünkü hafif müzikte olmayan, ama öbür türlerin de dışında kalan bir tür var. Klasik müzik değil, halk müziği hiç değil, hafif müzik değil. Örneğin Bob Dylan'a ne diyeceğiz? Hatta Beatles'ı hafif müzik olarak alamayız, çünkü Bernstein'ın söylediği gibi 20. yüzyılda Bach yaşasaydı, böyle müzik yapardı.

— Şehirli aydın müziği mi acaba?

— Tam aydın da denemez, halkla bağı var, aydın olmayan halk da dinliyor. Aydın müziğine örnek Leo Ferre'dir. Bunu şu bakımdan önemsiyorum. Bu tarzın ayrı bir dinleyicisi var Batı'da. Çok sayıda ayrı plak şirketleri var. Radyo televizyon istasyonlarında bu tarz eğilimli prodüktörler, programlar var; dergileri, dünyanın en büyük yayın organlarında yorumcuları var. Türkiye gibi ülkelerin Batı ile ilişkisi dendiği zaman aslında şansı buradadır, ama o görmezlikten geliniyor. Bu sefer genel olarak ele alıyorum, Türk aydını olarak değil. Türkiye Batı dendiği zaman genellikle Lafayette mağazalarını, Batı müziği dendiği zaman "Jackson otuz milyon satmış"ı anladığı için, orayı hedefliyor. Orayı hedeflemesi Batı görünümlü şarkıcılarımızı çıkardı, zannedildi ki biz o müziği oralarda icra edebiliriz. Türkiye'nin böyle bir şansı olmadı, olmayacak.

Dünyada neyse bizde de o

Bunun karşısına çıkan görüş, klasik Türk müzikçilerinin ya da halk müzikçilerinin tezi. Biz o kadar gelişmiş müziğe sahibiz ki, bu yüzdeyüz Türk müziğini bozmadan dünyaya dinletmeliyiz. Klasik Türk müzikçisi bütün bir ömür boyu Türk müziğindeki makamların Batı'daki gamlardan daha fazla olduğunu ispatlamaya çalışıyor. Bu türlerin hepsine saygım var. Hiçbiri bozulsun demiyorum. Ben Türk Halk Müziği'nin çoksesli hale getirilmesi gibi bir şeyden de yana değilim ve yapılanları beğenmiyorum. Bunlar kendi bütünlükleri içinde güzel olan ürünler. Yapılması gereken yeni yaratı. Yeni yaratı da besteden geçer. Bartok'un da yöntemi buydu. Bartok'un Türk konservatuvarında kabul edilmeyişi bizim felaket başlangıcımız.

Şimdi hafif müzik adı altında kabul edemeyeceğimiz bir müzik türü var dünyada. Bu Türkiye'de de var. Buna Türkiye'de aydın müziği diyemeyiz artık, çünkü bizim sözünü ettiğimiz tipten üç-beş kişi varsa, TRT ve bütün yayın organlarının engellemelerine rağmen halkla ilişkilerini kuruyorlar, kendi grupları, kendi dinleyicileri var, yeni dünyada ne oluyorsa, bizde de o oluyor.

Ben buna çağdaş müzik demek istiyorum. Bunun şiirle bütünleşmesi lazım, yani manzume türündeki şarkı sözünden şiire geçmek zorunda ve bunları pop olma jesti dışında belirlemek zorunda.

Batı'nın baladları

— Bugün Batı'ya, Amerika'ya bakıldığı zaman bugünkü pop müziğinde folkun epeyce bir etkisi var. Orada nasılsa folktan popa oldukça arızasız bir biçimde geçilebilmiş. Ne o reddedilmiş, ne de olduğu gibi yeniden üretilmiş. Bizim Batılılaşma öncesi Osmanlı'dan kalma müzik türlerinde bunu yapmak oldukça güç görünüyor.

— Çok ilginç bir şey söyledin. Bazen yaşanarak elde edilen birikimler düşünceye öncülük edebiliyor. Bunu burada anlatmak istiyorum: Cumhuriyet öncesi bizim müzik birikimimizin evrensel müzikle bağdaşıp bağdaşamayacağı konusu... Plaklarımın yayınlandığı, konser verdiğim ülke, yani en çok yoğunlaştığım ülke sayısı beş-altı. Bu altı ülke değişik zevklere sahip ama, benim bazı parçalarım Türkiye'de, Yunanistan'da, Fransa'da, İsveç'de, Finlandiya'da, Almanya'da en çok beğenildi; onlar da *Leylim Ley*, *Karlı Kayın Ormanı*, *Merhaba* ve birkaç tanesi daha. Şimdi neden bu kadar değişik insanlar aynı parçalarda birleşiyor? Sonunda şöyle bir noktaya geldim, bu parçaların hepsi bestedir, yani yeni yaratıdır ama, duygu olarak temelinde Anadolu aşık müziğinin izlerini taşır. Anadolu aşık müziği dendiği zaman onu halk müziğinden ayırıyorum. Belli yörede oluşmuş, sazın bağlama düzeninde üç telde çalındığı bir stil bu. Bu temel olarak penfatoniktir. Pentatonik müzik dünyadaki bütün insanlar için geçerli olabilecek bir balad formunun temelini oluşturuyor. Pink Floyd'un *The Wall* düzenlemesine bir semah ekleyin, kimse aynı parça olmadığını anlamaz. Demek ki bizim elimizde öyle bir gelenek var ki kendi yapımıza ters düşmeden şu anda dünyanın en uç noktasındaki, en ileri müziğine gidebiliriz. Taklit olmadan, buradan götürdüğümüz şeyle. Bu çok önemli nokta gözardı ediliyor. Batı'daki baladlar bizim baladlarımıza çok benziyor. Ama Batı'da balad yapı durmadan göğe tırmanmaya çalışıyor, yani hep yükseliyor ve ara platformlar koymaya çalışıyor. Bizdeki baladlar yapı olarak Batı'daki gibi A-B-A formunu kullanmıyor; karşı konulmaz bir yükselme isteği tiz notalara çıkıyor, yani uçma isteği; fakat sonunda o en üst noktadan çok süratli ve karşı konulmaz biçimde toprağa doğru dönüş başlıyor ve karar sesinde bitiyor. Belki de tarihimizden geliyor. Çünkü, tarihimizde de yükselmeler var, karşıkonulmaz düşüşler var. İnsanımızın tekil yapısında da bu var, toprakla olan ilişkisinde toprağa dönüş. Mesela deniz kıyısı müzikleri böyle değil. Bunun yanı sıra saza da önem veriyorum. Belki her duygumuzu sazla dile getiremeyiz, ama bir renk olarak önemsiyorum: melodinin üç telde tamamlandığı, beşli akorlarla ilerleyen bir alet. Orff'un Viyana'da çalınan *Carmina Burana*'sında saz kullanılıyor, bizdekinde kullanılmıyor. Bu da böyle bir tuhaflık.

"Pink Floyd'un The Wall düzenlemelerine bir semah ekleyin, kimse aynı parça olmadığını anlamaz. Demek ki bizim elimizde öyle bir gelenek var ki kendi yapımıza ters düşmeden şu anda dünyanın en uç noktasındaki, en ileri müziğe gidebiliriz."

— Bunu bir komplekse mi bağlıyorsun?

— Çok karışık. Kendi dışında gördüğünü toptan reddetmek. Bu tutuma çok raslıyorum. Kesin taraf olunuyor. Filanın bestesi şöyledir, sesi böyledir, ben beğenirim, ben beğenmiyorum değil, ya reddetme ya da toptan benimseme. Bunlar aslında çok sert ve hoyrat tartışmalar.

— Ee, bizde tartışma böyle bilinir. Adı üzerinde anlaşamadığımız bir müzik türünün gelişmesini öneriyorsun. Bir düzeyde geleneğinden beslenen, ama çağdaş dünya müziğine de açık, daha çok söyleyenin kimliğini taşıyan bir müzik.

— Evet, bir şair düşünelim. Halk şiirini seviyor, ama öyle yazmak istemiyor. Divan şiirini seviyor, ama oturup kaside de yazamaz. Batı şiirini seviyor, ama onu da kopya etmek istemiyor. İşte zaten Türkiye de böyle, bu adamın durumunda. Yalnız, bu dediğimin müzikte bir adı yok. Müzik eleştirisi de dünyada olan bu alanı tanıtmıyor, göstermiyor. Oysa çıkış bu alanda. İnanıyorum ki birkaç yıl sonra ben, Gencebay, Nükhet Duru bu alan içinde bir şeyler söyleyeceğiz: kişi olarak ayrı çeşnilerimiz olabilir, ama böyle ortak bir alana doğru gideceğiz. □

MURAT BELGE

1935'ten 1985'e "Resmî" Dil

Dil öyle bir alandır ki, ona siyasal güç ve yasal yetkiyle değil edebi yetkinlik ve bilimsel yetkeyle katkıda bulunulabilir...

TAHA PARLA

"Türk dilinin ulusal, tükel bir dil haline gelmesi hakkındaki ciddiğ çalışmalara devam olunacaktır."

*-Md. 41/G**

"Parti radyoyu ulusun kültür ve siyasal eğitimi için en değerli araçlardan sayar. Kuvvetli verici istasyonlar kuracağız. Almaçların kolay ve ucuz elde edilmesine çalışacağız."

*-Md. 51**

Dili toplum yapar ve kullanır; dilbilimciler tutarlılık kazandırır; edebiyatçılar ve düşünürler zenginleştirir; yenilikleri yine toplum benimser ve yaşatır. Dil öyle bir alandır ki, ona siyasal güç ve yasal yetkiyle değil edebi yetkinlik ve bilimsel yetkeyle katkıda bulunulabilir.

Ayrıca, dilin gelişimi, ister evrimsel süreklilik ister diyalektik süreç anlayışıyla bakılsın, bir zaman ve aşamalar sorunudur; resmî iradelerle durdurulup sıfırdan başlatılamaz. İşe ne zaman resmiyet ve devlet karışmışsa aşırı ya da geriletici sonuçlar ortaya çıkmış ve dilin sağlıklı gidişi bozulmuştur.

Dil ve devlet

TRT'nin son yasak sözcükler listesi kendi içinde tutarsızdır; öteki devlet dairelerinin, belgelerinin ve sözcülerinin uygulamalarıyla bile uyumlu değildir; dilin yüzyıllık akış yönüne terstir; arılaşma süreci iyi kötü bitmiş ve artık zenginleşmeyi ve daha yüksek bir tutarlılık kazanmayı bekleyen Türkçe'yi bir kez daha kekeletebilecek bir geri gidiştir. Ama dile ilk ve tek resmî müdahale örneği değildir. İçerik açısından da, yöntem bakımından da.

Burada yakın tarihten bir başka örneği, Şemsettin Sami'lerle başlayıp Genç Kalemler'le süren özleştirme ve arılaştırma akımının, Ziya Gökalp'in "tahmil" (yükleme, zorlama) olmaz "teklif" edilir (önerilir) diyerek aşırılıklara karşı uyarıda bulunmasına karşın, Güneş-Dil Teorisi'nin ve Tarih Tezleri'nin de etkisiyle 1930'larda bir parti-devlet politikası olarak vardırıldığı noktayı dikkate getirmek istiyoruz. Bu sayfalarda 1935 CHP Programı'ndan (ki tek-parti rejimi olduğu için aynı zamanda devlet politikasıdır) yorumsuz yaptığımız alıntılar ve aynen yayımladığımız sözlük kendi başına ilginç olmakla kalmayıp, "resmî" dil sorununa tarihsel perspektif de kazandırabilecek niteliktedir.

Dil ve ideoloji

Kullanılan dilin gizil ya da açık bir ideolojisi/politikası yok mu? Elbette var. Ulusal birliklerin kuruluşundan kültürel bağımsızlığın kazanılışına, tutucu ve ilerici kabul edilmiş siyasal tutumları temsil edişinden egemen ideolojinin pekiştirilmesi ya da sergilenmesine hizmet edişine kadar dil, ideoloji ve politikanın bir aracı, desteği, göstergesi olagelmiş. Ama dil, ideoloji-politika düzleminde hep ikincil bir öge; amaç ya da en önemli unsurlardan biri değil; tek başına ilericiliğin-gericiliğin, solculuğun-sağcılığın ölçütü ya da kanıtı hiç değil, çünkü düşünceyi taşıyan bir kap son çözümlemede. Bu hatırda tutulursa, ideolojik ve politik enerjiler dil için tüketilmez ve ağırlık ideoloji-politika düzlemindeki çok daha önemli eksenlerden kaydırılmaz.

Hangi "dil yaklaşımı"nın, hatta bir siyasal partinin (hükümetin ya da devletin değil) "dil politikası"nın daha erdemli olduğu elbette tartışılır bir konudur; sorun yöntem olarak tekelci ve yasaklayıcı bir **resmî** dil politikasının ve listeciliğin seçilmesindedir. Yukarıda sözünü ettiğimiz yetkinlik ve yetke konusunda TRT kendini kanıtlamış değildir ama, dil konusunda şu kadarını yapabilir, hatta yapması gerekirdi: Doğru ve güzel Türkçe konusunda örnek alınacak bir yaklaşım ve ölçü oluşturmaya çalışmak. Ama o kadar. Yoksa, kimilerinin son olayda yaptığı gibi, TRT'nin "yetkisini aştığı"nı söylemek de, bu konuda başka bir resmî kurumun yetkili olabileceğini kabul etmek demektir. (Anlayışa bağlı olarak Kemalist CHP'nin bir organı olarak kurulan ve işleyen Türk Dil Kurumu ya da Kemalist 12 Eylül rejiminin kurduğu ve denetlediği Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu gibi.)

Amaç ve araç

Soruna yalnızca "listeler"in **içeriği** ve amaçları, sonuçları, etkileri düzeyinde ve salt pragmatik açıdan bakılmamalı; tartışma **biçimi,** yöntemi ve amaca ulaşmak için kullanılan araçlar düzeyinde de bakılmalıdır. Çünkü bu düzeyde de ilkeler söz konusudur; ilkesiz hareket edilirse hem amacın özü zedelenebilir, hem de farklı liste sahipleri resmî "listecilik" düzeyinde aynılaşabilirler.

Bu tutumun siyasette yöntem konusunda da bir sürü analogu var: senin merkeziyetçiliğin kötü, benim merkeziyetçiliğim iyi, senin otoriterliğin kötü, benim otoriterliğim iyi, senin parlamento-dışı müdahalelerin kötü, benim parlamento-dışı müdahalelerim iyi. İki tarafın da amacı "demokrasi", ama birinin amacı "daha demokratik" olduğu için aynı aracı kullanmakta sakınca görülmeyegelmiştir. Amaç düzeyinde çatışır **görünen** iki taraf, araç düzeyinde benzeşir.

Ayrım yalnızca amaç/içerik/öz ile araç/biçim/yöntem arasında da değil. İlk kümenin kendi içinde de düzey farklılıkları var. Düşünceyi dile indirgemezsek bir şey daha ortaya çıkabilir. Türkiye'de genellikle "senin dilin milliyetçi, benim dilim ulusçu; yani senin milliyetçiliğin gerçek ulusçuluk değil" ya da "benim dayanışmacı"lığım senin "tesanütçü"lüğünden daha "halkçı" (ve bunların tam karşıtları) düzeyinde tartışılagelmiştir. Başka bir deyişle, daha basit bir ideolojik düzeyde çatışan iki tarafın bir üst ideolojik ve kavramsal düzeydeki amaçları aynıdır: İkisi de milliyetçidir. (Örnekleri artırırsak, iki taraf da bürokratik-otoriterdir, sınıflar-üstücü organik devletçidir vb.) "Klas ergesi" (Bak. "Halkçılık" alıntısı) de dese, diyelim ki, "sınıf maksadı" da dese.

Sorunlara birden fazla düzeyde bakılırsa, belli bir düzeydeki farklılıkların ötesinde, başka düzeylerdeki benzerlikler ve üst düzeylerdeki benzerlik ve tarihsel süreklilikler de görülebilir. □

** 1935 CHP Programı (4. Buyük Kurultay)*

Bir "Liste" de 1930'lardan

"Program* içindeki kelimelerden bir kısmının Osmanlıca karşılıkları"

TÜRKÇE	OSMANLICA
Akım	*Cereyan*
Aktı	*Ücret*
Alan	*Meydan, saha*
Almaç	*Ahize*
Amaçlamak	*İstihdaf etmek*
Ar	*Güzel sanatlar*
Araç	*Vasıta*
Arıtım	*Islah, tasfiye*
Arsıulusal	*Beynelmilel*
Asığ	*Menfaat*
Aşama	*Mertebe*
Atağlık	*Vesayet*
Ayra	*İstisna*
Ayral	*Müstesna*
Bağınsız	*Müstakil (kayıtsız)*
Barıma	*Himaye*
Başarı	*Muvaffakıyet*
Baysallık	*Huzur ve sükûn*
Belitmek	*Tayin etmek (Déterminer)*
Bildirik	*Tebliğ*
Biteviyelik	*Yeknasaklık*
Bölge	*Mıntaka*
Buclanmak	*Tahdid edilmek (limiter)*
Çağdaş	*Muasır*
Çeven	*Muhit*
Çıkat	*İhracat*
Dayanışma	*Tesanüt*
Değet	*Temas*
Denge	*Muvazene*
Derecel	*Tedricî*
Devrim	*İnkılâp*
Durum	*Vaziyet*
Düzenlemek	*Tanzim etmek*
Egemen	*Hâkim (Souveraine)*
Egemenlik	*Hâkimiyet*
Eğitim	*Terbiye*
Endüstri	*Sanayi*
Endüstriel	*Sanayi erbabı*
Erge	*Maksad*
Erkin	*Müstakil*
Ertik	*Meslek*
Eşitlik	*Müsavat*
Etki	*Tesir*
Etkin	*Müessir*
Evrimsel	*Tekâmülî*
Evin	*Cevher*
Ferdiğ	*Ferdî*
Finansal	*Malî*
Gelişim	*İnkişaf*
Genel	*Umumî*
Genlik	*Refah*
Girişim	*Teşebbüs*
Girişit	*Teşebbüsat*
Gürelme	*Feyizlenme*
Güven	*İtimad*
Hakyeri	*Mahkeme*
Ira	*Seciye*
İl	*Vilâyet*
İlçe	*Kaza*
İlgi	*Alâka, münasebet*
İnancalı	*Teminatlı*
İrde	*İrade*
İşyar	*Memur*
İzdeş	*Mensub, müntesib*
İçtem	*Samimî*
Kamuğası	*Menfaati umumiye*
Kamusal	*Umumî (Publique)*
Kamutay	*B.M. Meclisi*
Kanığ	*Kanî*
Kapasite	*Kabiliyet*
Kapital	*Sermaye*
Kapsamak	*Şamil olmak*
Kapsık	*Mahbus*
Karşıt	*Zıd*
Kazı	*Hafriyat*
Kent	*Kasaba*
Kınav	*Faaliyet*
Kip	*Tip*
Kipleştirmek	*Tipleştirmek*
Klas	*Sınıf (zümre)*
Konu	*Mevzu*
Kotarmak	*Halletmek*
Kuram	*Bünye, bünyan (Structure)*
Kurum	*Müessese*
Kutsal	*Mukaddes*
Nomal	*Tabiî*
Onaylamak	*Tasvib etmek*
Oranlamak	*Tahmin etmek*
Orun	*Makam*
Orunlamak (atamak)	*Tayin etmek*
Otru	*Mesken*
Ödel	*Va'de*
Ödem	*Tazmin*
Ödev	*Vazife*
Öğretim	*Tedris*
Öğrenim	*Tahsil*
Önem	*Ehemmiyet*
Önemek	*Ehemmiyet vermek*
Önvermek	*Teşvik etmek*
Örgen	*Organ*
Örgüt	*Taazzî, teşkilât*
Örü	*Şebeke*
Özel	*Hususî*
Özen	*İtina*
Özgenlik	*Hürriyet*
Özgü	*Mahsus*
Özgür	*Serbest*
Özgür-bölge	*Serbest mıntaka*
Özürüt	*Hasılatı safiye*
Özveri	*Fedakârlık*
Pekiştirmek	*Takviye etmek*
Sağlamak	*Temin etmek*
Salnak	*Matrah*
Saltık	*Mutlak*
Saptamak	*Tespit etmek*
Savga	*Müdafaa*
Seçmen	*Müntehip*
Sevgenlik	*Şefkat*
Sonuç	*Netice*
Sosyal	*İçtimaî*
Şarlık	*Belediye*
Taplama	*Tatbik*
Taplamak	*Tatbik etmek*
Tarım	*Ziraat*
Tasar	*Tasavvur*
Taşıncılık	*Nakliyecilik*
Taşıtsız mallar	*Emvali gayri menkule*
Tecim	*Ticaret*
Tecimel	*Ticarî*
Tecimer	*Tacır*
Tekit	*İnhisar*
Törütgen yetki	*Salâhiyeti teşriiye*
Törütüm	*Teşri*
Tutak	*Mevkuf*
Tükel	*Mükemmel, tam*
Tüzel	*Adlî*
Tüzük	*Nizamname*
Ulus	*Millet*
Urasa	*Hurafe*
Uyum	*Ahenk*
Üretim	*İstihsal*
Ürem	*Faiz*
Üretmen	*Müstahsil*
Ürün	*Mahsul*
Üsnomal	*Fevkalâde*
Yalın	*Vazıh ve parlak*
Yaraç	*Alet*
Yargıçlık	*Hakemlik*
Yasav	*İnzıbat*
Yayın	*Neşriyat*
Yeğritim	*Islah*
Yetki	*Salâhiyet*
Yoğaltman	*Müstehlik*
Yönetge	*İdare (İnhisar idaresi)*
Yönetim	*İdare (Devlet idaresi)*
Yüküm	*Mükellefiyet, mecburiyet*
Yüret	*İcra (Adliye ıstılahı)*
Yürütken yetki	*Salâhiyeti icraiye*
Yürütüm	*İcra, İcra kuvveti*
Zanaat	*Hirfet (Métier)*
Zorağ	*Zaruret*

1930'lardan Metin Örnekleri

"Devletin esas kuramı" (Md. 3)

Türkiye; ulusçu, halkçı, devletçi, lâyık ve devrimci bir cumuriyettir.

Türk ulusunun yönetim şekli, (Kuvvet birdir) esasına dayalıdır. Egemenlik birdir; ve bağsız, şartsız ulusundur. Egemenlik hakkını, ulus adına Kamutay kullanır. Törütgen ve yürütken yetkiler Kamutayda toplanır. Kamutay törütüm yetkisini, doğrudan doğruya kendi kullanır. Yürütüm yetkisini kendi arasından seçtiği Cumur Başkanı ile, onun orunlayacağı hükûmete bırakır. Türkiyede hakyerleri bağınsızdır.

Parti, devlet şekillerinin en doğrusu bu olduğuna kanığdır.

"Seçim" (Md. 4/C)

Saylav seçim kanunu yenilenecektir. Yurdumuzun genel şartlarına göre, vatandaşı, yakından tanımakta olduğu ve inandığı şahısları ikinci seçmen olarak ayırmakta özgür bırakmağı ve saylav seçimini bu yönden yapmağı demokrasi gereğine en uygun buluruz.

"Cumhuriyetçilik" (Md. 5/A)

Parti, ulus egemenliği ülküsünü en iyi ve en sağlam surette imsileyen ve taplayan devlet şeklinin Cumuriyet olduğuna kanığdır. Parti bu sarsılmaz kanağatla, Cumuriyeti her tehlükeye karşı, bütün araçlarla korur.

"Halkçılık" (Md. 5/C)

Türkiye Cumuriyeti halkını ayrı ayrı klaslardan karışıt değil, fakat, ferdiğ ve sosyal hayat için, iş bölümü bakımından, türlü hizmetlere ayrılmış bir sosyete saymak esas prensiplerimizdendir; çifçiler, küçük zanaat sahibleri, esnaf ve işçilerle, özgür ertik sahibleri, endüstrieller, tecimerler ve işyarlar Türk ulusal kuramının başlıca çalışma örgenleridir. Bunların her birinin çalışması, öbürünün ve kamunun hayatı ve gençliği için bir zorağdır.

Partimizin bu prensiple amaçladığı gaye, klas kavgaları yerine sosyal düzenlik ve dayanışma elde etmek, ve asığlar arasında, biribirlerine karşıt olmıyacak surette, uyum kurmaktır. Asığlar kapasite ve çalışma derecesine göre olur.

"Devletçilik" (Md. 5/Ç)

Özel kınav ve çalışma esas olmakla beraber, imkân olduğu kadar az zaman içinde ulusumuzu genliğe ve yurdu bayındırlığa eriştirmek için, genel ve yüksek asığların gerektirdiği işlerde, hele ekonomik alanda, devleti filiğ surette ilgilendirmek başlıca esaslarımızdandır.

Devletin ekonomi işleri ile ilgisi filiğ surette yapıcılık olduğu kadar, özel girişimlere ön vermek ve yapılmakta olan işleri düzenlemek ve kontrol da etmektir.

"Kapital" (Md. 6)

Ekonomide hareketli kapital önemlidir.

Nomal kapitalin tek kaynağı ulusal çalışma ve tutumdur. Bunun için çalışmayı artırmak, ferd ile aile hayatında, devlet ve hükümetin genel ve özel bütün yönetgelerinde tutum fikrini kökleştirmek, partinin başlıca prensiplerindendir.

"İşçi-işveren ilişkileri" (Md. 14)

Hiç bir ekonomik girişim, kamuğasıya olduğu kadar, ulusal ve özel bütün kınavlar arasındaki uyuma da karşıt olamaz. İş verenlerle işçilerin çalışma birliğinde de bu uyum, esastır.

İş kanunu ile işçiler ve iş verenler arasındaki karşılıklı ilgiler düzenlenecektir.

İş anlaşmazlıkları, uzlaşma yolu ile ve buna imkân olmazsa devletin kuracağı uzlaştırma araçlarının yargıçlığı ile kotarılır.

Grev ve lükavt yasak olacaktır.

Ulusçu Türk işçilerinin hayat ve hakları ile bu esaslar içinde ilgileniriz. Çıkarılacak iş kanunlarımız, bu esaslara uygun olacaktır.

"Eğitim" (Md. 41/B, Ç, D)

Kuvvetli cumuriyetçi, ulusçu, halkçı, devletçi, lâyık ve devrimci yurddaş yetiştirmek bütün öğretim derecelerinde yüküm ve özen noktasıdır.

Türk ulusunu, Kamutayı ve Türk devletini sayın tutmak ve tutturmak, bütün yurddaşlara bir ödev olarak aşılanacaktır.

Eğitim ve öğretimde güdülen usul; bilgiyi, yurddaşa, maddiğ hayatta başarı elde ettiren bir cihaz haline getirmektir.

Eğitim, her türlü urasadan, yad ve yabancı fikirlerden uzak, üstün, ulusal ve yurdcu olmalıdır.

"Türk Tarihi" (Md. 41/F)

Partimiz, vatandaşların, Türkün derin tarihini bilmesine üsnomal bir önem verir. Bu bilgi Türkün kapasite ve enerjisini, nefsine güven duygularını ve ulusal varlığa zarar verecek bütün akımlara karşı sarsılmaz dayanımını besleyen kutsal bir evindir. □

**1935 CHP Programı (4. Büyük Kurultay).*

Serbest Cumhuriyet Fırkası üzerine

AHMET KUYAŞ

Feridun Kandemir'in 1955'te Ekicigil Yayınları arasında çıkan **Serbes(sic) Fırka nasıl kuruldu, nasıl kapatıldı?** adlı, imlâsı kadar bilimsel kitabını saymazsak, Serbest Fırka uzerine anı türünde olmayan tek kitap üç yıl önce yayımlandı ülkemizde[1]. Söz konusu kitap çok kötü bir Türkçe ile yazılmış olmasının yanı sıra, birçok bakımdan bilimselliğe uzaklığı ve aykırılığı nedeniyle son derece zayıf bir çalışma. Her şeyden önce bir siyasî tarih çalışması olan bu kitap tarihçi titizliğinden çok siyasî bir amaçla yazılmış. Siyasî tercihlerin tarihyazıcılığını en çok sakatlayan etmenlerden biri olduğunu düşünürsek, Yetkin'in değerlendirmelerindeki yanlışların boyutunu kavramakta yarı yolu katetmiş sayılırız. Nitekim daha ilk sayfalarda didaktik bir kaygı, geçmişi aydınlatmaktan çok geleceğe biçim vermek isteyen bir söylem gördüm. Bu yaklaşımın sonucu, tarihin olaylardan ayıklanması ve aydınlatma bahanesiyle daha beter karartılmasıdır.

Doçent Doktor Çetin Yetkin incelediği kısa zaman dilimini, içinde yer aldığı görece pek de uzun sayamayacağımız, topu topu yirmi yıllık bir dönemden soyutlayarak yakın tarihimizi karartmaya başlıyor. Üstelik bunu kitabından bir yıl önce yayımlanan ve Cumhuriyet'in ilk sekiz yılını çok iyi özetlediği gibi, kısaca Serbest Fırka'yı da inceleyen bir kitabı görmezlenerek yapıyor[2]. Gerçi Yetkin tek parti rejiminin oluşma sürecini ve niteliklerini Tunçay'ın kitabını okumadan, örneğin Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1927 tüzüğüne ve bu tüzüğün uygulanışından güzel bir örnek veren Weiker'a bakarak da anlayabilirdi[3]. Halk Partisi'nin 1927 Kongresi'nde benimsenen tüzüğünün 40. maddesi şöyle der: *"Siyasî, içtimaî, iktisadî, kültüre ait ve bunlara mümasil bilcümle teşekküllerin heyet-i müdirelerine gireceklerin namzetlikleri fırka müfettişlikleri tarafından tasvip olunduktan sonra ilân olunur."*

Weiker da kitabının 209. sayfasında İstanbul Ayakkabıcılar Cemiyeti'nin Yönetim Kurulu seçimlerinin Halk Partisi tarafından, hem de Serbest Fırka'nın kapanmasından iki ay önce nasıl iptal edildiğini dönemin, Yetkin'in de okumuş olması gereken gazetelerinden aktararak yazmıştır. Gene Halk Partisi'nin el koyması yüzünden Millî Türk Talebe Cemiyeti'nin 1928-1930 yılları arasında faaliyetini durdurduğunu da Abidin Nesimî'den öğreniyoruz[4]. Kanımca daha 1920'lerin başında Müdafaa-i Hukuk Grubu tarafından başlatılan ve Halk Partisi'nin 1927 tüzüğüyle önemli bir aşama yapan totalitarizme kayış süreci 1930 yazında dört başı mamur bir demokrasi hazırlamıyordu. Nitekim Serbest Fırka sonrasında da bu yolda gidilmiş, her ne kadar Atatürk partisini tam anlamıyla İtalyan modeline benzetmek isteyen bir Recep Peker'i görevinden uzaklaştırmışsa da, Halk Partisi'nin Altı Oku Anayasaya girmiştir. Kısa bir süre önce yayımlanan bir araştırma 1946'daki yeniliğin de İnönü'nün demokrasiye olan inancından çok uluslararası konjonktürün bir azizliği olduğunu ortaya kısa ve özlü olarak koydu kanısındayım[5]. Bilmem Çetin Yetkin bu tarihte ortaya çıkan garabetin, yani partilerden birinin temel ilkelerinin bir anayasa maddesi olduğu çokpartili sistemin de "atipik" olduğunu düşünüyor mu?

Bu unutkanlıklara karşılık yazar Serbest Fırka döneminin uluslararası düzeydeki özgünlüğünü vurgulamakta özel bir titizlik gösteriyor (s.13 ve 28). Ona göre dönem "klasik demokrasinin dünyada ve özellikle Avrupa'da gözden düştüğü" bir dönemdir. İlginçtir, bu tez 1930 öncesi ve sonrasında, ama yalnızca İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına kadar, Türkiye'de gerek rejim ve gerek rejimi eleştirdiklerini söyleyenler tarafından (örneğin Kadrocular) pek tutulan bir nakarattı. Yetkin'i de o zamanın "araştırmacıları" gibi yanlışlığa sürükleyen olgu, ortalığı birtakım türedi cüce devletlerle efsane kahramanlarının sarması olmuştur. Siegfried, Romulus ya da Soptar'ın oğlu Balamir gerçekten klasik demokrasilere hiç dokunamamışlar, aralarında pay edemedikleri Çekoslovakya'nın da klasikleştirilebilmesine hiç olmazsa Münih'e kadar engel olamamışlardır. Sırf böyle olduğu için Atatürk Emil Ludwig'in dokundurmalarından (benim kanımca içtenlikle) rahatsız olmuş, yabancı ajansların Serbest Fırka'nın kurulduğunu dünyaya duyuruşunu da büyük bir sevinç ve hoşnutlukla karşılamıştır.

Bu affedilmez eksikliklerinin ve söylemediklerinin yanısıra Yetkin bugün artık kesinlik kazanmış birtakım olguları da çarpıtmış, bu yüzden de çok acıklı çelişkilere düşmüş. Örneğin Fethi Bey'e yazdığı cevap mektubunda özellikle Halk Partisi'nin başkanı olduğunu vurgulamasına karşın, kitabının başında "herhangi bir partiyi tutmayan bir Cumhurbaşkanı" dediği (s.38) Atatürk için sonlara doğru "o, her şeyden önce CHF'nin genel başkanıdır" diyor (s.214). Daha da ilginci, Hilmi Uran'dan aktararak[6] Serbest Fırka'ya giren milletvekillerinin kişiliklerinin "icabında Fırkayı kaldırabilme tedbiri mahiyetinde" olduğunu söylemesi (s.63). Bu bence de doğrudur ama Uran gibi, Serbest Fırka'ya pek de inançlı başlanmayan bir girişim olarak bakanların metninde bir anlamı olabilir ancak. Yetkin gibi girişimin içten ve ciddî olduğuna inanan biri için bu, çelişkiden de öte bir mantıksızlıktır. Bu konuda Çetin Yetkin benim şimdiye kadar güvenle taşıdığım bir inancı da temelinden sarstı. Sanırdım ki, mantık hukukçuların en güçlü yanıdır. Oysa yazarımız bir "kanıt kuramı" geliştirmekle kalmayıp (s.87), kitabının sonunda da şöyle bir çıkarsama yapmış: *"... nasıl şapka devriminin doğal sonucu, günlük yaşamda kişilerin şapka giymesi demekse, bir devrim olduğundan hiç kuşku duymadığımız ülkemizdeki bu çok partili siyasal yaşam girişiminin de doğal sonucu, batıda olduğu gibi, kişilerin günlük yaşamlarında bir iktidar ve en az bir muhalefet partisi ile yüzyüze olmaları, bunlardan birini desteklemeleri, demek olduğu açıktır. İşte, SCF'nı halkın desteklemiş olması, bu devrimin bir sonucundan başka bir şey değildir"* (s.243).

Yetkin'in Atatürk'e yaklaşımı da hiç gerçekçi değil. Örneğin Yunus Nadi'nin onu partisinin başına geçmeye çağıran açık mektubunu değerlendirişi: Meraklılar bilirler ki bu mektup Atatürk tarafından yazdırılmıştır ve birçok kaynak arasında Atatürk'ten daha Atatürkçü olan Hasan Rıza Soyak tarafından da doğrulanmıştır[7]. Yazarımız şöyle diyor: *"Burada sorulması gereken asıl soru, Yunus Nadi'nin bu mektubu Gazi Mustafa Kemal'in rızası olmaksızın da yayınlayabilecek olup olmadığıdır"* s.(210).

Sonra, sorduğu soruyu hiç kurcalamadan (acaba kurcalayabilir miydi?) pat diye verivermiş yanıtını: *"Yunus Nadi'nin Gazi Mustafa Kemal'in neredeyse vatana ihanet etmekte olduğunu ileri süren yazısının herhalde onun bilgisi altında yazılmış olduğunu söylemenin olanaksız olduğu apaçıktır"* (s.219).

Uzun yıllar Atatürk'ü sosyalizme kazandırma çabalarına tanık olmuştuk ülkemiz düşüncesinde. Neyse ki o vartayı sağ salim (?) atlattık. Şimdi ise Çetin Yetkin tarihimizdeki benzersiz işlevi hâlâ yerli yerine oturtulamamış Atatürk'ü demokrasiye kazandırmaya çalışıyor. Kendisine çağdaşlaşma yolunda Batı'yı örnek alan devrimci bir Üçüncü Dünya önderinin bahtsızlığını da sürdürüyor böylelikle. Üstelik bunu yaparken onu sevmeyenlerin, hattâ düşman olanların bile teslim ettiği en önemli niteliğini görmezlenerek büyük bir haksızlık yapıyor. Nitekim Atatürk'ün bir uzak görüş ve strateji ustası olduğunu sanırım yadsıyacak kimse yoktur. Onun Fethi Bey'e yazdırttığı mektuba verdiği cevapta kendini "Cumhuriyet Halk Fırkası Umumî Reisi olarak (da) muhatap" gördüğünü söylemesi de, ancak bu ustalığa yakışır bir davranıştır. Çetin Yetkin bunu görmemekte direnmiştir, çünkü bu onun kendisini adetâ zorla inandırdığı Atatürk'ün içtenliği tezini olduğu gibi ortadan kaldıran bir noktadır. Düşünülmesi gerekir ki Serbest Fırka'yı kurarken içten davranmayan bir Mustafa Kemal, ülkesinin bir gün Batılı uluslar gibi çok-partili bir demokrasiye kavuşmasını istemeyen bir Mustafa Kemal demek değildir. Yetkin bu yanlışa öylesine saplanmıştır ki, Atatürk'ün "başlangıçtaki yansız yerinin değişmesi"nden söz ederken (s.215) çok önemli bir noktayı unutmuş, Mustafa Kemal Yunus Nadi'nin yukarıda değindiğimiz mektubunu cevaplarken bir yanlış anlaşılma olduğunu, nitekim daha başlangıçta kendisinin Fethi Bey'e Halk Partisi'nin genel başkanı olduğunu hatırlattığını vurgular. Weiker'ın Atatürk Arşivi'nden verdiği belgeler de Mustafa Kemal'in Halk Partisi'nin eylem çizgisine kesinlikle bağlı olduğunu kanıtlamaktadır. Kısacası, Halk Partisi'nin ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluş günlerinden o yana değişen bir şey yoktur: Mustafa Kemal bir taraftır.

Serbest Fırka'nın kuruluş aşaması üzerine yazılmış tüm anılarda dikkati çeken ilginç bir iki ayrıntıyı hatırlatmak isterim burada. Bilindiği gibi yeni partiye giren milletvekillerinin büyük bir kısmı Atatürk tarafından "verilmiştir". İlginç olan şu ki, Süreyya Paşa, Talât Bey ve

Belediye Seçimleri'nde Kasımpaşa'da konuşma yapan Serbest Fırka adayı (Ekim 1930)

Ali Haydar Bey gibi kendi istekleriyle yeni partiye katılanlar Atatürk'ü kızdırmışlar, sinirli davranmasına yol açmışlar, hattâ sonradan yanlış yaptığını teslim ettiği sözler bile sarfetmesine neden olmuşlardır. Bu en azından Mustafa Kemal'in kendi partisinin eleştirilmesine ne kadar tahammülsüz olduğunu gösterir. Ya şu Samsun Valisi Kâzım İnanç'ın aşırı saflığı sonucunda ortaya çıkan duruma ne demeli? Bence Süreyya Paşa "Gazi, Samsun halkının vermiş olduğu bir intihap reyini muteber addetmeliydi" derken[8], yerden göğe kadar haklıdır ve Atatürk'ün verdiği kararda yegâne özürü ölümlüler arasında bir ölümlü olmak gibi basit bir özürdür.

Çetin Yetkin'in bu içtenlikten yoksun, yapay parti girişimini daha baştan benimseyerek yola çıkması, söz konusu partinin kuruluş yöntemini "atipik" olarak tanımlamasına kadar varıyor (s.39-40). Ama siyasî parti kuramlarına böyle bir yenisini ekleyen yazarımızın tezleri ne yazık ki burada bitmiyor. Kim oldukları okuyucuya söylenmeyen "birçok yazarlar ile siyaset ve bilim adamları" Serbest Fırka'nın kuruluşunu şöyle açıklamışlardır (s.68-69): *"... bir ülkede Cumhuriyet'ten söz edebilmek için, orada birden çok siyasal parti var olmalıdır. Türkiye'de ise cumhuriyet rejimi vardır, o halde ikinci bir siyasal parti de kurulmalıdır. Çünkü, birden çok siyasal parti kurulmadıkça Cumhuriyet tam olarak gerçekleşmiş sayılamaz."*

Fethi Bey

Benim bildiğim bilim adamlarımız böylesine komik kıyaslar yapmamışlardır; ya işi şakaya vurup "o halde ikinci bir parti zaten vardır", veya kelleyi koltuğa alıp, "demek ki Türkiye'de cumhuriyet yoktur" demişlerdir. Bu iki yaklaşımdan hiçbirini benimsemeyen ve Yetkin'in satırlarını aktardığı Ahmet Ağaoğlu'nun kendi hayallerine gene kendisinin nasıl kandığını anlamak için 1926 yılında Gazi Mustafa Kemal'e sunduğu raporundan yararlanılabilir. Gene parti kurucularından Reşit Galip'in çok kısa bir süre sonra Gazi'nin nasıl ayaklarına kapanarak nedâmet getirdiğini, sanıyorum Yetkin de iyi biliyordur.

Bu kuruluş gerekçesini yazarımız Yunus Nadi'nin kaleminden de şöyle aktarıyor: *"... demokrasiyi kurmak demek, demokrasiyi uygulamak demektir"* (s.70).

İlk bakışta mâlûmu ilâm türünden bir "özdeyiş" gibi görünen bu cümlenin Yetkin'i sürüklediği yanlışlık ise sonuç bölümünde giriş cümlesi olarak veriliyor: *"SCF olayı, başarıya ulaşamamış bir 'Atatürk Devrimi'dir"* (s.241).

Bu "devrimin" şapka devrimiyle karşılaştırılmasına daha önce değinmiştik. Yazarı böyle bir karşılaştırmaya götüren düşünce yapısı ise demokrasiyi özümsemek bir yana, kavrayamamış Üçüncü Dünya'nın en belirgin özelliklerinden biridir. Temel eksiklik, demokrasinin yapılamayan, ancak olabilen ya da olamayan bir üstyapı olduğunun unutulmasıdır. Böylelikle de, başarıya ulaşamamış ve kanımca hâlâ sürmekte olan, Atatürk'ten de önce başlamış Türk Devriminin ta kendisidir.□

---

1 Çetin Yetkin, **Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı** (İstanbul: Karacan Yayınları 1982)

2 Mete Tunçay, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, (Ankara: Yurt Yayınları, 1981).

3 Walter F. Weiker, **Political Tutelage and Democracy in Turkey. The Free Party and Its Aftermath** (Leiden: E.J.Brill, 1973). Bu kitap yazarın bibliyografyasında mevcut.

4 Abidin Nesimî (Fatinoğlu), **Yılların İçinden** (İstanbul: Gözlem Yayınları, 1977).

5 Nihal Kara, "Türkiye'de Çok Partili Sisteme Geçiş Kararının Nedenleri" **Yapıt**, 8(1984): 64-75.

6 Hilmi Uran, **Hatıralarım** (Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1959).

7 Hasan Rıza Soyak, **Atatürk'ten Hatıralar** (İstanbul: Yapı ve Kredi Bankası A.Ş., 1973).

8 Süreyya İlmen, **Zavallı Serbest Fırka** (İstanbul: Muhiddin Fuad Gücüyener Yayınları, 1951).

Sabahattin Sakman'a cevap:

İktidar elimde olsa bütün arabesk sanatçılarını ipe çekerim

CİHAN OĞUZ

Derginizin 16-31 Ocak 1985 günlerini kapsayan 14. sayısında, **Sabahattin Sakman** imzalı "Anti-arabesk histeri ve müzik dünyamız" adlı bir yazı yayımlandı. Yazıda kişiliğime de yapılan atıf ve **Somut**'ta yayımlanmış **"Arabeskin Toplumsal İşlevi"** adlı yazımla ilgili yaptığı saptırmalar karşısında, S. Sakman'a yanıt vermek zorunluluğu duyuyorum eğer. **Yeni Gündem** demokratik bir tartışma platformu yaratma kaygısındaysa, önce, yazılan yazılarda geçen olay, atıf ve belgelerle ilgili bir "ön eleme" yapmalı. Yoksa, kamuoyu yanıltılmakta; atıfta bulunulan yazarın dünya görüşü de dahil tüm düşünceleri havada kalmaktadır.

Gelelim yazıya.

1 Bay Sakman'a göre, benim "arabesk lumpen kesimin müziğidir" şeklindeki nitelemem yanlışmış. Çünkü, o takdirde "FBML (Fert başına milli lumpen- diyor kendisi) olarak Türkiye dünya birincisi olmalı"ymış. Yani, şimdi biri kalkıp, "Ey ahali! Tan, Posta gibi gazeteleri cinsel doyumsuzluk çekenler okuyor!" dese, Bay Sakman'a göre FBMS (Fert başına milli sapık) bakımından Türkiye dünya birincisi olacak! Öyle ya, arabesk ne kadar dinleniyorsa, Tan ve Posta da o kadar okunuyor!

2 "Arabeskin Toplumsal İşlevi" adlı yazımın bir yerinde geçen "çağdaş yapıtların yayımının ya da yaygınlaştırılmasının önlendiği toplumda..." sözümü, sanki kitaba, müziğe karşı hiçbir baskı yokmuş; sanat ve kültür alanında tam bir özgürlük havası esiyormuş havası yaratarak eleştiren Sakman, egemen kültürün her şeye karşın arabeske göz yumduğunu ama çağdaş içerikteki yapıtları dıştaladığını, yasakladığını unutuyor galiba.

3 Üstelik, "gençliğin kolaycılığı seçmesi, ilkel bir tür olan arabeskin yaygınlaşmasını sağladı..." tezime getirdiğini sandığı eleştiri, bundan gençliğin sorumlu olmadığı yolunda. Küçük-burjuva popülizmini —sınıfsal duyarlıktan uzak olduğu için— her alanda ön plâna geçiren bir gençlik, toplumdan kopmaktan öte hangi işlevi yerine getirmiştir? Neden, 80'lerden önce Tan, Posta, Erkekçe, Bravo gibi gazete ve dergiler azdılar?.. Acaba, bunlar mı ansızın ortaya fırladılar, yoksa belli bir birikimin ya da **kaçışın** sonucunda mı yaygınlaştılar?..

4 "Bir derebeyinden alacakları birkaç kese altın uğruna beste yapan Bach, Haydn ve Beethoven..." nitelemesi, arabeskin "ucuz kazanç müziği" olması gerçeğini örtmüyor. Bach, Haydn ve Beethoven belki yaşamları için gerekli olabilecek "birkaç kese altın uğruna" beste yaptılar; ama pavyonlarda, korsan kasetlerde, gazinolarda ve genelevlerde çalınmadılar, söylenmediler! Evrensel anlamda beste yapan Batı klâsiğinin ölümsüz adlarıyla, bizim arabesk paragözlerinin adlarını ve koşullarını aynı saymak, tarihsellikten pek bir şey anlamamak demektir.

5 Orhan Gencebay'ın "arabesk" ile yeni bir kültür yapısı oluşturduğunu ileri süren tezim Bay Sakman'ı çok üzmüşe benziyor. Hemen konuyu çarpıtıp, üstelik yazımdan pasajlar alıp parantezle araya girmek ilkelliğini de kullanarak, (bestekârlar bazen müzik yapmaktan arta kalan zamanlarında isterlerse yeni kültür yapıları geliştirirler) demekte, sözümona arabesk olayını yeni bir kültür yapısı olarak değil, "olağan" bir olay olarak görmektedir.

6 Yazımda geçen Ferdi Tayfur-Orhan Gencebay "rekabetinde", zamanla F.Tayfur'un atak yapmasında, onun "sesinin yanıklığı" ve "ağlayış biçiminin etkileyiciliği" konusundaki atıflarımı —yine— ters anlayan Bay Sakman, (küçük bebekler dünyanın en büyük arabeskçileridir) demek bilimselliğini (!) göstermiş. Ya, yazımı öylesine, sıradan okumuş; ya da bilerek, farkında olarak yapmış.

7 "Piyano arabeskte uygunsuz biçimde kullanılır." Bu sözü ben yazımda kullanmadığım halde, Bay Sakman hangi aklıevvel ideoloji adına hareket ederek böyle bir yalana gereksinme duydu, bilemem. Bir yazar yazdığından dolayı eleştirilir, yazmadığı şeylerden dolayı değil!

Somut'taki üç bölümlük yazımda böyle bir sonuç da yok, tümce de. Ben, zamanla taverna-arabeskin ortaya çıktığını, piyanoyla yapılan bu tür müziğin "tuttuğunu" söyledim. Yalana hiç gerek yok!..

8 "Arabesk feodal yapıdadır" sözü de benim değil. "Feodal kafalı gençler" ve gelişmemişliğe atfen, "feodal yapıdaki arabeskten, modern yapıdaki taverna-arabeske..." nitelemesindeki "feodal" sözünü eğer Bay Sakman "gelişmemiş kafa" olarak algılayamıyorsa, o sözü kendisine de atfediyorum.

9 "Arabesk Mafyası" olarak nitelediğim çıkar gruplarının varlığını yadsıyan Bay Sakman, sanıyorum "mafya" sözcüğünün ürperticiliğine kapıldı. Neymiş? (Kültürel bir olaya yapılan bu 'sınıfsal' analizin derinliği, Brecht'i bile imrendirirmiş. Eğer bir ülkede, gazino-pavyon-bar, sinema-plâk-reklâm süreçleri içinde bir kültürel olgu varolabiliyorsa, bunun ardındaki gerçekleri de ortaya çıkarmak gerekmez mi?..

10 Efendim, elimde iktidar olsa, Orhan Gencebay'ı çağırıp, "Bak kardeşim, senin müziğin ne idüğü belirsiz bir şekle sahip, içeriği de haklı bir toplum dönüşüme teşvik etmek şöyle dursun, tevekkül zihniyeti veriyor. Sen artık bu işi yapma, ya da yapacaksan şöyle yap" dermişim. Bir farkla! **Milliyet Sanat**'ın 1 Mart 1983 tarihli sayısında "Okurdan Yankılar" bölümüne yazdığım "Müzik Mahkemesi" adlı yazımda da kısaca değindiğim gibi, iktidar elimde olsa, Orhan Gencebay'ı çağırıp, şunu şöyle yap demem. Verilebilecek en ağır cezayla cezalandırır, "halkın kültür birikimini yozlaştırmak" suçundan bütün arabesk sanatçılarını (!) ipe bile çekerdim, inanın. Eh, kusura bakmayın Bay Sakman! Ağzı salyalı, eli ayağı pavyonlardan yeni yeni çekilen illet sesli "aşifteleri", aynı orandaki "zibidileri" sanatçı saymamak da benim demokratiklik anlayışım!

11 Son olarak: Bay Sakman bana, "...müziğin nasıl olması ya da olmaması gerektiğini dikte etmeye başladığında, bütün vaadlerine rağmen berbat sonuçlarıyla **'sosyalist gerçekçiliğin'** batağına düşersin" diyor.

Neyi savunduğunu bilen biri olarak, küçük-burjuvazinin lağım çukuru ideolojisinde arabeskin methiyesini yapacağıma, "sosyalist gerçekçiliğin" batağına (!) düşmek yeğdir, diyorum. Ayrıca, bana "sosyalist gerçekçi" sıfatını yakıştırdığı için, başta bay Sabahattin Sakman ve "saz arkadaşları" olmak üzere bütün lumpen aydın, lumpen demokrat ve yarı sanatçılara da teşekkürü bir borç bilirim. □

ÖDÜL

GEL DE TAKILMA

26, 27, 28 Mayıs 1984 tarihli İstanbul gazetelerinde, bu yıl İş Bankası Ödülleri'nin hangi dallarda verileceği ve seçici kurulların kimlerden oluştuğu ilan edilmişti. Halkbilim dalı için oluşturulan seçici kurulda şu adlar yer alıyordu: Türker Acaroğlu, Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal, **Prof. Dr. Şükrü Elçin**, Salih Erden, Ali Rıza Önder, Nail Tan, Prof. Dr. Edip Uysal.

Yedi ay sonra, 27 Aralık 1984'te ödülleri kazananlar ilan edildi. Bir de ne görelim: halkbilim ödülünü, jüri üyelerinden Prof. Dr. Şükrü Elçin kazanmamış mı? Kulpu, ilanın altında yeniden ilan edilen seçici kurul listesinde buluverdim. Şükrü Elçin listeden çıkmış, yerine İsmail Özboyacı sokulmuş. Şükrü Elçin'in külahı Özboyacı'ya, İş Bankası Büyük Ödülü tacı Elçin'in başına! Bu arada, öykü dalında ödüle değer yapıt bulunamamış olması (1980'den bu yana, dört yıldır, dişe dokunur bir öykü kitabı yayımlanmamış olması çok inandırıcı görünmüyorsa da) öykücülerimizi pek üzmesin artık!

Füsun AKATLI

KİTAP

TAVERNİER'İN KİTABI

Jean Baptiste Tavernier, 17. yüzyılda yaşamış bir Fransız gezgini imiş. "Nouvelle Relation de l',Intérieur du Serail du Grand Seigneur" adlı yapıtı 1678'de yayımlanmış. Çağdaş Yayınları bu kitabı, Perran Üstündağ çevirisi ile yayımlamış yenilerde: Topkapı Sarayı'nda Yaşam. Kitap oldukça ilginç. Ama kitabın içeriğinden daha ilginci, paha biçilmez dipnot incileri! kaçırılır keyif değil, paylaşalım: Tavernier, önsözünde "Muhammed'in yanlışları" diyecek olmuş ya, Yayınevinin hassasiyeti göz yaşartıcı: "Bu düzeydeki bir yazarın kaskatı Hıristiyanlık bağnazlığına yenilerek, kendi dini dışındaki bir başka dinin peygamberi için böyle bir dil kullanmasını kendisine **yakıştıramadığımızı**, Kralına dalkavukluk saydığımızı belirtiriz. (Yayınevinin notu)" (s.12). Tavernier'ye neyin yakışıp neyin yakışmayacağına, 300 yıl geriye atlayarak karar vermek, evrensellik bilincinin çok gelişmiş olmasına işaret sayılabilir mi acaba?! Tavernier'ye gönül koyan yayınevi ve/veya çevirmen de, önsözde olsun, dipnotta olsun "Hıristiyan bağnazlığı"ndan söz ediyormuş, ne gam!

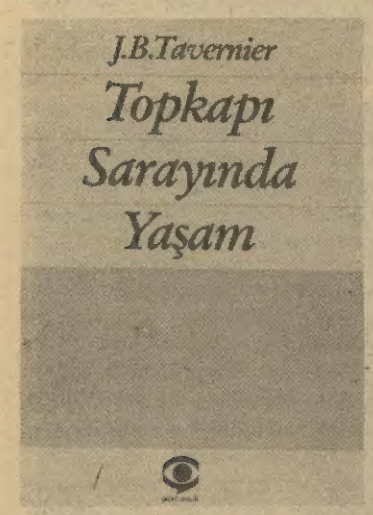

Bir başka yerde daha kınanıyor XIV. Louis'nin tebasından Jean Baptiste Tavernier: "Burada Tavernier, Peygamber için yakışıksız bir sıfat kullanıyor. Biz o sıfatı çevirip kullanmadık. Tavernier böylesine **küçülmemeliydi**, demekle yetiniyoruz." (s.119). Yatacak yerin yok, Tavernier!

Bu arada, Tavernier'nin kullandığı sözcükleri bilmiyoruz ama, Osmanlı sarayında frambuaz suyu içildiğini (s.121) çeviriden öğreniyoruz. Ahududu şerbeti daha az çağdaş olmaz mıydı? Bunun gibi, karşılama törenlerinde Osmanlı paşalarının davul, trompet ve obua çaldırmaları da (s.109) benim 17. yüzyıl mehter takımı imgemle pek örtüşmedi. Bildiğimiz zurna, obua olunca pek alafrangalaşıyor!

"Divanda herkesin kendi nedenini savunması" da (s.63) hoş tabiî. Fransızcada "cause"un, "neden" anlamına geldiği gibi, "dâvâ" anlamına da gelebildiğini bilenler için, hoştan da öte! Tavernier'nin Hz. Muhammed'den esirgediği saygıyı, çevirmen Perran Üstündağ da onun yapıtının çevirisinden esirgemiş işte. Kısasa kısas. □

Füsun AKATLI

TİYATRO

ASİYE ÇOKTAN KURTULDU

Asiye Nasıl Kurtulur'u, on beş yıl önce ilk gördüğümde, metindeki kimi aksaklıklara karşın, tiyatromuzun o günkü koşuları içinde gene de beğenmiş, çok alkışlamıştım. O günden bu yana Türkiye'de tiyatronun koşulları değiştiyse de, ne yazık ki pek çok açıdan **ilerleme** sayılamaz bunlar. Öte yandan, Türk toplumundaki hızlı değişmeler, bizim o **gençlik** yıllarımızın umutlarının öylesine tersine bir yönde gerçekleşti ki, korkarım **Asiye Nasıl Kurtulur** artık **tarihî** hem de **devri saadet** olarak nitelenebilecek bir dönemi betimleyen bir **tarihî** yapıt olarak seyredilebilir ancak.

On beş yıl önce, fahişelik olsun, hırsızlık olsun, marjinal bir geçerliliğe sahiptiler. Günümüzdeki gibi, geniş halk yığınlarına mal olmuş bir sıradanlık kazanmamışlardı. Asiye'nin **kötü yola** düşmemekte direnmesi bir çeşit **aptallık** olarak nitelenemezdi o yıllarda; **saygıdeğer** burjuva kadınıyla arasındaki koşutluklar ve karşıtlıklar anlamlıydı; sahne kıyısında oturan süslü kadının yorumları, önerileri, öğütleri hem çarpıcıydı, hem de oyuna eleştirel bir boyut ekleyebiliyordu.

Acıklı belki ama gerçek: günümüzde on beş yaşında genç kızlar, orta okulu bitirmeye gerek görmeden, parlak giysiler içinde sokak

Asiye Nasıl Kurtulur'da Meral Niron ve Zeliha Berksoy

köşelerine —ya da otel barlarına— düşmeyi **kurtuluş** sayıyorlar çoğu kez. Günümüz Asiye'leri küplerini çok daha çabuk, çok daha kolay dolduruyorlar ya da fazla yıpranmadan başka **sanat** kollarına atlamayı başarıyorlar. Paraya pula kavuştuklarında da, ev **işletmek** gibi çaba ve yorgunluk getirecek bir iş kuracaklarına, sermayelerinin bir bölümünü köprü senedine, bir bölümünü altına, bir bölümünü dolara yatırıp, ömür boyu yalnızca canlarının çektiği adamları koyunlarına alarak keyif çatabilirler... Bütün bu çarpık değerleri benimsememiş, onaylayamayan seyirci kitlesine gelince... Onlar da günlük gazetelerde okudukları gerçeklerin dışında ne görecekler, nasıl bir yeni bilinçlenmeyle ayrılacaklar tiyatrodan?

Ancak, suçu yalnızca toplumumuzdaki çarpık gelişmeye yüklemek anlamsız. Asıl yanlışlık oyunun kendisinden geliyor. Öngören'in metni, tiyatro olayı olarak güzel. Bir iki sahnenin biraz uzaması dışında, gerilim, dil, kişilik gelişmeleri iyi. Komedi-dram dengesi çok iyi sağlanmış. Dramatik sahneler gerçekten gerilimli; araya giren bölümlerde ölçülü ve incelikli bir mizah var; müzik az ve yerinde kullanılmış... Yani, epik tiyatronun tüm ögeleri yerli yerinde. Ama... Brecht neden eskimiyor da bizim **Asiye** eskimiş? Çünkü Öngören, epik tiyatro **tekniğini** iyi kullanmış ama, temelde **ahlâkçı** bir yaklaşımı var. Dolayısıyla sunduğu seçenekler belirleyici değil, rastlantısal... Asiye'nin nişanına annesini tanıyan biri gelmeseydi ne olurdu? Kızcağız ömrü boyu sıkıntıdan patlardı belki ama, orospu olmazdı. İlk aşkı evli çıkmasaydı ya da yakışıklı delikanlı, sevdiği kız kaçtığında peşinden koşacak yürekliliği gösterseydi, ne olurdu? Bu film, yavrularını kolej sınavlarına hazırlamaya çalışan bir annenin gergin mutluluğunu gözler önüne sererek mi biterdi? Fabrikadaki ustabaşı, gözü dönmüş bir ırz düşmanı olacağına babacan bir adam çıksaydı, ne olurdu? Asiye'yi oğluna almayı düşünemez miydi acaba? Uzatmayalım, oyunun ilk bölümü hep böyle sorularla dolu. İkinci bölümdeki kesin düşüş —ya da yükseliş— ise Arturo Ui'nin önlenebilir yükselişinden çok daha önlenebilir...

Bütün bunlardan sonra, **Asiye Nasıl Kurtulur**'un **mutlaka** görülmesi gereken bir oyun olduğunu da söyleyeceğim. Nedeniyse, böyle bir yönetmelik ve oyunculuk gösterisi kaçırılmaz! Türk tiyatrosunun son yıllarda içine düştüğü acıklı durumda, yüreklendirici bir çaba değil bu; gerçek ve dünyanın her yerinde geçerli olabilecek bir tiyatro olayı. Dostlar Tiyatrosu'nun sahneye benzemeyen sahnesinde, kısıtlı olanaklarla gerçekleştirildiği için sevimli gelen bir çalışma değil; sahnenin biçimsizliğini unutturan —iyi kullanıldığı için elbette— **olanaklar-olanaksızlıklar** hoşgörüsünü gerekli kılmayan; özenle, sevgiyle çalışıldığında Türkiye'de hâlâ sanat yapılabileceğini; birtakım sızlanmalara, bahanelere kulak asmadan, herkesten **en iyisini** isteyebileceğimizi, en iyiyi vermeyenleri kesinlikle yargılamamız gerektiğini gösteren bir gösteri!

En küçük rolün bile üst düzeyde oynandığı, temponun hiç aksamadığı, dekorun ve özellikle kostümlerin kusursuzluğu ile nicedir özlediğimiz bir gösteri! Ve Zeliha... Öngören'in metni on beş yılda eskimiş belki ama, Zeliha Berksoy, tam tersine olağanüstü bir gelişme göstermiş. **Asiye Nasıl Kurtulur**'un ilk sahneleşinde, Avrupa'dan yeni dönmüş, umut veren genç bir yetenekti. Bugün ise, Türk tiyatro ortamında umutları beklenenin çok üstünde gerçekleştirmiş, gerek fizikî güzellik, gerek oyun gücü olarak eskisini kat kat aşmış biri. Halen sahnelerimizde Zeliha Berksoy'dan üstün bir kadın oyuncu olmadığına kesinkes inanıyorum. Daha önce de bir yerlerde yazmıştım sanıyorum, bu kızın anadili Türkçe'den başka herhangi bi dil olsaydı, dünyaca ünlü bir oyuncu olurdu. Tüm yardımcı oyuncular, yönetmenin dikkatli ve yerinde seçimi sonucu, çok iyiydiler. Ama özellikle Meral Niron, Macit Koper, Zihni Küçümen ve okul müdiresi ile genelev patronunu aynı soğukkanlılıkla oynayan Emel Çeviren'i anmak isterim.

Ötekiler kadar yorucu olmasalar bile. oyunun en zor rollerini üstlenen Nuran Okçar ile Genco Erkal'a yeni bir paragraf açmak az bile... Nuran Oktar da, on beş yıl öncekinden kat kat üstün bir oyun sergiliyor. Sesini, ellerini kullanışı, yüz devinimleri daha bir incelmiş. Koltuğunu şöyle bir çevirmesine bile tipik bir **burjuva** güveni eklemiş... Genco Erkal için ise, artık ne söylenebilir? Genco işte... Her oynadığı rolde bir öncekini aşan bir adam. Gerek oyuncu, gerek yönetmen olarak titiz, ölçülü, ayrıntılı. Sanatına hep saygı ve sevgiyle yaklaştığı için, sevgi ve saygının gerektirdiği özeni hiç ihmal etmediği için, hep sevilecek ve sayılacak bir adam... □.

Pınar KÜR

SİNEMA

SEVİMLİ KÖTÜMSER

Şubat ayının ilk iki haftasında televizyonda sinemaya önemli bir yer ayırmanız gerekecek. Özellikle 5 Şubat'ta gösterilecek "Fransız Teğmenin Sevgilisi" ve 10 Şubat'ta izleyeceğimiz "Annie Hall"a. 12 Şubat'ta yayınlanacak Blake Edwards güldürüsü "Sevgili Lili" ve 9 Şubat'ın —bilim-kurgu türünün ilk örneklerinden "Dünyadaki Çatlak" da sinema, tiyatro salonları ve video klüplerini herhalde üzecek.

Kuşkusuz bu on beş günün en ilginç filmi, 1977-78'in en iyi film, en iyi yönetmen (Woody Allen), en iyi kadın oyuncu (Diane Keaton), en iyi özgün senaryo (W. Allen- Marshall Brickman) Oskarlarını kazanan "Annie Hall". İngiliz Akademisi Ödüllerinden beşini de —en iyi film, yönetmen, kadın oyuncu, senaryo ve kurgu (Ralph Rosenblum- Wendy G. Brickont)— bu film kazandı. Üstelik "Julia", "Elveda Güzelim", "Yıldız Savaşçıları" ve "Yakın İlişkiler" gibi önemli filmler arasından sıyrılarak.

93 dakika süren film, W.Allen'in yazdığı, yönettiği, oynadığı en iyi üç filminden biri. 17 yaşında ünlü bir mizah yazarı olan, New York'un yoksul kesimi Brooklyn'de doğan Yahudi Allen, otuz yaşında oyunculuğa ve yönetmenliğe başladı. 1969'da yetenekli bir genç oyuncu olan D. Keaton'la, kendi yazıp yönettiği "Play It Again Sam" oyununda oynadı. Daha sonra filme alınan bu oyun sırasında başlayan ilişkileri 1971'de evlenmeye kadar vardı. "Annie Hall"ın tamamlanmasından sonra da ayrıldılar. —Ama dost olarak. Daha sonra iki film daha çevirdiler birlikte.—

Film, ana öykü olarak Allen ve Keaton'ın beraberliğinin bir muhasebesi —otobiyografik bir yapıt—. Ama, Keaton'ın adını taşımakla birlikte (Diane Keaton'ın asıl soyadı Hall'dır), daha çok Allen'in sevimli kötümser, karamsar kişiliğini, hemen her konuda düşüncelerini, bilim-kurgu hastası çocukluğundan boşandığı ilk iki eşine, şovlarından, son aklı kıt

Tony Roberts, Woody Allen ve Diane Keaton

sevgililerine yaşamının türlü yönlerini anlatıyor. James Thurber kadar usta bir mizah yazarı, Şarlo gibi güçlü bir komedi oyuncusu olan Allen, başta kendileri olmak üzere Amerikan toplumunun ve yaşantısının hemen her yönünü eleştiriyor filmde. Ne Yahudiler, ne İngiliz asıllı Protestanlar, ne psikiyatrlar, ne sanatçılar, ne eğitim kurumları, ne ağzı açık şarkıcı hayranları onun oklarından kurtulamıyor. Bütün bunları, Groucho Kardeşlerden bu yana bulunup geliştirilmiş hemen her türlü mizahî anlatım biçimini — söz oyunu, durum komedisi, komik jest ve mimikler— kullanarak, absürd'ü de işe katarak anlatıyor Allen. Filmin yüksek mizah dozu, hızlı ve başarılı kurgusu, kimi zaman yalnız Allen'ın bir tek dudakları oynayan yüzünün doldurduğu karelerden oluşan, kimi zaman hareketsiz bir mekanı —gecikerek girip yavaş yavaş geçerek çıkan oyuncuları dikkate almaksızın— gösteren uzun sekanslarla, kalabalık ve çok hareketli mekanların birbiri ardına görüntülendiği kısa sekanslarla birleşerek nefis bir sinematografik bütünlüğe ulaşıyor.

Yalnız, filmde çok büyük ağırlığı olan söz oyununa dayalı mizahın çeviride epeyce kaybolacağını ve yer yer —Amerikan mizahında da özgün bir konumu olan— Brooklyn mizahının bizim anlayışımızla uyuşmayacağını sanıyoruz.

Bu güzel filmin mizahından tad alanlara video klüplerde Allen'ın yazdığı ve/veya yönettiği ve/veya oynadığı on kadar film bulunduğunu hatırlatalım. Allen'ın Brooklynli hemşehrisi Mel Brooks'un filmleri de caba!

Bu filmdeki komedi oyunculuğunu alkışlayacağımız D. Keaton'ın dram oyuncusu olarak da çok başarılı olduğunu görmek için, Warren Beatty'nin yönettiği "Reds", Alan Parker'ın "Shoot The Moon" filmlerini —ikincisi sinemalarda oynamıştı— görmenizi de öneririz. □

Ahmet GÜNLÜK

"Fransız Teğmenin Sevgilisi" Meryl Streep

KONSER

YILDIZ SOLİSTLER

Ocak ayının ikinci konserinde, orkestrayı **Gürer Aykal** yönetiyor, solo obua partisini **Lother Koch** seslendiriyordu. TRT Çoksesli Korosu'nun katılmasıyla **Bach**'ın Motet'inin seslendirileceği yıllık programlarda belirtilmişti. Müzik kurumlarımız arasındaki uyum yetersizliğinden, adı geçen yapıt sunulamadı. İlk olarak, **Wolfgang Amadeus Mozart**'ın (1756-1791) Do Majör Obua Konçertosu seslendirildi. Yapıt aslında Re Majör tonalitesinde flüt için bestelenmiştir. Konserde dinlediğimiz, Do Majör tonalitesinde obua için uygulanmış biçimi, 1940 yılında bulunmuştur. Bazı müzikologlar bestecinin yapıtı önce obua için bestelediğini, daha sonra bir ısmarlama nedeniyle flüt için uyguladığını öne sürerler. Lothar Koch konçertoyu harika ve ağırbaşlı bir ton, üstün müzikaliteyle seslendirdi. Allegro ve adagio bölümlerindeki kadanslarla sazına ne kadar egemen olduğunu yansıttı. Orkestra eşliği bu güzel solo partiye yakışmıyordu. Diğer karakteristik Mozart ögeleri bir yana, en basitinden solo partiye eşlikteki noktalı sekizlikler bile Mozart zarifliğinden çok uzaktı. Salt nota yazısı olarak düşünüldüğünde, Mozart'ın yapıtları (özellikle orkestra eşlik partileri) önemli teknik güçlükleri içermezler. Yorumun iyi olmaması bir müzikçinin sözünü anımsatıyor; "kolay da zordur".

İkinci sırada, Avusturya'lı besteci **Anton Bruckner**'in (1824-1896) "O" numaralı Re Minör senfonisi yer alıyordu. Buckner dokuz senfonisi ile yine dokuz senfoninin yaratıcısı olan Beethoven'dan sonra, en büyük senfonici olarak nitelenir. Oysa beğenmediği ilk iki senfonisi de sayılırsa (bunlardan biri dinlediğimiz "O" numaralı olanıdır) aslında onbir senfoni yaratmıştır. O, Beethoven'a, Bach'a, Wagner'e yakınlık duyar. Hepsinden öte, iyi bir organist olması nedeniyle, orgdan kaynaklanan kompozisyon dili, orkestralama tekniği ile senfonilerine müzikal usunun damgasını vurur. "O" numaralı senfoninin yorumu, 84 yılının son konserleri ile karşılaştırıldığında oldukça iyiydi. Fakat yapıta yukarda belirttiğim orgsal temel açısından bakıldığında, aynı iyimser yaklaşımda ısrarlı olmak güçtür. Orkestra genellikle konserlere beş prova ile çıkarken, bu kez altı prova yapmış. Yorumdaki geçici düzelmeye bu fazladan provanın katkısı olsa gerek.

Ünlü Sovyet kemancı **Viktor Pikayzen** solist olarak, **Tadeusz Strugala**'nın orkestrayı yönettiği Ocak ayının üçüncü Cuma konserine katıldı. Program yine son anda değiştirilmiş, **Janiewicz**'in Divertimentosu'nun yerini, **Gioachino Rossini**'nin (1792-1868) "Wilhelm Tell" Operası Uvertürü almıştı. Uvertür, Wilhelm Tell'in vatanı İsviçre'nin kırsal ortamından sahneleri müzikal olarak betimler. Yapıtın ezgilerinin çoğu, çizgi filmlere, reklamlara fon müziği olarak kullanıldığından kolay tanınır. Sevilen uvertür, geleneksel biçiminden değişik yorumlandı. Gerek yorumdaki yeni çehre, gerek önemli korangle solo tatmin edici değildi. İkinci olarak, **Niccolo Paganini**'nin (1782-1840) Si Minör 2. Keman Konçertosu yer aldı. Yapıt, bestecinin 1. Konçertosu'na oranla daha fazla solo kemanın cambazlıklarıyla doludur. Paganini'nin kaprisleri gibi, son bölüm "La Campanella"da başka bestecilere esin kaynağı olmuştur. Pikayzen, geçen konser mevsiminde çaldığı Çaykovski'nin Keman Konçertosu ile Ankara'lı müzikseverlerin büyük beğenisini kazanmıştı. Bu kez de yapıtı aynı görkemlilikle seslendirdi. Birinci bölümün müzikalitesi olağanüstü olmasa da, sanatçı güç geçitlerde tekniğinin gücünü, adagio bölümünde ise tonunun kadifemsiliğini yansıttı. Konçertoda ağırlık bütünüyle solo kemanın üzerindedir, orkestraya tam bir eşlik görevi düşer. Solo partinin değişik tartımlarına solistin yorumu da eklenince orkestranın sağlıklı eşliği oluşamadı. Orkestra neredeyse değerli şefi "Bir ve, iki ve, üç ve" diye saydıracak duruma soktu. Oysa konçerto bir bütün, dinleyiciye sadece solo çalgının olağanüstülüğü yetmiyor. Kaldı ki biletler Pikayzen adının çekiciliğiyle normalden bir kat fazla fiyatla satılmıştı. Sovyet kemancı, alkışlara yanıt olarak sunduğu "Kapris" ve "Bir çocuk şarkısı üzerine varyasyonlar"ı seslendirirken büyük bir yıldız olduğunu ortaya koydu. Konserin son yapıtı **Felix Mendelssohn**'un (1809-1847) "İtalyan Senfonisi" adıyla da anılan 4. Senfonisi'ydi. Strugala'nın etkin yönetimiyle doğrusu iyi bir seslendirme ortaya çıktı. Böyle değerli bir şefin CSO'na "Genel Müzik Yönetmeni" olması büyük şans. Yalnız onun daha sık olarak orkestrayı yönetmesini ve çalıştırmasını arzulardık. □

Viktor Pikazyen

Ümit GÜLTEKİN

Erdoğan Köseoğlu/Cumhuriyet

FOTOĞRAF

YILIN BASIN FOTOĞRAFLARI SERGİSİ

Ankara Fotoğraf Sanatçıları Derneği (AFSAD) 4 Şubat 1985 tarihinde Alman Kültür Merkezi'nde "Yılın Basın Fotoğrafları" sergisini açıyor. Sergi basın fotoğrafçılarının objektifinden 1984 Türkiyesi'ni anlatmayı amaçlıyor. "Yılın Basın Fotoğrafçıları" sergisinde gazete ve dergilerde yayınlanmış ve yayınlanma olanağı bulamamış fotoğraflar yer alacak. Ayrıca 9 Şubat 1985 tarihinde yine Alman Kültür Merkezi'nde "Basın Fotoğrafçılığı" konulu bir de açık oturum düzenlenecek. Açık oturumu AFSAD üyesi ve Ankara Üniversitesi Basın Yayın Yüksekokulu öğretim görevlisi Ahmet Tolungüç yönetecek. Oturuma Ertuğrul Özkök, Önder Şenyapılı, Varlık Özmenek, Rıza Ezer, Bülent Hiçyılmaz konuşmacı olarak katılacaklar. □

AMATÖR FOTOĞRAFÇININ EL KİTABI

AFSAD tarafından yayınlanan FOTOĞRAF dergisi, Ocak sayısından itibaren Fotoğrafçının El Kitabı adlı bir ek vermeye başladı. Tamamlandığında temel fotoğraf bilgilerinin yer aldığı bir kitap oluşturacak olan yayın, Basın Yayın Yüksekokulu Öğretim görevlisi Ahmet Tolungüç tarafından hazırlandı. FOTOĞRAF dergisinin Ocak sayısında İsa Çelik'in 7'si renkli 18 fotoğrafından oluşan bir portfolio, genç Fransız fotoğrafçı Claude JACQUOT'un çalışmaları, ŞAHİN KAYGUN SERGİSİ ÜZERİNE NOTLAR yer alıyor. Dergi, AFSAD, PK 830 Kızılay/Ankara adresinden 300 liralık pulla istenilebiliyor.

Mezarlıkta hayat

NİHAT TUNA

Bütün dinlerde olduğu gibi İslamiyet'te de ölülere özel bir önem verilir. Bu önem ancak öldükten sonra sahip olunabilecek bir hayatın varlığı inanışından kaynaklanır. En yaygın ifadesi ile "dünyada mekân ahirette iman" sözü ikinci soyut bir hayatın varlığını göstermekte kullanılır. Mezarlıklar da dünyadaki imanla ahiretteki mekânın arasında bir köprüdür.

Eyüp'ten hemen çıkınca, Silahtarağa'ya doğru giden dar yolun sağ tarafında geniş bir alana yayılmış mezarlıklar göze çarpıyor. Yolun sol tarafında ise tüm çabalara rağmen kara özelliği kazanmaya başlayan Haliç Koyu uzanmıyor, öylece hareketsiz duruyor. Tepedeki tarihi Piyer Loti kahvehanesinden yola kadar ulaşan mezar taşları arasında, birbirine girmiş çok sayıda gece veya gündüzkondu sıralanıyor. Konduların en önemli özelliği aralarında dolaşan mezar taşlarına göre konulmuş olması. Hatta bazıları sırtını duvar yerine mezar taşlarına dayamış.

Hayatla ölümün içiçeliği Osmanlı-İslâm kültürünün günlük hayatına da yansır. Eski İstanbul'un hemen her mahallesinde rastladığımız yatırlar bir tür imtiyazlı mezarlardır. Eski konakların yanıbaşlarındaki aile kabristanları ise hayatla ölüm arasıdaki köprünün ayaklarıdır. İnsanların ölülerine verdikleri önemin diğer örnekleri de var İstanbul'da; Boğaziçi'nin en güzel sırtlarında sıralanan küçüklü büyüklü mezarlıklar. Yükselen binalar arasında sıkışıp kalan mezarlıklar ise yegane yeşil alan olma özelliklerini koruyor. Karacaahmet buna güzel bir örnek.

Ama Eyüp'teki kondular arasında kalan mezarlıklar bu genellemenin dışına çıkma iddiasında. Yemlenen tavukları, oynayan çocukları, kapı ağızlarında dedikodu yapan kadınları ile bu mezarlık mahallesinde ölümün soğuk yüzü hayatın sıcak yüzüne karışıyor. Kimbilir belki de dünyadaki imanla ahiretteki mekân arasındaki köprü çoktan yıkıldı bu mahallede. □